

Genel Yayın: 1384

G. V. HOCHWÄCHTER
BALKAN SAVAŞI GÜNLÜĞÜ
"TÜRKLERLE CEPHEDE"

ÖZGÜN ADI
MIT DEN TURKEN IN DER FRONT
IM STABE MAHMUT MUHTAR PASCHAS

ÇEVİREN
SUMRU TOYDEMİR

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2007

EDİTÖR
EMRE YALÇIN

REDAKTÖR
EŞREF BENGİ ÖZBİLEN

DÜZELTMEN
SEVGİ ÖZÇELİK

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASKI: 1500 ADET, ŞUBAT 2008

ISBN 978-9944-88-263-7

BASKI
SENA OFSET
(0212) 613 38 46
LİTROS YOLU 2. MATBAACILAR SİTESİ B BLOK 6. KAT NO: 4NB7-9-11
TOPKAPI 34010 İSTANBUL

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, NO: 144/4 BEYOĞLU 34430 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

balkan savaşı günlüğü

"TÜRKLERLE CEPHEDE"

Gustav von Hochwächter

Çeviren
Sumru Toydemir

Anı

İçindekiler

Editorün Notu vii
Savaşa İlişkin Değerlendirmeler (Mahmut Muhtar Paşa) xiii
Önsöz xxx

BALKAN SAVAŞI GÜNLÜĞÜ

Savaş Öncesi Durum 3
Savaş Günlüğü 5
Savaş hazırlıkları 6
Cepheye doğru 8
Karargâhta 10
Savaşa giden yollar 12
Mahmut Muhtar Paşa 19
İlk sıcak temas 21
Geri çekiliş 26
Korkunç insan manzaraları 29
Harbiye Nazırı ile görüşme 33
İyi haberler, iyi beklentiler 34
İstanbul'da istirahat 38
Cepheye dönüş 39
Aksilikler, aksilikler 40
Bozgun 43
Karşı taarruz 48
Yeniden geri çekiliş 51
Gazeteciler cephede 53
Çatalca hattı terk ediliyor 55
Yabancı savaş gemileri İstanbul'da 57
İstanbul'daki yaralılar 58

Savaş Öncesi Yapılan Hatalar 60
Feci tablolar 63
Suç kimde? 66
Mahmut Muhtar Paşa Hadımköy'de! 68
Askeri kırıp geçiren salgın 72
Hasta diye kireçlenip öldürülenler 75
Kargaşa gideriliyor mu? 76
Yeni takviye Alman subayları 82
Mütareke dedikoduları 87
Düşmanla yakın temas 88
Bulgarlar Çekiliyor 93
Yükselen moraller 98
Çatalca Meydan Muharebesi 100
Muhtar Paşa yaralanıyor 101
Çatalca savunmasının sonuçları 103
Yeniden mütareke dedikoduları 108
Barışa doğru mu? 110

Dizin 111

HARİTALAR VE KROKİLER

1. Kırklareli Muharebesi, 22 Ekim sabahındaki durum.
2. 31 Ekim-1 Kasım'daki Vize-Lüleburgaz Muharebelerinin krokisi.
3. Çatalca müstahkem mevkiinin ve özellikle de III. Kolordu mevzilerinin 16 Kasım 1912 akşamındaki durumunun krokisi.
4. Kırklareli Muharebesi başlarken durumun genel görünümü.

Editörün Notu

Osmanlı ordusunda görevli müttefik Alman subayı Güstav von Hochwächter'in Balkan Savaşları sırasında günü gününe tuttuğu bu notlar ilk kez Türkçe yayımlanıyor.

Balkan Savaşları, Rus Çarlığı'nın Balkanlar ve Kafkasya'da Osmanlı Devleti aleyhine yayılma projesinin son aşaması olarak kabul edilebilir. Savaşın temelleri, Avrupa'da kalan ve Trakya'dan Arnavutluk'a bir koridor oluşturan son Osmanlı topraklarını paylaşmak üzere Rusya'nın desteklediği Sırbistan ile Bulgaristan'ın imzaladığı ve daha sonra Yunanistan'ın da katıldığı gizli bir anlaşmayla atılmıştı. Trablusgarp Savaşı'nın sürdüğü sıralarda, bazı isyancı Arnavutları koruyan Karadağ, Osmanlıların sınırlarına tecavüz ettiği gerekçesiyle 8 Ekim 1912'de savaş ilan etti. Osmanlı hükümeti de 18 Ekim'de Karadağ ile onunla aynı cephede olduklarını ilan eden diğer Balkan devletlerine savaş açtı.

Doğu Trakya'daki Doğu (Şark) Ordusu ile Makedonya'daki Batı (Garp) Ordusu'ndan ibaret olan Osmanlı kuvvetleri, tüm hazırlıklarını eksiksiz olarak tamamlamış Balkan devletlerinin ordularına hazırlıksız yakalandı. Hochwächter'in de görev yaptığı Doğu Ordusu 23–24 Ekim'de Bulgarlar karşısında Lüleburgaz-Karaağaç hattında tutunamayarak Çatalca hattına çeki-

Savaştan önce Balkanlar'da sınırlar.

lerek burada onları durdurdu. 17–22 Kasım'da ise Bulgarları geri püskürttü.

Garp Ordusu 23–24 Ekim'de Sırp saldırılarına karşı koyamayarak yenildi ve Arnavutluk'a doğru dağınık biçimde geri çekildi. Selanik'teki ordu ise savaşsız olarak Yunanistan'a teslim oldu.

Bu durum üzerine 29 Ekim'de İstanbul'da Kâmil Paşa hükümeti görevi devraldı. 3 Aralık 1912'de Yunanistan'ın katılmadığı bir mütareke imzalandı. Tek teselli Edirne, Yanya ve İşkodra savunmaları ile *Hamidiye* kruvazörünün Ege'deki manevralarıydı. Mütarekeden sonra Sırpların Arnavutluk'u işgale girişmesi üzerine devreye giren Avusturya ve İtalya, adeta bir oldubittiyle Berat Mebusu İsmail Kemal [Vlora] Bey'e bağımsızlık ilan ettirerek Sırpların Adriya'ya ilerlemesini durdurdu.

Mütarekeden sonra başlayan barış görüşmeleri, belki de Osmanlı Devleti'nin kaderini değiştiren Bab-ı Âli

30 Mayıs 1912 Londra Antlaşması sonrasında Balkanlar'da sınırlar.

Baskını'na yol açtı. Bulgarların aşırı isteklerine karşı çıkarak sesini yükselten İttihat ve Terakki'nin, Birinci Dünya Savaşı ile noktalanacak iktidarı işte böyle başlamıştı. Edirne'nin bırakılmasını kabul etmeyen yeni yöneticiler 3 Şubat'ta yeniden savaşa başladı. Ancak Yanya ve Edirne kısa sürede düştü. 30 Mayıs'ta imzalanan Londra Antlaşması ile Midye–Enez Hattı sınır kabul edildi.

Osmanlıların Edirne'yi geri alması ise, Bulgaristan'ın bu savaştan gereğinden kârlı çıktığını düşünen Sırbistan ile Yunanistan'ın savaşı yeniden başlatması sayesinde olacaktı. 26 Haziran'da Bulgaristan'ın taarruzuyla başlayan ikinci savaş 40 gün sürmüş, 21 Temmuz'da Edirne Bulgar işgalinden kurtarılmıştı. Savaşın sonunda imzalanan bir dizi anlaşmayla, her iki Dünya Savaşı'nda kimi değişikliklere uğramakla beraber, günümüzdeki Balkan sınırları kaba hatlarıyla çizilmişti.

Savaştan sonra Balkanlar'da sınırlar.

12 Ekim–24 Kasım 1912 arasında, savaşın kısa –ancak gayet sıcak– bir bölümünde ve Doğu Cephesi'nin belli bir noktasında görev yapan Hochwächter'in notları ve çektiği fotoğraflar, tanık olduğu tüm olayları bir Prusya askeri titizliğiyle yansıtıyor. Ancak savaşın tamamına ve arka planına dair söyledikleri, doğal olarak kendi edindiği bilgilerden öteye geçmiyor. İşte bundan dolayı, savaşı daha geniş çaplı biçimde değerlendirecek bir sunuşun meraklıları için yararlı olacağı ortadaydı. Ancak yeni bir sunuş yazısı hazırlamak yerine, yayınevimizin bu kitapla buluşmasını sağlayan Muhtar Katırcıoğlu'nun da önerisiyle, Doğu Ordusu kolordu komutanlarından Mahmut Muhtar Paşa'nın Balkan Savaşı'na dair anılarının sonuç bölümünden yararlanıldı. "Savaşa İlişkin Değerlendirmeler" başlığıyla kitapta yer alan bu metni Bülent Erdemoğlu elden geçirip özetleyerek günümüz diliyle yayına hazırladı.

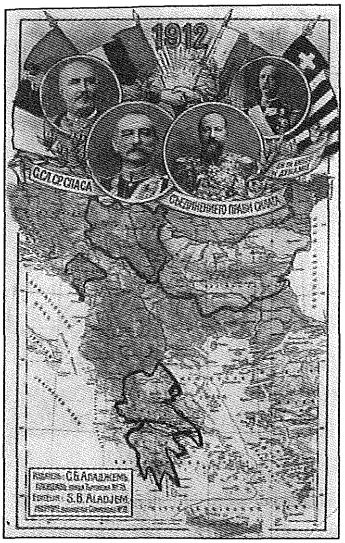
Hochwächter'in orijinal metninden kısaltılmadan yapılan bu çeviride, gerektiği yerde günümüz okuyucusunun neredeyse bir yüzyıl öncesine ait bazı olayları takip edebilmesi için gerekli bilgiler dipnotlarda verilmiştir. Anılarda adı geçen subaylardan, Cumhuriyet döneminde görev yapanlardan tespit edilebilenlerin soyadları köşeli parantezle metne eklenmiştir. Yazarın kulaktan dolma ya da Alman askeri haritalarından aldığı yer isimlerinin günümüzdeki karşılıklarından bulunabilenler köşeli parantez içinde belirtilmiş, şüpheli olanlar aynen bırakılmış veya köşeli parantezde olası karşılığı ve bir soru işaretiyle birlikte verilmiştir.

Balkan Savaşı mağlubiyetimizle başımıza gelen yıkımlar, üç yüzyıldan beri süregelen ve eski Osmanlıların büyük yiğitlikler göstererek kılıç gücüyle ele geçirdikleri ülkelerden adım adım ve sürekli olarak uzaklaştırılmamızı doğuran acı olayların ve yıkımların en yenisidir. Ancak acaba sonuncusu mu olacaktır?

Savaş alanlarındaki bozgunların çeşitli nedenleri vardır. Bunlar siyasal, sosyal ve askeri nedenlerdir. Tüm bunları yazmada amaç, kimsenin üzerine yanlışlıkları yıkmak değil, durumu açıklayarak gerçeği aydınlatmaktır. Yönetimde bulunup, tüm bu olaylara neden olanların, onlarla işbirliği yapanların sayısı o denli çoktur ki, bunları tek tek sıralamak gereksizdir. Ahlak ve bilim seviyelerimizin oldukça geri oluşundan dolayı içine düştüğümüz utanılası durumların ve bozgunların sorumluluğu yalnızca ordunun değil, tüm milletindir. Milli gücümüzün ölçülü ve iyi yönetilememesi, iç ve dış siyasette anlamsız ve boş hedefler izlenmesi, ulusal çıkarların doymak bilmeyen ellerde oluşu, bizim gibi sosyal ve iktisadi açıdan geri bir toplumda bağımsızlığın kaybedilmesine kadar gider.

Siyasal Nedenler

Otuz beş yıl önce [1877-1878] Rusya'yla olan savaş daha başlamadan Avrupa, Bosna–Hersek'te ve Bulgaris-

Savaşı başlatan Sırp-Bulgar-Yunan ittifakını simgeleyen bir kartpostal.

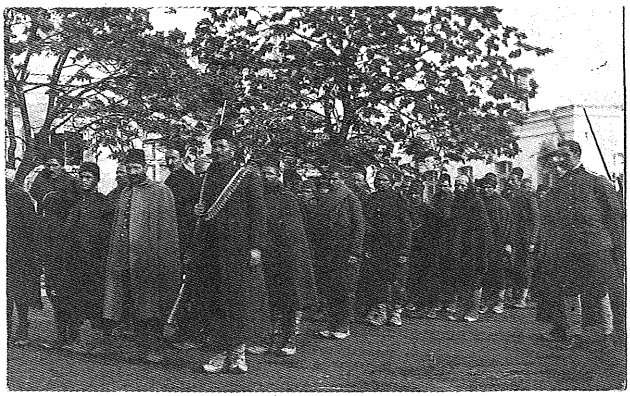
tan'da birtakım düzenlemeler istiyordu. Bizse, "Her yeri düzenleyeceğiz, düzenlemeleri yalnızca oraya özgü bırakamayız, siz karışamazsınız" dedik ve bir temsilciler meclisi açarak inadımızla işi savaşa kadar götürdük ve içinden çıkılmaz duruma getirdik. Sonuçta Ayastefanos Antlaşması'nı imzalamak durumunda kaldık. Gazi Muhtar Paşa yönetiminin, Berlin Antlaşması'ndaki 23. maddeyi uygulayacağını bildiren, savaşı önlemek konusundaki akılcı tutumunu, vatansever ve savaşçı geçinen bir kesim, "Ölürüz, hakkımızı vermeyiz" türünden çığlıklarla önlediler. Ancak, savaş çıktığında bu yaygaracıların kimi Avrupa'daki eğlencelerini, kimi de Çatalca'da topların patladığı ve devletin son saatlerinin geldiğinin düşünüldüğü bir sırada sıcak yataklarını yeğlediler. Gerçi Meşrutiyet'ten beri ordu ve donanma için harcanan milyonlar, yapılan reklamlar, nutuklar, alkışlar, duruma daha ihtiyatlı yaklaşanları bile etkilemiş, milli savunmamızın tüm eksiklerinin birdenbire giderildiği düşüncesini doğurmuştu.

Meşrutiyet'in başında vatanın can çekiştiği unutularak, meclise Bosna–Hersek'ten temsilciler seçilmesi düşünüldü. Avusturya buna, Bosna-Hersek'i kendi ülkesi-

Balkan Savaşı sırasında çıkartılmış bir Osmanlı kartpostalı.

ne katmakla yanıt verdi. "Bulgaristan kapı kâhyası"na devlet memuru süsü verilmek istendi. Buna Kral Ferdinand bağımsızlık ilan ederek karşılık verdi. Anlaşılması güç bir tutumla, Girit konusu boykotlar yapılarak alevlendirildi. Yunanlılar Slavlarla birleşti ve sonuçta elden giden yalnızca Girit olmadı. İtalya'nın Trablusgarp konusundaki ekonomik isteğine karşılık onlarla uzlaşarak siyasal egemenliğimizin korunması daha akıllıca olmasına karşın, İtalyanlara güçlük çıkartılarak savaş körüklendi. Durumumuzun vahimliğini kavrayamayarak başka düşmanımız yokmuş gibi onlarla savaşa giriştik. Trablusgarp'ı korumak bir yana, gidiş-geliş yollarımızın kesilmesinden dolayı, Yemen ve Asir'deki etkimiz sarsıldı. Ne yazık ki iş bu kadarla da kalmadı, her yanda çıkardığımız yangınları söndürmekle uğraşmamızdan yararlanan Balkan hükümetleri savaş açtılar. Halka, "ya Girit ya ölüm", "ya Trablus ya ölüm" mitingleri yaptıranlar, bu kez halka "ya Sofya ya ölüm" külahları giydirip, "Gazi olacağız" diye bağırttı. Sonuçta ne yazık ki,

Bulgarların esir aldığı bir grup Türk askeri.

elde ne Girit kaldı, ne Trablusgarp. O yaygaracılar Sofya'ya esir olarak bile giremedikleri gibi, devlet egemenliğinin yerleşmiş olduğu Rumeli elimizden gitti. Ancak o adamlara bir şey olmadı. Meşrutiyet'in başlarında Avrupa'nın gösterdiği yakınlığı kazanılmış bir hak saydık. Bunun, yalnızca bir umut ışığı olarak algılanan devrimin uyandırdığı takdir duygusu olduğunu göz önüne almadık. Baskının kalkışı ile anında bir bolluk ve büyüklük elde etmişiz gibi kendimizi büyük devletlerden sayarak dünyaya meydan okuduk. Gazetelerde hakaret etmedik devlet bırakmadık. İkide bir kesin bir sayıymış gibi, var olmayan otuz milyonluk Osmanlılıkla övündük. Ne yazık ki üç yüzyıldan beri çeşitli bozgun, acınacak durum ve eğitimsizlik aynası olan tarih sayfalarımıza bakmayarak, sürekli altı yüzyıllık şan ve şereften söz edip, yüksekten uçarak kendimizi aldatmaktan bir an bile geri kalmadık. Bilimden, sanayiden, ticaretten yoksun, yoksulluk ve sıkıntı içinde bulunan ve çeşitli unsurlardan oluşmuş ve millet bilincini oluşturan dayanaklar-

Edirne çevresinde mevzilenmiş Bulgar askerleri.

dan yoksun, siyasal yaşamını sürdürmesi ancak diğer devletlerin birbirleriyle dalaşmalarına dayalı, toprakları büyük, ancak gücü küçük bir devletçikten başka bir şey olmadığımızı anlamak istemedik. Gerek bu durum, gerekse her şeyden önce iç düzeni sağlaması gereken ordunun, darbeciler elinde oyuncak olması ve subayların görevlerinden başka her şeyle ilgilenmeleri, Avrupa tarafından bizim için beslenen tüm umutları söndürüp nefret uyandırdı. İşte başımıza gelenler, tüm bu durumların hak ettiğimiz sonuçlarıdır.

Sosyal nedenler

Rusya ile olan savaşa kadar ülkenin dışarıyla ilişkisi az olduğundan, göreceli bir bolluk ve ucuzluk vardı. Devlet memurları sayıca az ve eğitimce düşük düzeyde olmalarına karşın, yönetim işlerinde vatandaşın işlerini çözümlemede babacan bir davranış gösterirdi. Abdülhamit döneminin başlamasıyla işler karıştı ve tersine döndü. Meşrutiyet'le birlikte yetkileri kötüye kullanmak,

yoksulluk, düzensizlik, doğruluktan ayrılış, haksızlık egemen oldu. Yönetime karşı hoşnutsuzluk ve güvensizlik giderek çoğaldı. Köylünün canından başka koruyacak ve savunacak bir şeyi kalmadı. Rediflerin yıllardan beri sık sık askere alınmaları sonucunda ailelerde oluşan kayıplar, insanları canından bezdirdi. Askerin kaçışını dinsel duyguların zayıflamış olmasına bağlayanlar olmuştur. Kanımca bozgunları buna bağlamak doğru olmaz. Nizami [sürekli] askerlerin dayanıp büyük çoğunlukla rediflerin kaçması da, yenilgimizin nedenlerini bu dünyaya ait işlerde aramak gerektiğini gösteriyor. Derin bir inancın direniş gücünü ne denli artırdığını tartışmayı gerekli görmüyorum. Bununla birlikte askerlik duyguları, hem milli gururu hem de sağlam bir eğitim ile elindeki silaha güveni oluşmamış bir askeri, yalnızca dinsel duygular ateşe atılmaya yöneltmez. Böyle olmasa müderrislerden başlayarak, tüm medreselerdeki öğrencilerin ve sarıklıların her birinin birer yiğit savaşçı olması gerekir.

Oysa savaş saflarında sarıklı gönüllülerle karşılaşıldığım anımsamıyorum. Hatta tabur imamları bile görülmemiştir. Tanrı korkusu kurşun korkusunu yok edemiyor.

Askeri nedenler

Yine Abdülhamit döneminde askere alınanlarda askeri eğitim eksikliği vardı. Gerçi son yıllarda sık sık askere alınan rediflere o sırada az da olsa eğitim verilmek istenmişse de, Avrupa ordularında oldukça deneyimli subaylarca sıkı bir çalışmayla iki-üç yılda ancak verilen askeri eğitimi, bizim genellikle bu işi bilmeyen redif subaylarımızın birkaç haftada veremeyecekleri açıktır.

Nizamiye birliklerimizin de eğitimi çok eksikli; ordunun hiçbir bölümünde bir yıllık düzenli bir eğitim dönemi uygulanmamıştı. Çünkü taburlar parça parça seferber edilip değişik yerlere gönderilerek ayaklanmaları bastırmaktan ve polis, jandarma görevi görmekten eğitim ve alıştırmaya zaman ve olanak bulamazdı. Asıl acınası olan, hem nizamiye hem de rediflerde az çok eğitim görmüş erlerin sayısının oldukça az oluşu ve birliklerin büyük bölümünü oluşturan erlerin ya yaşlı kişiler ya da ailelerine bakacak kimsesi olmayan kişilerden oluşmasıydı. Bunun da nedeni redif taburlarının son yıllarda sürekli olarak yeniden silah altına alınmalarından dolayı bıkmış ve usanmış olan askerlerin bir bölümünün çağrıya uymayışıydı. O yüzden düzenli birliklerin er gereksinimlerini karşılamak için el altında ne bulunduysa silah altına alınıyordu. Bundan başka Sultan Abdülhamit döneminde ulûm öğrencisi olarak medreselerde kayıtlı olup askerlik yapmayan pek çok kişi vardı. Devrik sultanın yönetiminin son yıllarında bu gibi kişilerin sayısı oldukça artmıştı ve İstanbul çevresindeki illerde rediflerin çoğu bu askerlerden oluşmuştu.

Ordudaki eksiklerin en önemli nedenlerinden biri de bir yıl önce Harbiye Nezareti'nin yayınladığı buyruğun yanlış yorumlanması sonucuydu. Buna göre rediflerin bir yıl içinde iki kez silah altına alınmaması gerekiyordu. İtalyan savaşı ve Arnavutluk isyanlarından dolayı son yıllarda silah altına alınanlar, bu yanlış anlama sonucu askere alınmayarak evlerinde bırakılmıştı. Yeni düzenleme uyarınca redif tabur binbaşılarının, seferberlik buyruğu ile birlikte taburlarından ayrılarak toplama komisyonları başkanlıkları üstlenmeleri, durumu daha da karmaşıklaştırmıştır. Bu nedenle taburlar gelişigüzel

toplanarak, savaşçılık değerinden yoksun bir kitle oluşturulmuştur.

Nizamiyeler de [muvazzaflar] yedek er olarak bulundukları yerde ne bulurlarsa almakla yükümlü olduklarından, taburlar bir yığın değersiz askerle dolmuştu. Burada ayrıntısına girdiğimde çok uzayacak nedenlerden dolayı, savaş öncesi sayılar çok azdı. Süreleri dolan askerlerin erken terhis edilmeleri de durumu kötüleştirmiştir. Gerçi terhis edilen askerler daha yollarda iken çevrilmiş ve hemen birliklere verilmişse de, genellikle kendi birlikleri dışındaki birliklere dağıtıldıklarından, bu yeni çevre içinde ilk anda yabancı ve ilgisiz kaldıklarından, kendilerinden yararlanma sınırlı olmuştur.

Ordudaki erlerin durumundan sonra biraz da subaylar konusuna değinmek istiyorum. Meşrutiyet'in ilk yılında her yanda canlanan istek ve gayret 31 Mart Olayı'ndan, daha doğrusu 11 Nisan'da Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişinden sonra sönmüş ve rütbe indirimi gibi yanlış bir düşünce ile emir ve kumandaya indirilen darbe, birçok birliklerin beceriksiz ellere bırakılmasına neden olmuştu. Siyaset, çekişmeler, düzen ve bağlılığı bozacak davranışlara girişmek, subaylar arasında olağan bir durum olmuştu. Kimi zaman bu, toplu olarak kalkışmaya kadar varıyordu. Büyükler birbirini çekemiyor, küçükler de bir birliktelik gösteremiyordu. Kuşkusuz 11 Nisan'dan sonraki Meşrutiyet Ordusu, Yeniçeri Ordusu'na benziyordu. Tüm bunlara karşın, halk arasında "Kahraman Ordu", "Sayın Subaylar" sözlerinden ve alkıştan başka bir şey işitilmiyordu. Bir ordu için en büyük yıkım, genç subayların askeri görevlerinin dışına çıkarak, ordunun ya da ülkenin düzenlenmesine kalkmaları, kanun ve nizam değiştirmek, devlet

yönetimi üzerinde hâkimiyet kurmak, devletin siyasal işlerine etkide bulunmak gibi amaçlara dayanan örgütler ve dernekler kurmalarıdır. Meşrutiyet'ten önce bu durum, devrimin çıkış yeri olan 3. Ordu'da görüldü, sonra, sonra da bu durum, l. ve 2. Ordulara aşılandı.

Devletin varlığını yok oluşa doğru sürükleyen bir yönetime karşı direnişe girişmek, her milletin doğal hakkıdır. Millet içerisinde bu hakkı kullanacak başka unsur yoksa o görevin orduya düşmesi kaçınılmaz bir buyruktur. Ancak bunu yönlendirenler gerçek bir vatanseverlikle davranmışlarsa, sonuca ulaşıldığında örgütü dağıtırlar ve Meşrutiyet'in özünü oluşturan değişik siyasal görüşlerin dışında kalıp hiç bir yana yönelmeyerek, yalnızca kendi görevlerini yerine getirirler ve orduda "kahraman", "mücahit", "fedai" gibi eklerle anılan kimse kalmaz. Gerçi insanoğlunun doğasında tam bir alçak gönüllülük ve tarafsızlık aranamazsa da, subayların çok az bölümünün bile olsa farklı siyasal akımlara bağlı kalmasının ve devrim yapan subayların ayrı bir topluluk oluşturmasının önüne geçilmesi, iş başında bulunanların en önemli görevlerindendir. Bizde ne yazık ki bu böyle olmadı. Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelişinden sonra ordu İttihat ve Terakki'ye bağlı birçok genç subayın keyfine bağlı kaldı. Bir süre sonra da bunların kimileri, İtilafçı oldu. Sonunda bir de Halaskâran Zabitler Fırkası ortaya çıktı. Küçük rütbeliler büyüklere, kurmay olmayanlar olanlara düşman oldu. Yönetimde olup da tarafsız olanlar, disiplin ve düzeni herkese karşı benzer tutumla sürdürerek, askeri çıkarları her şeyin üzerinde tutmak isteyen birkaç kumandan varsa da, onlar da bir biçimde görevlerinden uzaklaştırıldı. Komuta çoğunlukla genç kurmaylar ve

emir subayları elinde kaldı. Her yerde gereksiz ve alelacele düzenlemelere kalkışıldı. Gereksiz yere kırgınlıklar ve uzun süreli karışıklıklar yaratan kuruluşlar söz konusuydu, rütbe indirimleri yapıldı.

Subaylarımızın değerini tam olarak saptayabilmek için durumu bu yönden biraz daha aydınlatalım: Subay sözü ile memur sözünün anlamı bir değildir. Bu yüzden yönetmekle, o gücü tümüyle üst düzeyde bulundurmakla yükümlü olanların, her yönüyle gelişmiş, işini iyi bilen, yılmaz, güçlü ve üstün bir fedakârlık duygusu ile dolu olması gerekir. Doğuştan bu özellikleri olanlar azdır. Bu yüzden subayları, bu duyguları uyandıracak bir eğitim ve öğretimle yetiştirmek gerekir. Ülkemizde ne yazık ki bu yönler göz önüne alınmamıştır. Subaylarımıza sürekli, üniforma giymiş bir memur gözüyle bakılmıştır. İlerleme ve cezalandırmalarda bir kalem efendisinden ayrımsız davranılmıştır. Bu nedenle de her subayın askerlere ve alt rütbedekilere manevi ve kanuni üstünlüğü oluşturacak tutum gelişmemiştir.

Bununla birlikte bu savaşta şehit düşmüş ve gazi olan subaylarımızın sayısı oldukça fazladır. Bu da ırkımıza özgü savaşçı özelliklerin körelmediğini göstermektedir. Bu nedenle az bir gayretle, çok büyük sonuçlar elde edebilecekken tam tersi olmuştur. Yeryüzünde düzen, ödüllendirme ve ceza ile sağlanır. Bu orduda da böyledir. Ne yazık ki son yıllarda testiyi kıranla, suyu doldurana benzer tutumla davranıldı. Tüm bunlar yetmezmiş gibi askeri birliklerde de yeni düzenlemelere gidildi. Bu düzenleme gereği, savaş öncesi tümenlerin gücü yaklaşık iki bin kişilik, üç yüz erden oluşan yedi tabura indirilmişti. Seferberlik durumunda bile redif tümenleri sekiz yüz erden oluşan dokuz tabur ve nizamiler de biner kişi-

lik on taburdan oluşacaktı. Böylelikle tümenlerin gücü azaltılmış, sayısı artırılmış oluyordu. Seferberlikteki sayının savaş öncesi sayıya göre dört–beş katı fazla oluşuyla uzaklıkların büyük, taşıt araçlarının olmadığı ülkemizde birliklerin seferi duruma getirilmeleri son derece güçleştirilmişti.

Tümenler bağımsız yönetimler, ulaştırma ve sağlık gibi üç sınıftan oluştuğundan, bilgili kurmay ekibine ve güçlü bir kumandana gereksinim duymaları doğaldır. Bu gibi kurmay kumandanları henüz yetiştirmemiş olan bir orduda tümenlerin ve kolorduların sayısını çoğaltmak, ulusal savunmayı beceriksiz ellere bırakmaktan başka bir şey değildi. Görevini tam olarak yapabilecek üç-beş kolordu kumandanının bulunduğu bile kuşkulu olan devletimiz, savaş başında seferberlik planı gereğince üçer tümenlik 24 kolordu oluşturmaya kalkışmıştı. Böylesine duyarlı bir durumda yeni denemelere girişeceğimize, rediflerle ilgili kimi değişikliklerle yetinip, nizamiyeyi de Rumeli'deki sayıyı artırarak olduğu gibi bırakıp eğitim ve alıştırmalarına gereken önemi verseydik, Trakya'da 1. ve 2. Orduların altı nizamiye tümeni ile birkaç redif tümeni zafer kazanmamıza yeterdi.

Üç sınıftan kurulu bir tümen, saldırı ve savunmayı gerektirecek birçok görevi yapmaya yeterlidir. Bu yüzden başka devletlerde tümenin sayışı on beş-yirmi bin tüfekten az değildir. Bizim nizamiye tümenlerimiz ise on bin ve redifler yedi bin kişi olmak üzere kurulmuştu. Seferberlikteki güçlükler yüzünden tümenlerin kişi sayıları çoğunlukla bunun da altında kaldı ve 3. Kolordu dışında Trakya'daki kolordular savaş başladığında ortalama on iki–on beş biner kişiden oluşuyordu. Ancak saldırı sırasında her kolorduya hiç olmazsa bir yol açmak gerek-

tiği düşünülerek, tümenlere varıncaya kadar her birinin bağımsız bir kuruluşu vardı. Doğu Ordusu'nun sağ kanadı "Erikler" ve sol kanadı "timurhanlı" yönünde ilerlediğinden, yetmiş beş bin kişiye ancak ulaşan ordu, düz bir çizgi üzerinde kırk kilometrelik bir cephede düşmanla savaşa girişti. Lüleburgaz-Vize hattında da benzer durum görülmüştür. Yine burada da kırk kilometrelik bir cephede düşmanla karşı karşıya savaşa girişildi. Hâlbuki birçok tümen ancak bir alay, kolordular da tümen gücündeydi.

Büyük yanlışlıklarımızdan biri de Avrupa ordularına öykünerek, orduyu çok sayıda sahra topuyla donatmış olmamızdı. Yeterince şosesi olan Avrupa ülkelerinde en ağır toplar bile her mevsimde yürütülebilir. Bizde ise yağmur yağdığında bu mümkün değildir. Top beygirlerimiz de onlarınkilerle boy ölçüşemeyecek kadar zayıf ve kötüydü. Avrupa yollarında top başına altı hayvan kullanılıyordu. Bizimse yol koşullarından dolayı aynı cinsten sekiz at kullanmamız gerekirdi. Dört çift hayvanla manevra yapmak güç olduğundan toplarla toparlakları birbirinden ayırarak, yalnız toplar için ikişer çift hayvanı bu işe ayırmamız ve yönetmeliklerimizi de buna göre değiştirmemiz ya da topçuyu daha çok dağ topları ile donatmak gerekirdi.

Yollarımız ve taşıt araçlarımız göz önüne alındığında, seri ateşli sahra toplarıyla çokça donatılan bir kolordunun uzunca bir savaşın ortasında cephanesiz kalacağı açıktır. Bunu olaylar göstermiştir. Topçu sayısından çok, topçuyu iyi kullanabilmek önemlidir. Bunun için de topçu ile piyadenin işbirliği gereklidir. Bu savaştaki deneyimlerime göre bu koşulların hiçbiri bizde yoktu ve olamazdı. Kayıplar bir yana, elde olan topçudan da yete-

Trakya'da topların çamura saplandığı yollarda Bulgar ordusundan kaçan Türk muhacirler.

rince yararlanamadık. Zamana yayarak yapılması gereken işleri bir anda yapmaya kalkmak, acı tecrübelerden başka sonuç vermez. İşte bu nedenle çok harcamayla olumsuz sonuçlar almak durumunda kalmıştık.

Süvarimizin de eksikleri vardı. Son yapılandırma gereği devletin barış zamanında kırk iki süvari alayı vardı. Bununla savaşta da en az bu sayıda tam ve iyi donatılmış süvariye sahip olma düşüncesi olabilir. Ancak süvari oldukça pahalı bir silahtır ve bütçesinde her yıl beş–on milyon açığı olan bir devlet için bunun hiç de kolay olmadığını, Rusya ve Yunan Savaşları'nda denemiştik. Yunan Savaşı'nda devlet birçok süvari alaylarından ancak bir tümen kurularak, Tesalya'ya göndermişti. Üç haftalık çatışmalardan sonra bu tümenin kişi sayısı, beş yüze düşmüştü. Bu kez de dört kolordu süvarisinden Trakya'da bir zayıf bağımsız süvari tümeni ile bir de alay kurulabildi. Kolordulara da alay adı altında ancak bir bölük gücünde biraz süvari verildi. Bunlar da hay-

vanların ya oldukça genç ya da yaşlı oluşlarından ya da yeterince beslenememelerinden kısa sürede eridi. Daha savaşın başında süvari keşif kolları çoğu zaman görevlerini yapamıyordu.

Genç süvari subaylarımız arasında görevini benimsemiş, iyi yetişmiş olanlar olduğu gibi, kırktan fazla süvari alayına kumanda edecek kumandanımız olmadığı kuşkusuzdur. Manejsiz ve ahırsız kurulan süvari alaylarında iç işler, eğitim ve uygulama gereği gibi yapılamayacağından, her yıl değiştirilmesi gereken hayvanların yerine yenilerini almak için maliyenin güçlüklerle karşılaşması kaçınılmazdı. Süvari birliklerinin ilk kuruluşunda bu yönlerin yeterince düşünülmemesi, yapılan büyük giderlere karşın, kötü sonuçlar alınmasına neden olmuştur.

Kâğıtta kadroların çoğu boştu. Subayların az oluşu, hele astsubayların yalnızca adlarının var oluşu, birimlerin savaş gücünü oldukça düşürüyordu. Bu eksiklik, özellikle redif taburlarında görülüyordu. İki ya da üç subayla savaşa gelen taburlar, belki çoğunluğu oluşturuyordu. İç hizmet bilgilerinden yoksun, silah eğitimi ve uygulamaları yapmamış asker, subay ve astsubaylarımızdan oluşan her an düşman baskınına uğramaya açık birlikler, cephanesiz, erzaksız ve ulaşım olanakları olmayan tümen ve kolordular, konak ve kurum hizmetlerinden yoksun ordular, büyük bozgunlar için gerekli tüm nedenlere sahipti. Tüm bu eksikliklere çetin hava koşulları da eklenince ortaya şaşılmaması gereken bu bozgun çıkmıştı. Yağmur ve soğuğun bozguna etkisi büyük olmuştur. Kuşkusuz yağış olmasaydı, ilk geri çekilişte yollarda saplanıp kalan bunca top, cephane ve gereçler taşınabileceği gibi, askeri de kolaylıkla tutmak mümkün olabilirdi ve böylece Lüleburgaz yenilgisinin nedenleri

oluşmazdı. Bu konudaki sorumluluğun büyük bölümü de Nafia Nezareti'ndedir [Bayındırlık Bakanlığı]. Askeri yolların öncelikle yapılması, bitirilmesi gerekirken böyle olmamıştır.

İlk hazırlıktaki eksikliklerin, her birinin başlı başına bir yenilgi nedeni olduğu bir orduda askeri yanlış aramak, yıllardan beri birikmiş olan eksiklikleri, yanlışları yükleyecek adam aramak anlamına gelir.

Savaş deneyimlerinden yararlanma, her ne kadar tartışarak oluşursa da savaşa katılanların aşırı tutkularından kurtularak ve tümüyle bilimsel bir temelde yapılması gereken tartışmayı savaşa katılmış olanların başka kalemlere bırakmaları doğaldır. Buna karşın bu konuda genel olarak birkaç şey söylemeyi bir yükümlülük sayıyorum. Ordumuz için askeri eğitimin temel kaynağı Almanya'dır. Almanya'da ise saldırı düşüncesi her şeyin üstündedir. Bu nedenle bizim kurmaylarımızda her başarının saldırı ile elde edileceği düşüncesi egemendir. Ancak Alman Ordusu'nun büyük eğitimcisi Moltke'nin, "Önce tartıp sonra saldırmak" kuramını özümseyemediğimiz anlaşıldı. Düşmanı küçük görenler ve daha da ileri giderek, yalnızca Kırcaali tümeninin Filibe ya da Hasköy'e doğru inmesiyle, Bulgarların bozguna uğrayacaklarını düşünenler az değildi.

Okullarımızda öğretim ve uygulama Moltke'nin 1866, 1870 ve 1871'de büyük bir başarıyla uyguladığı "ayrı yürümek ve toplu savaşmak" ilkesine uyularak yapılmaktadır. Ancak bu ilkenin uygulanabilmesi için kendi başına iş yapmaya yetenekli tümen ve kolordu komutanlarına ve iyi öğrenim görmüş bir askeri kurula gerek olduğundan, bizde uygulanması mümkün değildir. I. Napolyon'un orduları bir ölçüde bizimkine benziyordu ve Napolyon'un kendisinin olmadığı yerlerde ço-

ğunlukla yenilgiyle karşılaşılırdı. Bu nedenle Napolyon düşmana yaklaşınca orduyu birleştirip, konumuna ve özelliklerine ilişkin tümüyle bilgilenince kötü ihtimalleri ve rastlantıları imkanları ölçüsünde yok ettikten sonra saldırıya geçmek yolunu izlerdi. Bunu kendisi şöyle dile getirir: "Önce görmek, sonra uygulamaya kalkışmak." İşte bizim de uymamız gereken ilke budur.

Yunan Savaşı'ndaki parlak başarımızın da, Balkan Savaşı'ndaki tutumumuza kötü etkisi olmuştur. Farsalos, Çatalca ve Dömeke muharebelerinde, Ethem Paşa'nın küçük ordusu bile Moltke'nin ilkesine göre davranmıştı. Ancak birlik kumandanlarının ordu buyruklarını uygulamadaki yetersizlikleri, uygulamadaki gecikme, yanlış anlama ile ortaya çıkmıştı. Önemli bir askeri değeri olmayan Yunan ordusu, Alman biçimi uygulamalardan dolayı oluşacak bozgundan yararlanamamıştı. Sürekli saldırıda bulunduğumuz günün gecesi, anlamlı bir direniş göstermeksizin kaçmaya başlamıştı. Bu yüzden Milona, Velestin, Farsalos ve Dömeke ile Yanya'da üç hafta boyunca yaptığımız birçok çarpışmaya karşın, şehit ve yaralı olarak kayıplarımızın toplamı ancak üç bin kadar olmuştu.

Kişisel düşünceme göre Yunanlılar her çarpışmanın ilk gününden kaçmayıp bir gün daha dayansalar ya da birliklerimizin birlikte hareket edememesinden yararlansaydı, yenilmemiz kaçınılmaz olurdu. Ordumuzda savaş olayları hiçbir zaman incelenmediğinden bu gerçekler gizli kalmıştır.

Eğitimli ve düzenli ordularda büyük kumandanlar buyruk vererek, yönlendirerek, yapılan savaşı uzaktan izlemekle yetinebiliyor. Fakat subayların üstlerine karşı güven ve inancı ile askerin ruhsal acıdan desteklenmesi-

ne gereksinim duyulan ordularda ve hele üst konumdakilerin görevlerini iyi yapacakları kuşkulu olan yerlerde, büyük kumandanların bile her tehlikeyi göze alarak, gerektiğinde en ileri hatlara kadar gitmekten çekinmemeleri gerekir.

9 Ekim'de yapılan ilk saldırımızda Doğu Ordusu'nun ancak yarısı savaşa girebilmiştir ve önemli çarpışmalar olmamıştır. Ancak gece panik çıktı ve asker nedensiz kaçtı. Bununla birlikte kaçışa dönüşen geri çekilişimiz yenilgi sonucu değildi. Bulgarlar çekilen birlikleri izlemeye cesaret bile edememişlerdi. Lüleburgaz-Pınarhisar çizgisinde sağ kanadımız, düşmanla dört gün yiğitçe çarpışmıştır. Sol kanat ve merkez, hem açlık ve cephanesizlik hem de paniğe kapılarak gerilemiştir. Beşinci gün benzer durum sağ kanadımızda da oluşmuş, yağmurun ve soğuk gecelerin etkisiyle sarsılmış, aç ve ilaçsız kalmış olan askerimiz, düşmanın önemsiz bir gece baskını sonucunda kaçmıştır. Aldığı darbelerle güçsüz kalmış ve bitkin düşmüş olan düşman, yine takip yapamamıştır. Bu olay da gösteriyor ki bizi Bulgarlar değil, kendi kötü yönetim ve anlayışımız yendi.

MAHMUT MUHTAR PAŞA

Önsöz

Büyük bir şans beni, Balkan Harbi başlangıcında Türk ordusunun en kudretli liderlerinden biri olan III. Kolordu Kumandanı Mahmut Muhtar Paşa'nın yanına kurmay subay olarak getirdi.

Gönülden arzuladığım bu imtiyazlı görevde, mütarekeye kadar tüm savaş süresince bu kolordudaki askeri olayların birebir tanığı oldum.

Yaşadıklarımı o günün sıcaklığıyla henüz etkisini kaybetmeden günü gününe yazıya dökmüştüm. Eğer bu olayları okuyucuya sunmaya cesaret ediyorsam, bu sadece ileriki yıllarda bir savaşın tarihi önemini diğer nesillere nakletmek gayretinden değil, özellikle tüm dünyayı hayrete düşüren Osmanlı ordusunun çöküşünün gerçek nedenlerini ve sanki sadece Türk askeri ile Alman sistemi bu başarısızlığın ana nedeni imiş gibi yanlış bir anlayışa karşı durmak içindir.

Şu anki politik durum dikkatli olmamı gerektirdiğinden olayları tamamlayabilecek bazı konuları ne yazık ki kitabıma dahil edemedim.

III. Kolordu'nun kurmay subayı olarak bana son derece dostane ve misafirperver davranan bu değerli ve cesur lider ile onun yardımcılarına bu iyilikleri ve dostlukları için en içten teşekkürlerimi bildirmeyi bir borç bilirim.

İstanbul/Wiesbaden, Aralık 1912
Gustav von Hochwächter

Balkan Savaşı Günlüğü

Savaş Öncesi Durum

Eylül 1912'de tatil için Şam'daki garnizonumdan Almanya'ya gelmiştim, bu sıralar politik dalgalanmalar oldukça artmıştı ve tüm çevrelerde Türkler ile Balkan devletleri arasındaki olası bir savaştan söz ediliyordu. Görünüşe göre diplomatlar bir savaşın çıkmasını önlemek için uğraşıyorlardı ve büyük devletler Türklere kesinlikle tarafsız kalacaklarını ve savaş nedeniyle Balkan devletlerinin hudutlarının değişmesine müsaade etmeyeceklerini bildirmişlerdi.

Babıâli bu teminatlara maalesef belli ölçüde inanmıştı ve durumun ciddiyetinin idrakında değildi, yine de harbe hazır olmak için gerekli tedbirleri aldı.

Evvela Trablusgarp gailesinden kurtulmak gerekiyordu ve bu yeni savaş tehdidi, deniz yoluyla Anadolu'dan asker naklini mümkün kılmak için, İtalya ile barış akdini çabuklaştırdı.

En başından beri savaşın çıkacağına emindim. Askeri çevreler yeni düzenlenmiş ordunun becerilerini ispatlamak için yanıp tutuşuyordu. Keşke İtalya ile meydan savaşında boy ölçülebilseydi! Tabii ki ordunun tüm birimleri savaşa hazır değildi, fakat Türk subaylar iyimserlik içindeydiler ve kendilerini düşmandan üstün görüyorlardı. Almanya'daki birçok çevre, Osmanlı Devleti eğer seferberliğini soğukkanlı ve tedbirli gerçekleşti-

rirse ve bunu yapana kadar savunmada kalırsa, bu savaştan galip çıkar kanısını taşıyordu. Bu tespit, von der Goltz Paşa'nın 1910 yılındaki son manevrada noksan bulup geniş kapsamlı açıklamalarında Türk subaylara ettiği tavsiyelere son üç yıl içinde uyulmuş olmasını şart koşuyordu.

Tatilimi yarıda kestim ve Berlin'e hareket ettim. Ailemle vedalaştıktan sonra, Mareşal von der Goltz tarafından tahminlere göre savaşta başkomutan olacak olan Abdullah Paşa'ya yazılmış bir tavsiye mektubu ile Dresden, Breslau, Köstence üzerinden İstanbul'a vardım. Savaşta Osmanlı ordusunda görev alacağım inancı bana hâkim olmuştu.

Savaş Günlüğü

12 Ekim Cumartesi. İstanbul'a savaş heyecanı hâkim. Caddelerde renkli bir hareketlilik var. Sürekli olarak ikişer ikişer el ele tutuşmuş şarkı söyleyerek geçen kalabalık erkek grupları görülüyor, bunlar üniforma giydirilmek üzere Taksim'deki kışlaya sevk edilen asker adayları. İstanbul'da Harbiye Nezareti'nin[1] önündeki büyük meydana ordugâh kurulmuş; birlikler buradan hududa sevk edilmek üzere tren istasyonuna gidiyor.

Genelkurmay hummalı bir şekilde çalışıyor. Şehirde örfi idare ilan edilmiş. Gece 11'den sonra caddeler bomboş.

Atlı tramvay ve faytonlar çok nadir görülüyor, atlara topçu birlikleri ve nakliye kolları için el konulmuş.

Her yerde sadece savaştan söz ediliyor; yabancılar bile bir şeyler yapma çabasında ve kadınlar doktorlardan gönüllü hemşire olarak yetiştirilmelerini istiyor. Alman ıslahatçılar Harbiye Nazırı'na yardımcı olmak istediklerini bildirdiler, fakat henüz bir izin çıkmadı. Kendilerinden, önce Alman devleti ile ilgili görevlerinden ayrılmaları isteniyor. Sadece genelkurmaydan Yarbay v. Lossow ve Albay Veit gerekli şartları yerine getirmişler. Böylece benden başka onlar da çarpışmalara şimdilik katılma iznini aldılar.

1 Bugünkü İstanbul Üniversitesi Merkez Binası (e.n.).

Savaş hazırlıkları

Seferberlik hareketi tam hızla ilerliyor, fakat henüz tamamlanmış değil; taarruz durumuna geçebilmek için 8 veya 10 günün gerekli olduğu konuşuluyor. Bulgarlar da hazırlıklarını tamamlamış değil.

Demiryollarının verimi en son noktaya varmış durumda. Anadolu tren hattı günde aşağı yukarı 16.000 ile 17.000 kişi taşıyabiliyor, İstanbul–Edirne hattında ise günde 12.000 kişi taşınabiliyor. Birliklerin Anadolu'dan nakli için burada limanda bulunan birçok Yunan gemisine el konuldu.

Sultan bugün Ayastefanos'ta [Yeşilköy] bulunan birlikleri denetledi. Birlikler yarın hududa gidecekler.

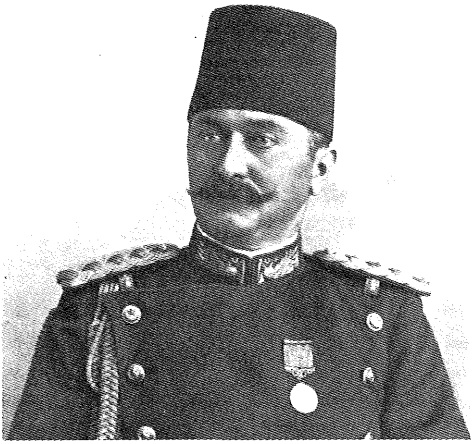
Ordunun genel düzeni şu şekilde:

Genel karargâh şimdilik İstanbul'da kalıyor. Başkomutan vekili Harbiye Nazırı Nazım Paşa.

Genelkurmay başkanları ise Hadi Paşa ve Albay Pertev [Demirhan] Bey.

Başkomutan vekili Harbiye Nazırı Nazım Paşa

Abdullah Paşa, Doğu Ordusu Başkomutanı

1-Birinci Ordu: Trakya ordusu. Dört kolordudan meydana geliyor. I, II, III ve IV. kolordular, Komutanı Abdullah [Kölemen] Paşa.

Harekât bölgesi: Dimetoka–Kırkkilise[2] hattı.

İkinci Ordu: Makedonya ordusu; üç bağımsız gruba ayrılmış. Komutanı Ali Rıza Paşa. Merkezi: Selanik. Harekât bölgesi:

Birinci grup: Hepsi rediflerden kurulu üç kolordu; Sırp–Bulgar sınırı, Üsküp–İştip hattı. [Halepli] Zeki Paşa kumandasında.

İkinci grup: Bir nizamiye ve iki redif tümeni; merkezi İşkodra; harekât bölgesi: Karadağ. Mahmut [Hayret] Paşa kumandasında.

Üçüncü grup: Her biri iki nizamiye ve bir redif tümeninden kurulu iki kolordu; birincisi Epir'de Yanya bölgesinde, ikincisi Tesalya'da Koçana bölgesinde olmak üzere Yunanlılara karşı harekât yapacak.

2 Bugünkü Kırklareli. Kırkkilise adı 20 Aralık 1924'te değiştirilmiştir (e.n.).

Abdullah [Kölemen] Paşa iri yarı heybetli bir adam, iyi Fransızca konuşuyor. Onun inisiyatif sahibi olmasından, azim ve gayretinden ve askeri alandaki bilgisinden övgüyle söz ediliyor. Kurmay başkanı da onun gibi yetenekli, yorulmak bilmeyen Albay Cevat [Çobanlı] Bey.

15 Ekim Salı. Nihayet evraklarım tamamlandı ve Harbiye Nazırı'ndan Abdullah Paşa komutasındaki Doğu Ordusu'nun genel karargâhına başvurmam emredildi. Hemen Harbiye Nezareti'nin önündeki meydanda geçici olarak kurulmuş bürolara gittim.

Başvurumu yaptım; kurmay karargâhı kaldırılmak üzere. Abdullah Paşa daha bu akşam başkomutanlığı Lüleburgaz'a nakletmek istiyor. İki gün içinde onlara katılmalıyım. Lossow'a da kendi birliğine katılma emri verildi ve beraber yola çıkmak üzere sözleştik.

Cepheye doğru

17 Ekim Perşembe. Trenimizin akşam 6.58'de hareket etmesi gerekiyor, istasyonda kalabalıktan iğne atsan yere düşmeyecek. Trenler sürekli olarak Selanik'e doğru hareket ediyorlar, fakat bizim gideceğimiz yöne hiçbir hareket yok. Bir istihkâm bölüğüyle beraber sevk edileceğiz, tren biletlerini kendimizin ödemesi gerekiyor. Ne yazık ki aceleden ne bir at, ne de bir emir eri temin edebildim. Valizim tamam.

Akşam saat dokuzda hâlâ trenimizin saat kaçta hareket edeceğini bilmiyoruz. Erzakımızı idare etmek için akşam yemeğini istasyonda yedik.

Albay Posselt ile sefaretten Kont Plessen akşam bizi yalnız bırakmadılar. Nihayet saat 9.30'da Lossow'un atı trene bindirildi. Bu arada trenler geride kalan as-

kerlerin tezahüratları arasında birbiri arkasına hareket ediyor. Vakit oldukça geç. Gece saat 1'de tüm bekleme salonlarını kapattılar, dışarıda bir banka oturup gelen geçeni seyretmeye başladık. Bu arada biri benim erzak torbamı götürmüş, hatasını anlayıp geri getireceğini ümit ediyorum! İnşallah! Renkli elbiseleri içindeki redifleri seyrediyoruz, yerlere çömelmişler aç, yorgun ve derin düşüncelere dalmışlar. Uzak yerlerden gelenler yorgun düşmüş. Bütün bu zaman içerisinde hiçbiri bir şey yemedi. Redifleri bizim Alman rediflerine benzetebiliriz, sadece buradakiler gençlik yıllarında sıkı eğitim almamış.

Aniden bir boru sesi duyuldu. Hiçbir düzen olmaksızın herkes gelen trene hücum etti, subayların emirlerini dinleyen yok.

Gece 1.45'te Alman Binbaşı Gottschalk'ın eğittiği ve mükemmel bir etki bırakan istihkâm bölüğü diğer perona, yük peronuna gitmek üzere önümüzden geçiyor. Bölüğün peşinden gidip trende 1. sınıf bir kompartıman bulup rahatça yerleştik. "Erzak sandığım" hariç tüm eşyalarım yanımda. Hava soğuk, üniformamı çıkarıp kürkümü giydim. Nihayet saat 2'de tren hareket etti! Yavaş yavaş uykunun ağırlığı üzerimize çöktü.

18 Ekim Cuma. Sabah saat 7.30, hava güneşli. Tren çok ağır ilerliyor, henüz yarı yolu kat etmedik. Vakit geçirmek için haritaları ve araziyi inceliyoruz.

Çevre yeknesak, tepelik ve keskin uçurumlar var. Tarlalar terk edilmiş ve artık hasat yapılamaz durumda. Herkes vatani göreve koşmuş, sadece birkaç çoban, sürüsünün başını bekliyor. Tütün tarlalarda kalmış.

Sinekli'yi arkamızda bıraktık. Saat 11'de Çerkezköy'de olmamız gerekiyor. Karnım açlıktan guruldama-

ya başladı. Ne yazık ki Çerkezköy'e vardığımızda tüm kumanyaların yenip bitirildiğini gördük.

Bu istasyondan sonra düzlük başladığı için sadece bir şimendiferle gidiyoruz. Tren personeli aşırı yorgun, ateşçi kazanın üstünde uyuyakalmış, şükürler olsun bir kaza olmadı. Tüm tren memurları Almanca veya Fransızca konuşuyor.

Yolda piyadelerin kullandığı iki türlü silah hakkında bilgi aldım: Mavzer tüfekleri ve tadil edilmiş Martin tüfekleri. Her ikisinde yeni S-mermi kullanılacak. Böylece yedek cephanede sorun yaşanmayacak. Süvari sınıfı genellikle bizim karabinaları taşıyor. Sadece bir süvari alayının mızrakları var.

Giderek hareket halindeki orduya yaklaşıyoruz. Çorlu'da daha büyük bir ordugâh var.

Saat 2. Muratlı'ya vardık. Burada, sınıra sevk edilmeyi bekleyen Çanakkale'den gelen II. Ordu'nun birlikleri de var. Her yerde askeri hareketlilik göze çarpıyor.

Bizim trendeki delikanlılarda Prusyavari sıkı disiplin fark ediliyor, hepsi dinç, kuvvetli, şarkı söylüyor, sigara içip vakit geçiriyorlar.

Karargâhta

Nihayet saat 3'te Lüleburgaz'a vardık. Kolordu komutanlığı istasyondan yarım saat uzakta. Trenden indiğimizde iki tane araba bulunca sevindik.

Üçüncü Piyade Alayı ordugâhını istasyonda kurmuş. İstihkâm birliğinin de burada kalması gerekiyor.

Lossow'un meşhur "Zossen" adlı savaş atı nihayet trenden indirildi ve hizmetçisi Abraham Efendi (bir Arnavut) puro kutusuna benzeyen küçük arabada yanıma oturdu ve nihayet genel karargâha gittik.

Karargâh olarak tek yeni bina olan okul hazırlanmış. Dört büyük odası kurmay subaylar ve yaverlerin yatakhanesi olarak düzenlenmiş. Kibar, Almanca konuşan Yaver Hasan bize Lüleburgaz Palas otelinde temiz bir oda temin etti. Burada bazı eski tanıdıklara rastladım, mesela Havran Harbi'ne[3] katılan Sami Paşa'nın eski kurmay subayı Selahattin Bey.

Beylerin hepsi güler yüzlü, nazik fakat mesafeli. Görünüşe göre Alman ıslahatçılara davranışları konusunda emir almışlar. Nihayet bir saat sonra Abdullah Paşa kapıda gözüktü. Bizi selamladıktan sonra bana yarın sabaha kadar süvari tümenini görmeye gitmem için hazırlanmam gerektiği emrini verdi. Bu işin atsız nasıl gerçekleşeceğini pek anlayamadım.

Saat 6'da bizi eski kışlada yemeğe çağırdılar. Bu Türkiye'deki en eski kışlalardan biri, orijinal bir yapısı var, içinde bir de küçük hoş camisi var. Bu bina bizde olsa, harap halinden ötürü polis kullanımına izin vermez. Ahşap bir odada, uzun tahta masalarda, alüminyum tabaklarda gulaş benzeri et ve fasulye servis edildi. Bu açlığımızda bize müthiş lezzetli geldi!

Yemek müziği olarak sekiz kişiden meydana gelen askeri bando, kulakları sağır eden bir müzik çalıyor, iyi niyet ve biraz müzik bilgisiyle bunların aslında, mesela Karmen gibi, tanınmış parçalar olduğu çıkartılabilir. Sonra Lassow ve ben Abraham'ın portatif yataklarımızı bu arada hazırlamış olduğu Palas Otel'e gittik. Odanın diğer sakini olan böcekleri bizden uzak tutmak için yatakların dört ayağı su dolu taş testilerin içinde duruyor.

3 1911 yazında bugün Suriye'nin güneyi ile Lübnan'ın kuzeybatısı arasında kalan Havran yöresinde çıkan Dürzi isyanı (e.n.).

İkimiz de bol konyaklı ikişer bardak çay içtikten sonra uykuya daldık. Gece o kadar soğuktu ki Lossow paltosunu giymek zorunda kaldı. Ben kürküme sarınmıştım, şükür ki yanımda getirmişim.

19 Ekim Cumartesi. Hava güneşli olmasına rağmen soğuk. Plastik küvette yıkandıktan sonra yumurta, taze asker ekmeği ve beraberimde getirdiğim salamlardan ibaret mükellef bir kahvaltı yaptık. Salamlar acaba ne kadar dayanacak?

Savaşa giden yollar

Uzun süren ricalardan sonra Edirne'ye gidebilmemi sağlayacak gerekli evrakı saat 10'da aldım. Vali beni oradan süvari tümenine naklettirecek. Genel karargâhta taktik durum hakkında aşağıdaki bilgileri edindim:

Salih Paşa'nın kumandasındaki süvari tümeni dört tugaydan oluşuyor (sekiz alay), her biri iki batarya ve altı mitralyöz bölüğünden oluşan üç bindirilmiş müfreze Havsa'da Bulgar hududunda bulunuyor. Şimdiye kadar iyi keşif yapmış olmalılar. Özellikle İbrahim Paşa'nın süvari tugayı Edirne civarından iyi haberler yolluyor.

Doğu Ordusu Edirne sınırında Dimetoka–Kırkkilise hattında yığınak yapıyor, fakat tek tek kolorduların daha kuzeye doğuya kaydırılmaları gerekiyor, böylece Doğu Ordusu'nun sol kanadı bir miktar geriye doğru dirsek çizip Kule'nin güneyinde Babaeski'den Edirne'ye doğru olan yol üzerinde bulunacak. Dört kolordunun mevzilenişi şöyle:

Kırkkilise'deki III. Kolordu, Mahmut Muhtar Paşa emrinde,

Kavaklı ve Yenice'deki I. Kolordu, Ömer Yaver Paşa emrinde,

Kırcaali'deki II. Kolordu, Şevket Turgut Paşa emrinde,

Öncü birlikleri Havsa'ya kadar olan Kuleli'deki IV. Kolordu, Ahmet Abuk Paşa emrinde.

Ayrıca 15, 16, 17, 18. redif kolorduları tanzim edilecek. Bunların henüz nerede kullanılacağına karar verilmemiş. Edirne'de İsmail Paşa'nın emrinde 10. Tümen ve iki redif tümeni bulunuyor.

Her bir kolordunun iaşesi, üç erzak kolu tarafından gerçekleştiriliyor. Bunlar el konulmuş manda koşulu kağnılar. Seyyar fırın kolları ise yok. Buna karşılık Yarbay v. Lossow'un önerisiyle şöyle bir sistem geliştirilmiş: Askere alınan fırıncılardan, fırıncı bölükleri teşkil edilmiş, bunlar köylerdeki fırınların yardımı ile gerekli bölgelerde seyyar fırın kolları veya fırınlar kuruyor. Korkarım bu işe yaramayacak, daha şimdiden iaşe işi zor gözüküyor.

Taktik durum da tam aydınlanmadı; plana göre Edirne'nin arka taraflarına seferberlik tamamlanana kadar yığınak yapılıp beklenecek. Başkumandanlık bu fikre pek sıcak bakmıyor. Hemen taarruza geçmeyi düşünüyor. Ordunun gerilerden yapılan takviyesi henüz tam sağlanamadığından ve büyük bir kısmı rediflerden meydana geldiğinden bu düşünce bana çok tehlikeli gözüküyor.

Süvari tümenine Vaysal'daki düşman hatlarına doğru ilerleme ve bölgede keşif yapma emri verildi. Bu sabah orada küçük bir çarpışma oldu ve düşman geri püskürtüldü. Bu süvari tümenini güçlendirmek için bugün 4. Piyade Alayı ve 3. Kolordu'dan topçu ve süvariler Petra'ya gidecek.

Düşmanın sol kanadının Derbent'de olduğu sanılıyor. Yanbolu'nun güneyinde, Kızılağaç yakınında Tunca vadisinde güçlü kuvvetler var. Daha ilerde Mustafapaşa'nın batısında Meriç vadisinde de durum aynı. Ve nihayet düşman kıtalarının Kazıkilise ve daha batıda Üçtepe geçidinden doğru yaklaştıkları haberi geldi.

Saat 3'te küçük kağnı arabamla istasyona gittim. Yolda bir gün evvel ordugâhta gördüğümüz birlikler ile istihkâm ve makineli tüfek birliklerinin uzun kollar halinde yürüdüklerini gördüm. Yürüyüş düzenleri çok kötü, özellikle tüm caddeyi dolduran ağırlık kolları ilerlemelerini engelliyor.

İstasyonda oturmuş hem onları, hem de geçen trenleri izlerken günlüğümü yazıyorum. Tek başıma süvari tümenine gidebilmem oldukça imkânsız görünüyor. Cesaretim kırılmıyor, zorun çekiciliği olsa gerek.

Bugün gelmesi gereken Albay Veit'tan henüz haber yok. İnşallah son anda bir değişiklik olmadı.

Bugün yola devam edememe durumunda, istasyon müdürü bana evinde kalabileceğimi söyledi, civarda başka bina da yok. Saat 11'de bir tren varmış. O vakte kadar müdürün evinde bir divanın üzerinde uyudum, ev zaten boş. Ailesi İstanbul'a kaçmış.

Yük vagonlarından ibaret olan tren geldi; eşyalarımı vagona koydurttum ve bavulumun üstüne oturdum; gideceğim yere bir varabilsem!

20 Ekim Pazar. Yorgunluktan uyuyakalmışım. Tren saat 12'de gelmişti, Lüleburgaz'a şu anda saat sabahın 6'sı ve biz hâlâ gidiyoruz. Yolda manevra yapan bir lokomotif bizim trene fena çarptı, tren değiştirmek zorunda kaldık, neyse büyük bir kaza olmadı. Saat 8'de Edir-

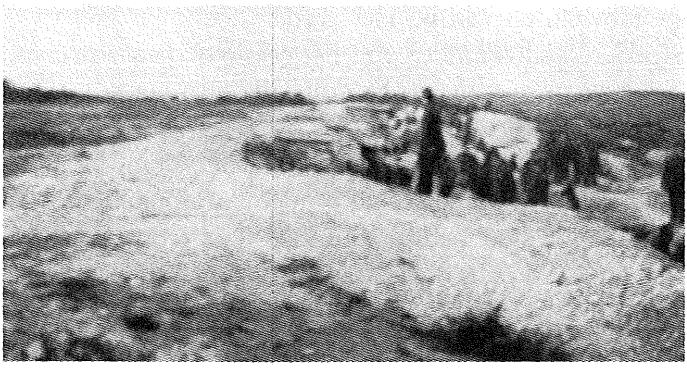
ne tabyalarına vardık. Her yerde nöbetçi noktaları var, siperler kazılıyor ve tel engeller çekiliyor. İstasyon civarı asker ve ordu çadırları ile dolu. Bir sürü beton bina da elden geçiriliyor.

Trenden inip istasyondaki bir otele gittim, biraz evvel bir garson bir subay tarafından vurulduğu için, beni kabul etmek istemediler, sonunda ikna ettim. Şehir yarım saat uzakta, bir araba çağırtıp, kumandana gittim.

Kumandan Şükrü Paşa, yaşlıca bir adam; buradan itibaren güvenlik içinde at sırtında yoluma devam edemeyeceğimi söyledi. Ayrıca at da temin etmek zordu. Ne yazık ki biraz evvel benim de binebileceğim bir askeri araç Havsa'ya hareket etmiş. Bir arabaya el koymamı ve kendisinin gerekli emri vereceğini söyledi. Eşyalarımı almak için otele geri döndüm ve sonra hemen Havsa'ya 4. Kolordu'ya doğru yola koyuldum. Paşa iyi bilgilendirilmemişti. Süvari tümeninin yerini tam bilmiyordu ve düşman hakkında güvenilir bilgilere sahip değildi. Güya Mustafapaşa Türkler tarafından boşaltılmış ve düşman tarafından işgal edilmiş.

Havsa'ya kadar olan yol çok kötü, arabam birçok kez yolda kaldı ve askerler tarafından çukurlardan çıkartıldı. Arabaya 10–12 tane manda koşulmuş olmasına rağmen bir tümenin köprü nakliye kolu bir tepenin önünde hendeğe düşmüş çıkamıyor, tekerlekler kısmen dingile kadar yumuşak zemine gömülmüş, sonunda adamlar gayretle itip çıkardı.

Edirne çevresindeki tabyaların bulunduğu araziden geçerken iyi inşa edilmiş istihkâm ve tahkimat tesisleri (hendekler, engeller, tel manialar) ile bazı iyi gizlenmiş ağır bataryaları gördüm. Nihayet saat 3.45'te Havsa'ya

İyi gizlenmiş bir 12 santimlik batarya.

vardım, Ahmet Abuk Paşa ile görüşeceğim. Bulgarlar yaklaştığından, kolordu komutanlığı ordugâhı geriye kaydırma hazırlığındaydı. Burada da kimse ne olup bittiğini bilmiyor. Paşa atını ön mevzilere sürmüş. Bana bir kır at verdiler ve bir kurmay subayla beraber biz de ön mevzilere doğru at sürdük. Bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyor.

Atlarımızı dörtnala, tam Türk usulü sürüyoruz! Yarım saat sonra Paşa'nın yanına vardık. Enerjik bir görüntüsü var, bizimle beraber Havsa'ya geri döndü. Yapacaklarım konusunda ondan kesin emir almadım.

Harp Şûrası kapalı kapılar arkasında uzun süre toplantı yaptı. Karar, Kolordu Komutanlığının bir süre daha Havsa'da kalması idi.

Boş bir oda buldum, yaşlı bir komutan bir şiltenin üzerinde oturuyor. Onun yanı başına yatağımı açtım. Yağmur giderek şiddetini arttırıyor. Arabam hâlâ köyde. Akşam Babaeski'ye dönmek zorunda olduğumdan, eşyalarımı tekrar topladım ve bir faytoncu ile 3 Osmanlı lirasına anlaştım.

Hava çoktan karardı, yağmurun şiddetinden muhabere postacım yolu bulamıyor, faytoncu ise karanlıkta gitmek istemiyor. Neticede gün ışırken yola çıkmağa karar verdim. Gün ola, hayır ola dedim. Gece müthiş bir kargaşa var. Birbiri arkası birlikler yığılmaya başladı. Yol, top arabaları, ağırlık ve nakliye kolları ile tamamen tıkanmış durumda. Yiyecek bir şeyleri yok, tüm gece boyunca soğukta sırılsıklam yağmurun altında durdular. Kimse onlar için bir çaba göstermemesine rağmen, tek bir homurtu, tek bir söylenme duymadım.

21 Ekim Pazartesi. Saat 4.30'da uyandım, yağmur dinmemiş. Ne olacak böyle? Kargaşada arabamı bulamıyorum. Nihayet saat 7'de faytoncu gözüktü. Babaeski'deki kumandanlığa gitmem ve oradan at temin etmem emrini aldım. Kolordu Komutanlığı da bu gece Havsa'da kaldı, şimdi hep beraber Babaeski'ye doğru gidiyoruz.

Yol boyunca ordunun durumunu şöyle değerlendirdim: Süvari tümeni vasıtasıyla düşman hakkında iyi bilgiler alıyoruz. Kuvvetleri oldukça zayıf, bir birlik Malazla–Devletli–Ağaç üzerinden yaklaşmakta. İkincisi Karapınar'dan güneye Çeşmeköy'e ve üçüncüsü de Vaysal'dan güneye ilerliyorlar. Bulgar tümenleri üç tugaydan oluşuyor ve her bir tugayda sekiz tabur var.

Bizim kolordu ise şu şekilde gruplandırılmış:

Mahmut Muhtar Paşa Kırkkilise'de. III. Kolordu 7, 8 ve 9. tümenlerden meydana geliyor ve birkaç redif taburuyla desteklenmiş. Ekseri muvazzaf birlikler ve birkaç redif taburundan meydana gelen 7. Tümen'in başında Mustafa Hilmi Bey bulunuyor. Sadece redif taburlarından oluşan 9. Tümen'in kumandası Hasan İz-

Mahmut Muhtar Paşa, III. Kolordu Komutanı.

zet Paşa'da, 8. Tümen'in ise Albay Şükrü Bey'de.[4] Bu pek de umut verici bir yapılandırma değil, özellikle en tehlikeli durumda kalabilecek sağ kanat için.

Sonra yukarıda belirtildiği üzere diğer kolordular yer alıyor. Cephe hattı giderek daraldı ve birlikler daha dar bir alana toplandı.

Yolculuğum giderek zorlaşıyor. Kuzeyden güneye doğru olan tüm derin vadilerdeki köprüler ya selden yıkılmış veyahut inşası, görevlendirilmiş şirket tarafından henüz tamamlanmamış. Büyük sorumsuzluk. Bu anayol iyi inşa edilmeliydi. Durum her yerde aynı. Hemen hemen tüm köprülerin üzerinde tahta kaplamalar eksik. Neferler bana gene yardım etmek durumunda kaldı. Nihayet bir at temin edebildim. 4. Kolordu geceyi burada geçireceği için, karargâhı terk edip, yola koyuldum, 1.45'te Babaeski'ye varabildim.

4 Resmi kayıtlarda Albay Şükrü Bey Afyon Redif Taburu Kumandanı olarak geçmektedir (e.n.).

Yağmurun verdiği hasardan ötürü tren Kırkkilise'ye gidemiyor. Babaeski'de kumandan Hakkı Paşa ile buluştum. Çok iyi Fransızca konuşan Paşa, süvari tümeninin muhtemelen Kırkkilise'nin güneyindeki Kavaklı'da olabileceği haberini aldığını söyledi. Bu bilgiye göre tümen I. Kolordu'nun tam ortasında idi, bu da bize pek olası gözükmedi! Kumandan henüz görmediği birliklerinin başına geçmeliydi. İki at arabasına atladığımız gibi yola çıktık. Yol iyi durumda.

Hareket halindeki 5. Tümen'in ağırlık ve yürüyüş kollarının yanından geçtik. Rediflerin durumu pek iç açıcı değildi. Disiplin yok, yetersiz silahlandırılmışlar, eğitim eksikliği gözlemledim, subayları ise yetersiz. Tablo göçü andırıyordu. Sadece topçu sınıfı iyi etki bıraktı.

Abdullah Paşa'nın arabası yanımızdan geçerek uzun araba kuyruklarının arasından bize yol açtı. Nihayet akşam 8'de Kırkkilise'ye vardım. Hakkı Paşa Kavaklı'da ayrılmıştı.

Mahmut Muhtar Paşa

Abdullah Paşa'yı, Mahmut Muhtar Paşa ile yemek yerken buldum. Raporumu kendisine verip, süvari tümenine imkânsızlıklar nedeni ile katılamadığımı bildirdim. Üstüm başım sırılsıklam olduğu halde Muhtar Paşa tarafından sofraya davet edildim.

Süvari tümeni ordunun sol kanadına Edirne civarına yollanmış, yani tam geldiğim yöne. Her gün büyük çatışmanın çıkması bekleniyor. Beni candan kabul eden Muhtar Paşa'nın karargâhında kalmam kararlaştırıldı.

Paşa Almanya'da iyi tanınıyor. Kendinden emin ve soğukkanlı hali, onun azmini ve bilgisini belli ediyor. Şaşkın gibi dolaşmaktan kurtulup, Paşa'nın yanında

göreve başlamaktan mutluyum. Burada çok şey öğreneceğim. Geceyi geçirmek için geçici olarak bir çalışma odasına yerleştim, Abdullah Paşa Kırkkilise'de kaldı. Muhtar Paşa'nın görevi, sağ kanadı ileri sürerek Bulgarları yandan kuşatmak ve ne olursa olsun sağ kanadı müdafaa etmek. Aksi takdirde geri çekilme hattı tehlikeye maruz kalacak.

III. Kolordu'nun karargâhında hareketlilik göze çarpıyor. Kurmay heyeti: Kurmay başkanı Ziya Bey, kıta kumandanları Abdürrauf ve Nihat [Anılmış], kurmay subay Nasuhi Bey, muhabere subayı Refik Bey, yaver Tahir Bey ve emir subayı Nazım Bey'den ibaret.

22 Ekim Salı. Sabah 6'da uyandım, hemen hareket etmemiz gerekiyor. Süvari birliğinin hizmet erinden sırım gibi bir kır at temin ettim. Emirleri karargâhta ağırlıklarının yanında kalacak. Yola çıkmamız 8'i buldu.

Muhtar Paşa çok güzel, büyük bir doru atın üzerinde, hava güzel. Tam hareket ederken Osmanlı donanmasının Varna'yı aldığı ve birliklerin karaya çıktığı haberi geldi. Bu habere pek inanamadım fakat herkes çok sevindi. Birlikte keyifli bir hava esiyor.

İbrahim Paşa kumandasında Edirne'deki süvari tugayından mükemmel haberler geliyor.

Gece III. Kolordu'ya, Erikler–Petra hattında bulunan düşmana saldırması emri verildi. Sağ kanatta bulunan 7. Tümen takviye edildi ve Erikler'e doğru ilerledi, bizim bulunduğumuz 8. Tümen ise Kırkkilise'deki tabyadan Petra–Eski Polos yönüne hareket etti. 9. Tümen güneyimizde bulunuyordu.

Mahmut Muhtar Paşa birliklerin bu kadar açılmasının doğru olmadığını bildirmesine rağmen, Abdullah Paşa saldırı emrini verdi. Mahmut Muhtar Paşa Kırkki-

lise'deki siperleri sağlamlaştırmaya başlamıştı. Tümenine istediği formasyonu verip, yığınağı tamamlayana kadar düşmanı burada beklemeyi tercih ediyordu. Hiç istememesine rağmen, Paşa gönülsüzce ileri harekât emrini kabul etti.

Başkomutanın planı, düşmanı olduğunca güneye sürmek, kuzey doğudan gelen kuvvetlendirilmiş III. Kolordu'yla çevresini sarmak ve Edirne yönünde sıkıştırmak.

Kumandan tabyalardaki kazılmış siperleri at sırtında teftiş etti. Düşmanla burada karşılaşmayı umuyordu. Tabya eski olmasına rağmen, mevzi iyi seçilmişti ve yeni siperler kuralına göre kazılmıştı.

Birlikler saat 8 sularında Kırkkilise'den gelip güneye Rakliça'ya [?] doğru yürüdüler. Biz soldaki kolda at sürüyorduk.

Muhtar Paşa birlikleri yüreklendiriyor ve görüldüğü her yerde coşkuyla selamlanıyor, düzensizlik saptadığında, kendisi müdahale ediyor. Bu redif kolları bana ümitvar gözükmüyor. Her türlü düzen eksik. Birlikler yorgun, aç, korunmasız ve öncü kıtalar olmaksızın geliyor. Sınıflara göre bir yürüyüş düzeni yok. Genelde memur olan subaylar otorite sağlayamıyor.

Tarlalar arasından ana yola çıkıp Erikler'e doğru ilerliyoruz. Arazi engebeli ve dağlık, birçok kayalık kesim var. Düşmanın bulunduğu yer hakkında henüz kesin bilgi yok. Gece emirler geç geldiğinden dolayı, sağdaki kıtanın iki saat, soldakinin ise üç saat gecikmesi var. Bir değirmende konaklıyoruz.

İlk sıcak temas

11.15'te sağdan gelen top atışları duyuldu. 11.45'te Petra'nın tepelerine vardık.

12'de aşağı yukarı 2000 kişilik düşman piyadesinin Eski Polos'un kuzey batısında Karahamza'da olduğu haberi geldi. 12.40'ta saldırı emri verildi. Soldaki tümen irtibatı sağlayacaktı ve 8. Tümen'e doğru kayacaktı.

Eski Polos'un tepelerinden etraf kuş bakışı net gözüküyor. 11.10'da sol tarafımızdan top sesleri duyuldu, I. Kolordu orada harbe tutuşmuş olmalı.

Edirne tarafında büyük bir yangın var. Aynı anda sağ tarafımızda topçu çatışması başladı.

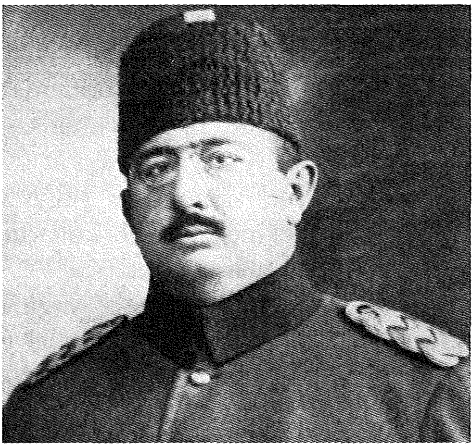
Durum giderek ciddileşiyor. Birlikler Eski Polos'un güneyindeki tepede hazır tutuluyor. Topçular mevzilere yerleşti. Hiçbir yerde küçük rütbeli subayların inisiyatifi ele aldıklarını görmüyorum. Her yere kumandan şahsen müdahale etmek zorunda. Redifler sanki gezintiye çıkmış gibi arazide gelişigüzel dağılmışlar. Görüntü çok kötü.

Düşman hatları hakkında daha fazla bilgi edinemedik. Çepeçevre etrafımızda hafiften top sesleri duyuluyor. Aniden sanki şimşek çaktı. Topçu birliklerimiz seyrek düşman hatlarına düşman mevzilerine ateş açtı. Aynı anda düşman da top atışı ile karşılık verdi. Pek fazla kaybımız yok. Topçularımızın atışı düşman mevzilerine tam isabet ediyor.

3.40'ta top sesleri sustu. Paşa son derece sakin. Cesareti neredeyse pervasızca.

Kumanda eden generalin, aynı zamanda hem alay komutanı olması hem de tabur kumandanı olması, görülmüş şey değil, fakat Paşa müdahale etmeseydi birliklerin yerleri hepten yanlış olacaktı. Taburların 1/5'i usta erlerden, 2/5'si acemi erlerden ve 2/5'si rediflerden meydana geliyor.

3.50'de sol yanımızda şiddetli tüfek ateşi başladı. 9. Tümen ve I. Kolordu'nun Prens Aziz'in [Prens Aziz Ha-

Prens Aziz

san Paşa] komutasındaki tümeni göğüs göğse çarpışıyorlar.

Öğle, saat 4.08'de, süvari tümeninden bir alay geldi ve tümen süvarisi olarak görev yapacaklarını bildirdi. 7. Tümen ile aramızda bir menzil hattı kurulması için süvariye emir verildi. I. Kolordu ile de bağlantı kurulması gerekiyor. Süvarilerin görünümü iyi; atları sırım gibi.

Bulgar piyadeleri çarpışmaya girmiyorlar, görünüşe göre bizimle 7. Tümen'in arasına sızmak istiyorlar.

Acaba daha kuzeyde bir birlik var mı? 7. Tümen'e 23 Ekim'den itibaren 8. ve 9. Tümen'e daha yakın durmaları emri verildi.

Kesin neticeli bir çarpışma henüz olmadı. 5.45'te top sesleri sustu.

24 Ekim'de sağ taraftan kuvvetli bir saldırıya uğrayacağımızı sanıyoruz. Bu nedenle akşamüstü 5.40'ta Paşa 24 Ekim günü için süratle ilerleme emrini verdi. 9. Tümen'den takviye alınacaktı.

Zayıf kuvvetler bugünkü mevzileri tutacak, geri kalanlar ise kumandanın emrine verilecekti. Mevzilerde çadırlarda konaklıyoruz, kumandanlık ise Petra'da yoksul bir kulübede. Birkaç yumurta ve ekmeğin dışında yiyecek bir şeyimiz yok. Paşa at üstünde düzeni sağlamaya çalışıyor. Yağmurdan yol o kadar yumuşamış ki, arabaları çekmek, ağırlık kollarını düzene sokmak zorlaşıyor. 5'e kadar uyuduk.

23 Ekim Çarşamba. Gece yağmur tekrar başladı. Süvari birliği düşmandan yeni bilgi getirmedi, sanırım haberleşme postası henüz kurulmadı. Düşmanla çarpışan diğer kolordulardan ise her yerde başarı kazandıkları haberleri geldi.

Kolordu kurmaylarının müzakereleri 6'ya kadar sürdü. 7'de cephede ateş başladı. 7.30'da atlarımızı ileri sürdük. 600 metre kadar ilerlemiştik ki, koşa koşa, çığlıklar atarak bizim tarafa gelen redif gruplarını gördük.

Durumu kavrayabilmemiz birkaç dakika sürdü. Birden Paşa'nın kılıcını çekip, akın akın geri dönen rediflerin üstüne atını sürdüğünü gördük. Biz de aynı şekilde davranıp, silahlarımızla havaya ateş ederek etraflarını çevirdik.

Bu işe yaradı, büyük bir kısmına engel olduk. Paşa durup dinlenmeden her tarafı dolaşıyor, kurmay subaylarına emirler veriyor ve birlikleri tekrar ön saflara sürüyor. Redifler sürünerek kayalıkların ve fundalıkların arkasından meydana çıkıyor. Herkesin morali, hava koşullarından, kötü giyecekten, özellikle berbat ayakkabıdan ve günlerden beri süre gelen açlıktan dolayı çökmüş durumda. Yeteneksiz subaylara teslim edilmiş olan bu talihsizler, taarruzun ilk anlarında düzensiz ve hesapsız ateşle tüm mermileri harcayıp tüketmişlerdi. Bir

taburda mesela sadece 200 usta asker var. Yedek cephane henüz gelmedi ve bir tabur ilerleyen birlikleri de beraberinde sürükleyerek geri çekilmeye başladı. Henüz bir şey kaybedilmiş değil. Düşman durumumuzun farkında değil gibi gözüküyor. Bulgar tarafındaki kötü yol koşullarından düşman topçu birliklerini getirememiş.

Biz ilerliyoruz. Harekât yollarımız parçalanmış arabalar ve "Krupp" marka cephane sandıklarıyla tıkalı.

10'da çatışma şiddetlendi. Düşman topçuları mevzilere yerleşti.

Bizim birliklerde kimse doğru dürüst ne yapacağını bilmiyor. Paşa elinden gelenin en iyisini yapıyor, daha fazlası zaten mümkün değil. İşlerin yolunda gitmediğinin farkındayız, sanırım düşman kuvvetleri de zayıf.

Sağ yanımızda 7. Tümen başarılı. Liderleri, akşam birliğin büyük bir kısmını geri çekti ve şimdi tüm güçlerini toplamış olarak saldırıya geçtiler. Topçuların mevzilere yerleşmesi de duyuluyor. Durum kritik.

Şu ana kadar fazla kaybımız yok. Topçular sakin ve görevlerini yerine getiriyorlar. Cephane yetersizliği tekrar baş gösterdi. Batağa saplanmış arabalardaki fişek sandıklarını hizmet erlerine taşıtmayı önerdim. Islak sandıkları açmak imkânsızdı, kapaklar nemden şişmiş, çiviler sökülmüyordu, sanki kaynak yapılmış.

Redifler tekrar geri kaçmaya başladılar. 11'de kumandan topçuların bir kısmını sağ kanadımızın gerisindeki tepede bulunan korunaklı mevziiye yerleştirdi. Vakit daraldı. Kimsede dayanma gücü kalmadı. Ne kadar yazık!

Düşman ilerlemeye cesaret edemiyor. Sanırım onlar da 7. Tümen'e saldırmak için kuvvetlerini sol kanada kaydırdılar. Önümüzde sadece zayıf birlikler bulunuyor,

sağ kanadımızda her şey yolunda gözüküyor. Şansımız varmış!

Her tarafta köyler yanıyor. Tüm cephede top gürlemeleri duyuluyor. Soğuktan donmuş, üstü başı ıslak yaralıların görünüşü de moral bozuyor. Cankurtaran yetmiyor. Yaralı tedavi yerleri yok. Hatta yaraları temizlemek için su yok. Redifleri takviye edilmiş mevzilere yerleştirdik. Düşman pek takip etmiyor.

Petra yanıyor. Yükler yolları tıkamış, geçit vermiyor, halbuki daha bu sabah kaldırılması için uyarmıştım. Herhalde emir yerine ulaşmadı. Yağmur da bardaktan boşanırcasına yağıyor. Düşman çok cephanemizi ele geçirdi. 12'de kumandanın ricası üzere 7. Tümen'den üç tabur geldi. Öğle üzeri saat 2'de takviye edilmiş mevzilerdeydik. Düşman takip etmedi.

Aniden 2.30'da tabyanın kuzeyinde piyadeler gözüktü. Bunlar 7. Tümen'in sol kanadı. Topçularımız sağ yandan harekâta başlayabilir; düşman orada geri püskürtüldü. Saat 3'te 7. Tümen'in kurmay subayı atını dörtnala koşturarak galibiyet haberini getirdi. Muvazzaf kıtaların, Bulgar ateşi altında topçu desteğiyle ilerlemelerini görmek, sevindirici. Paşa savunma için her şeyi düzenledikten sonra, şehre döndük.

Geri çekiliş

Saat 5'te Paşa telgraf çekerken aynı kurmay subay tekrar geldi ve Bulgarların takip etmemesine ve silah sesi duyulmamasına rağmen birliklerin mevzileri terk ettiğini ve geri çekildiklerini bildirdi. Kimsenin açıklayamadığı bir panik baş göstermişti. Subaylar yetersiz kalmıştı. Karargâhın esir düşme tehlikesi vardı. Telgraf me-

murları arasında casusların olmasından şüphelenildiği için, görüşmeler Almanca yapılıyor. Her bir top Paşa'nın talimatları doğrultusunda yerleştirilmişti, durumu kendimize bile açıklayamıyoruz. Paşa aniden yerinden fırladı, birkaç süvarinin başına geçerek atını tabyaya sürdü. Gece olmak üzere. Karanlıkta atımı bulamıyorum.

Diğer karargâh subayları ile birlikte koşa koşa karargâha gittim. Abdürrauf Bey'e, bir emir subayına rastladım, atımı da buldum. Hep beraber Paşa'yı arıyoruz, fakat bulmak ne mümkün.

Etraf asker kaynıyor. Top ve yük arabaları yolları tıkamış, Hıristiyan köylüler pencerelerden subaylara ateş ediyor. Gürültü ve karışıklık anlatılacak gibi değil.

Saat 7'de tabyaya vardık, birlikler burada değil; istasyona geri döndük, insanlar trenlere hücum ediyor, baş makinisti silah zoruyla harekete zorluyorlar, bu durumda her an tren kazası olabilir. Paşa'dan hiç ses yok. III. Kolordu'nun tümü ve I. Kolordu'nun bir kısmı ricat ediyor, kimse bunun sebebini açıklayamıyor.

Biz, aşağı yukarı 15 süvari, şehri en son terk edenlerdeniz. Nereye? Topçular ve ana kuvvetler Lüleburgaz'a doğru akın akın döndükleri için, biz de atlarımızı o yöne çevirdik. Bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyor, gün boyunca hiçbir şey yemedik, yorgunluktan ölü gibiyiz.

Atlarımızı şoseye paralel olarak Hasanbeyli'ye doğru sürüyoruz, fakat arazide ilerleyemiyoruz. Kırkkilise–Babaeski şosesine doğru gidiyoruz, Kavaklı'da şoseye çıktık, adım adım ilerliyoruz. Kolordunun bütün ağırlıkları, cephane stokları ve hayvanların yemi kaybolmuş. Etrafta terk edilmiş top arabaları var, askerler

firar edebilmek için atların koşumlarını çıkarmışlar. Cephane sandıkları yol kenarında çamurun içinde yığılmış duruyor. Her şey karmakarışık.

Her tarafta askerler kaçıyorlar. Sabah 7.30'da Babaeski'ye vardık. Böyle bir gece ne kadar sürer? Paşa'dan hiçbir şey bilmiyoruz. Genel Müdür Müller'in tren yolları sorumlularına yazdığı tavsiye mektubu sayesinde, akşam Lüleburgaz'a gitmek üzere atlarımız için bir lokomotif ile iki vagon temin edebildim. Bu arada atla istasyondan şehre gitmiş olan diğer beyleri aramak için adam gönderiyorum, herkes etrafa dağılmış, Abdürrauf Bey ve ben, bir başımıza kaldık. Atlar ve eşyalarımız da yok. Atlarımıza ne oldu bilmiyoruz!

Mutlaka Mahmut Muhtar Paşa'yı bulmak istiyoruz. Acaba bir yerlerde birliklerini mi topluyor?

Savaş tarihinde benzer olaylar var mı? Önemsiz kayıplar ve 7. Tümen'in başarısından sonra savaşmadan çözülmüş bir ordu. Bizi daha neler bekliyor? Bazı köy sakinleri Rumların ve Bulgarların rediflere rüşvet verdiğini söylüyor. Tamamen palavra. Paniğin baş göstermesinin nedenleri daha derinde yatıyor; önümüzdeki günlerde bunlar açığa çıkacak. Akşamüstü 6 sularında diğer kolorduların galibiyet haberi geldi. I. Kolordu'nun 3. Tümeni'nin kumandanı Osman Paşa da Babaeski'ye girdi. Biz de toplayabildiğimiz askerleri Osman Paşa'ya götüreceğiz.

Akşam saat 6. İstasyon müdürü bizim için elinden geleni yaptı. Kimsenin yiyeceği yok. Babaeski'de bir lokma ekmek bile bulmak mümkün değil. Trene bindik. Makinist Alman. Tren personelinin günlerdir uyumadığını söyledi. Ana hatta kadar ağır ağır ilerliyoruz, yağmurdan rayların altı çökmüş, Alpullu'da

başka bir trene binmemiz gerekiyor. Tren ancak saatler sonra hareket edecek, zira Lüleburgaz'da pek çok tren bulunuyor.

Korkunç insan manzaraları

İstasyonda durum korkunç. Herkes kaçıyor, çoluk çocuklarıyla birlikte manda arabalarıyla uzun kafileler halinde hat boyunca veya aşağıya Rodosto'ya [Tekirdağ] doğru gidiyorlar. Köyleri yakılmış... Yersiz yurtsuz yollara düşüp kargaşayı daha da arttırıyorlar. Fecaat ve sefalet var her yanda; çocuklar yarı çıplak, kadınlar yalınayak çamurda yürüyor. Bazı subay ve erat vahşiler gibi davranıyor, ellerinde tabanca ile istediklerini zorla yaptırıyorlar. Trenin hareketine kadar kompartımanda uyuyabileceğimizi ümit ediyorum; ne mümkün, kapıyı zorlayan askerlere direnmek zorundayız. Askerler ve kaçan yerli halk vagonların tepesine oturmuş. Casus olduğu sanılan iki Bulgar hemen kurşuna dizildi; kaçmaya çalışan üçüncüsü ise hemen vuruldu.

Herkes sadece kendisini kurtarmayı düşünüyor. 1'de yola devam ediyoruz.

25 Kasım Cuma. Devamlı tren kazası haberleri geliyor.

Saat 4'te nihayet Lüleburgaz'a vardık. Mahmut Muhtar Paşa burada da değil. Karargâhın Çorlu'da veyahut biraz daha batıda olduğu söylendi. O yönde iki tren hattan çıktığı için, yola trenle devam etmemiz imkânsız.

Daha önceden tanıdığım istasyon müdürüne çıktık. Yine elimdeki tavsiye mektubu sayesinde Çorlu'nun beş km uzağında olan kaza yerine kadar bizi götürecek bir

tren bulduk. 7.30'da hareket ettik. Bir koyun sürüsü trenin raydan çıkmasına neden olmuş ve otuz kadar koyun ezilmiş. Askerler hayvanları kazanlarda kaynatmak için tekerleklerin altından topluyor. Her iki lokomotif de raydan çıkmış ve iki vagon tamamen harap olmuş. Böylece yol iki gün için kapandı.

Mustafa Natık Paşa yaralı. Lüleburgaz'a tümenine gitmek istiyor.

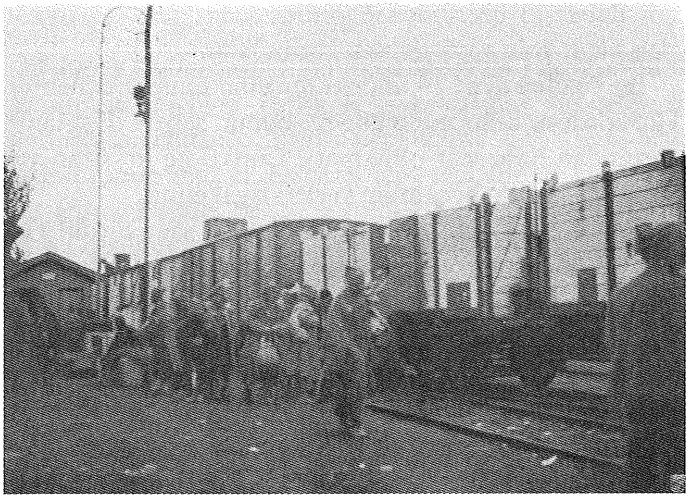
Trenden indik ve Seyitler İstasyonu'na kadar yürüdük. Yolumuz kazanın olduğu köprüden geçiyor, kan birikintilerinin ve ceset parçalarının üzerinden atlamak zorundayız. Tüyler ürpertici bir manzara! Daha ileriye gitmemiz imkânsız.

Çorlu'ya telefon edip, Abdullah ve Muhtar paşaların orada olup olmadığını sordum. Cevap, "Hayır, Lüleburgaz'dalar". Bir öküz arabası temin edip, tekrar geri döndük. Yolda, şimdi senato başkanı olan eski sadrazam Ferit Paşa'nın oğlu Nurettin Bey Vlora ile karşılaştık. Bize, Muhtar Paşa'nın Lüleburgaz'da olmadığını söyledi. Çorlu'ya gitmeyi düşünüyoruz.

O da tüm eşyasını kayıp etmiş, bana sıska atını verdi. İstasyona gittim ve bir lokomotif hazırlattım. Nurettin Bey tümenine gidebilmesi için atını Mustafa Natık Paşaya verdi. Biz üçümüz bir arada kaldık.

Kaçakların arkası kesilmiyor, batımızda kalan istasyonlarda artık memur kalmamış; bu yüzden geçici bir süre için birliklerin İstanbul ile bağlantısı kesildi. Trenler tek bir hatta yığıldılar.

Hava düzeldi, fakat ıslak çoraplarım feci kokuyor. Her yanda büyük bir fecaat var. Askerler tehditle bizden yiyecek talep ediyor. Zavallılara yardım etmek imkânsız. Abdürrauf Bey'in silahının şarjörünü çalmışlar!

Savaştan kaçanlarla yaralıların Çorlu istasyonuna gelişi.

Çorlu'da kaçaklar durduruldu, kısmen geriye dönüyorlar. Olayların durumu hakkında kesin bilgi edinmek mümkün değil. Tanrım, bu ne sefalet, bu ne kıtlık! Duyduğuma göre durum her yerde aynı.

III. Kolordu'da olduğu gibi dün I. Kolordu'nun sağ kanadındaki Prens Aziz'in tümeninde de panik baş göstermiş ve tümenin geri çekilen safları, III. Kolordu'nun erlerinin morallerini, meydan muharebesinin daha ilk gününde, kötü etkilemiş.

Bu umumi geri çekilmeden ötürü, ayın 23'ünde diğer kolorduların elde ettiği başarılara gölge düştü. Onlar da bu sıkıntılı durum nedeniyle tecrit edilmemek için Babaeski üzerinden Lüleburgaz'a yönelmek zorunda kaldılar.

Bu muharebelerde yaralananların görüntüsü yürek parçalayıcı. Yaralılara tahsis edilmiş trenlere binmek

için Babaeski üzerinden Kırkkilise'den Çorlu'ya kadar olan uzun yolu yaya gitmek zorundalar.

Bu yüzden ayın 24'ündeki duruma ümitsiz denebilir. Türk ordusu imha edilmediyse, bunun sebebi düşmanın durumdan haberdar olmaması. Çünkü ne fırsattan yararlanmış, ne de boşaltılan yerleri işgal etmiş.

Saat 2.30. Çorlu'ya varmamız sekiz saat sürdü! Gece 11.30'da istasyonda ordu başkumandanının kurmay subayları ile buluştuk. Başımızdan geçenleri anlattık. Yolda Mahmut Muhtar Paşa'nın hizmet eriyle karşılaştık, fotoğraf makinemi sımsıkı tutuyordu, diğer tüm malzemelerimiz kaybolmuştu. Askerlerin, arabaların beygirlerini, sırtlarına atlayıp kaçmak için, zorla çözdüklerini, söyledi. Herkesin ricat ettiği haberini aldık. Cevat Bey hemen Çerkezköy'deki Harbiye Nazırı'na gitti. Muhtar Paşa Kırkkilise–İstanbul yolu üstündeki Vize'de birlikleri toparlıyormuş. Bugün on kişiyi kurşuna dizdirmiş.

Burada sıkıyönetim ilan edildi. Kışlaya gidip, Lossow'la görüşüyoruz, pek iyi durumda değil.

Başkomutanlıkta da yiyecek yok. İstasyon civarındaki ambarlar yağmalanmış. Bir dilim ekmek bile yok. Herkes fısıldayarak konuşuyor. Bu gece de mi yiyecek ve uyku yok? Neredeyse yorgunluktan yere yığılacağım.

Bir tren bulduğumuz anda Nurettin ile Çerkezköy'e gideceğiz, orada henüz yiyecek varmış. Bir şeyler atıştırmazsam hastalanacağım.

Buradaki kurmay heyeti yarın oraya gidecek, ben de araba ile Vize'ye gitmek istiyorum. Abdürrauf'u kaybettik. Cevat Bey ile beraber tekrar bir lokomotifle Çerkezköy'e kadar gittik. Orada da yiyecek yok. Üç saat kadar bir iskemlenin üzerinde uyudum.

Harbiye Nazırı ile görüşme

26 Ekim Cumartesi. Nihayet sabah 6'da Harbiye Nazırı'nın emir subayı Tevfik Bey ve kurmay subayları ile buluştum. Harbiye Nazırı beni kabul etti. Geniş kapsamlı rapor verdim, birlikler için cephane ve yiyecek rica ettim. Düşüncelerim sorulduğunda, bazılarının kurşuna dizilmesine ve askerlerin saflarını teftiş eden Harbiye Nazırı'nı, "Yaşa, var ol!" sesleri ile karşılamasına rağmen rediflere güvenmemek gerektiğini bildirdim. Mahmut Muhtar Paşa'yı elimden geldiğince övdüm ve bunu hep can u gönülden yapıyorum.

Bana yemekli vagondan kocaman bir ekmek ve biraz peynir verdiler. Bizim tümenin süvarileri gözüktü. Onlardan bir at temin edip sonra Vize'ye gitmeliyim. Beş günden beri ilk defa banyo yapıyorum. Çamaşırlarım simsiyah.

Durum hakkında, düşmanın takip etmediğini öğrendim. Kırkkilise bugün bile düşman tarafından işgal edilmemiş! Bir de bizim orayı boşaltıp geride birçok top bıraktığımıza bakın!

Fakat bugün çektiğim tüm zahmetlere değdi. Doğruları söyleyebildim, doğru zamanda ve doğru yerde konuştum. Faydası olacak mı?

Sabah 9. Bir yerlerden konyak buldum. Saat 10'da Harbiye Nazırı'nın özel trenine çağrıldım. Petra ve Kırkkilise'deki çarpışmalar hakkında rapor vermeliyim. Sanırım durum lehimize dönüyor. Bulgarlarda büyük bir gevşeme var, hiçbir yerde takip etmiyorlar. Kırkkilise dün de işgal edilmedi. Çerkezköy'de hummalı bir faaliyet var, İstanbul'dan birbiri arkasına asker malzeme geliyor. Subayları intikam coşkusu sardı. Özel trenin lokanta vagonunda yemeğe davet edildim.

Gördüklerim ve duyduklarımdan şu sonucu çıkarıyorum:

Askeri harekâtta durgunluk var, sebep de, I. Kolordu'daki Prens Aziz Hasan Paşa'nın tümeninin ve tüm III. Kolordu'nun firarı ve bundan ötürü diğer kolordulaın harekât üslerinin mecburen kaydırılması. Ordunun morali, bu günlerde gördüğüm kadar tamamen çökük, kötü besleniyorlar ve köyler yakılıp yıkıldığı ve odun da bulunmadığı için ansızın bastıran soğuktan korunmasızlar. Gariptir ki, düşman durumdan faydalanmadı. Şu anki çatışmalar önemsiz. Vize'nin güneyi ve kuzeyindeki Bulgar ve Rum köylerinin sakinleri silahlı çeteler kurmuş ve hepsi silahlı.

İyi haberler, iyi beklentiler

Edirne'de Türklerin savaştan yana talihi yaver gidiyor gibi gözüküyor. Dünkü haberlere göre Harbiye Nazırı'na müstahkem mevkilerin önünde 12.000 Bulgar'ın öldüğüne dair raporlar gelmiş. (Bana abartma gibi geldi!) Aktif hizmette bulunan orduya İstanbul'dan sürekli takviye birlikler katılıyor, Harbiye Nazırı ve çevresi duruma iyimser bakıyor.

Ordu Başkomutanlığının amacı şu:

III. Kolordu Vize'nin batısında toplanacak.

I. Kolordu Karacaali'nin doğusunda Kavakdere'de,

II. ve IV. kolordular Babaeski'de Hasköy'de. Buna göre sağ kanadı Vize'de, sol kanadı Babaeski'de olmak üzere, Türk ordusunun cephesi geriye çekilmiş.

XVI. Kolordu Edirne'de. Bu müstahkem mevki bugün düşman tarafından henüz kuşatılmış değil.

XVIII. Kolordu Saray'ın 14 km kuzeybatısındaki Karatepe'ye ilerliyor, orada tahkimat yapacak. Buranın, büyük birliklerin, özellikle topçunun, Türk ordusunun sağ kanadını çevirmek için kullanabileceği tek ana yolun yakınında olması nedeniyle seçildiğini sanıyorum.

Genel karargâh şu sıralar Çorlu'da. Kaçak redifler-den güvende olmadığına inanıldığı için, karargâhın korunması İstanbul'dan getirtilen nişancılık okulunun askerlerine verildi. Harbiye Nazırı ana deponun bulunduğu Çerkezköy'de kalıyor. Tüm ordunun ikmali buradan yapılıyor.

Hava soğuk. Son günlerde kuzey bölgelerde, örneğin Vize'de termometre sıfırın altını gösteriyordu. Kış seferine hazırlanılıyor.

Ordu Başkomutanının amacı, sırasıyla III, I, II, IV. Kolorduların yer aldığı Vize–Lüleburgaz hattını bir yarım daire çizerek batıya doğru kaydırmak, sonra kuzeye, Kırkkilise yönüne dönüp düşmanı sınırın ötesine atmak.

Kumandanlar, alaylar arasında yeni yapılanmaya gitmek istiyor, alay üç tabura ayrılacak ve üçüncü tabur çarpışmalarda yedek–tabur vazifesi görecek olan redif-lerden meydana gelecek. Eğer bu gerçekleşirse, Petra–Eski Polos'ta olan paniğin tekrarlanmayacağı düşüncesindeler. Bu moral çöküntüsü, açlık, yetersiz giyim, cephane ve gıda maddelerinin ikmal zorluğu, aşırı kötü yollar, başarılı bir taarruzu mümkün kılmayacak kanısındayım.

Bulgar tarafında da durumun daha iyi olmadığı sanılıyor. Eğer Türk hükümeti ordunun kendine olan güvenini sağlayacak yol bulursa, son anda başarıya ulaşacaklarına inanıyorum.

Küçük bir araba buldum, Nurettin Bey ile beraber un çuvallarının üstüne çöktük. 3.30 sularında yola çıktık. Etrafta manzara güzel. Saray'a kadar hep tütün ekilmiş. Yolda bir piyade alayı ile bizim tümenin süvarilerinin yanından geçtik. Saray'daki jandarma binasında eski silah arkadaşlarımıza rastladık ve bunu hemen kutladık. Kucaklaşma, konyak ve savaş coşkusu! Barut dumanı insanları kardeş yapıyor. Tavuksuyu çorbasından ibaret akşam yemeğimizi hazırladık –tavukları biraz evvel yakalamıştık– ve karanlıkta yola devam imkânı olmadığı için " uyumaya" gidilecek. Tüm köylüler silahlanmış.

Yaşadığımız onca üzüntüye rağmen, gece moralimiz yüksekti. Ruh hali savaşta ne kadar değişken. Karikatür bile çizdik. Bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyor.

27 Ekim Pazar. Kolordu komutanlığını yeniden düzenlemek için hep beraber yola çıkıyoruz. Bütün gece aralıksız yağmur yağdı ve buna rağmen sabaha karşı köyün yarısı tamamen yanmış. Yollar öylesine çamur içinde ki, arabalar saplanıp kalıyor. Trene kadar olan uzun yolu sürünerek, bize doğru gelen 150 yaralının, üstleri başları perişan, açlıktan avurtları çökmüş. Küçük müfrezelerin kanlı çatışmalara girdiğini anlattılar. Saat 1.30'da Vize'ye vardık.

Tepedeki eski hisarda bulunan hükümet konağında Mahmut Muhtar Paşa'yı tekrar bulduk. Beni candan karşıladı ve olan biteni anlattırdı. Vize askerle dolu. Orada ve çevrede ancak 8.000 asker toplanmış. Akşam Abdürrauf ve diğer yüksek rütbeli subaylar geldiler.

Köylerden birinde konaklayan tüm asker ve subayları Rumlar ve Bulgarlar "kesmişler". Sadece ceset

parçaları, birçok üniforma, tüfek ve cephane bulunmuş. Paşa önce bütün kadınları ve çocukları köyden çıkarttıktan sonra bütün erkekleri vurdurup köyü yaktırtmış.

Hava çok soğudu. Duyduğuma göre ordu kışa göre hazırlanıyormuş. Yeni donanıma ihtiyacımız var. Yarın muhafızlar eşliğinde istasyona ve oradan da iki gün için İstanbul'a gitmek istiyorum. Karargâh için gerekli olanı satın almaya hazır olduğumu bildirdim. Bu iş için en uygun kişi bendim, çünkü kısa süre için görevimden ayrılmanın sakıncası yoktu; tüm birlikler toplanana kadar önemli bir harekât olmaz. Paşa birliklerini tekrar kumandası altında toplamak istiyor.

28 Ekim Pazartesi. Sabah 6'da bir hasta nakli ile beraber yola çıkmak istiyorum, ama saat 10'da henüz hazır değiller. Uyarılara rağmen, Abdürrauf Beyin arabacısı ile yola çıktım. Saray'a vardık, orada tanıdıklarıma rastladım.

Yol boyunca Vize'ye doğru giden birliklere ve ağırlıklarına rastladım. XVIII. Kolordu'nun bir kolu da Karatepe'ye gidiyordu.

Saat 13.45'te yola devam ettim. Üç kez bize ateş ettiler, nereden olduğunu göremedim. Atımın nalının bir tanesi düştü, yapılmasını beklerken iki saat kaybettik.

Çerkezköy'de bir yığın tren, araba ve cephane var. Saat 9'da bir tren İstanbul'a hareket edecek, tahmini yirmi saatte varırmış.

Demin Çorlu'dan 500 yaralı taşıyan bir trenin gelmekte olduğunu haber verdiler. Bugün Babaeski taraflarında yapılan ve top gürlemelerini yol boyunca güneş batana kadar duymuş olduğum çarpışmada yaralanmış olmalılar.

Hava çok soğuk, yerler buz tutmuş, bu gece burada kar yağmış. 9'da zapt ettiğim bir kompartımana yerleştim, bir güzel uyudum.

İstanbul'da istirahat

29 Ekim Salı. Sabah 7.30'da Yeşilköy'e vardık, birazdan sabahın ilk ışıklarında camilerin minareleri parıldayacak. Denizi seyrederken içime hüzün çöktü. Son günlerde etrafımdaki dehşet verici olaylar, binlerce ölü, kuruyup çöle dönmüş tabiat; işte tüm bunlardan uzakta, sessiz, sakin, muhteşem tabiat manzarası bende garip duygular uyandırdı. Tekrar yaşama zevki duydum, ailemi düşündüm ve yavaş yavaş tekrar insan olduğumu hissettim. Pera Palas Oteli'nde savaşan asker görünümümü bir kenara bıraktım. Dostlarımın ve tanıdıklarımın sevgi ve ilgisini iki misli sıcak hissediyorum ve zamanımın çok az olmasından dolayı üzülüyorum.

Elçilikte ilginç haberler duydum. İstanbul'daki herkesin gerçek olaylar hakkında nasıl yalan yanlış bilgilere sahip olduklarına şaşırdım.

Askeri ataşeler ile muhabirlerin savaş meydanına gitmelerine henüz müsaade edilmiş değil, ama buna rağmen muhabirlerin muharebeler hakkında birçok makale yazmamış olduklarını söyleyemem.

Bay Günther'in muşu ile (motorlu tekne) Mahmut Muhtar Paşa'nın Moda'da oturan eşini ziyarete gittim. O Mısırlı bir prenses. Muhteşem mermer konağında[5] beni çok sıcak karşıladı ve cesur eşi hakkında anlattık-

5 Günümüzde Kadıköy Kız Lisesi (e.n.).

larımı can kulağı ile dinledi. Paşa için, yarına gerekli eşyayı hazırlayacağını vaat etti.

30 Ekim Çarşamba. Tüm gün alışverişle geçti, artık her şey hazır. Yeni çarpışmalar başlamış, geri döneceğime seviniyorum; bir şey kaçırmak istemiyorum.

Gazetelerdeki haberler ne kadar yanlış! Hükümet halkın gerçek duygularını saklıyor. Eğer Muhtar Paşa son muharebelerde galip geldiyse Vize'de bu genel havayı iyi etkileyecek. Muhtar Paşa ne olursa olsun tekrar savaşmayı düşünmüyordu, ne oldu da fikrini değiştirdi?

Kont Plessen benimle beraber gelmek istiyor. Her şey hazır, fakat son anda aksilik çıktı. Kont, beni istasyona kadar geçirdi ve tren akşam tam 5.40'ta hareket etti.

Cepheye dönüş

29/30 Ekim günleri aşırı dolu istasyonları rahatlatmak için, İstanbul'dan Edirne yönüne başka tren hareket etmeyecek. Daha hızlı yol alacağız. Her gün yeni birliklerin cepheye sevk edildiğini duyuyorum.

Bindiğim trende topçu birlikleri de var. Topların bir kısmı İstanbul'da koşulacak at bulunamadığı için bırakılmış olanlar! Bir havan topu bataryası da yüklendi.

Şu anki duruma göre Türklerin elde edebileceği kazanımları düşünüyorum.

Doğu Ordusu doğal açıdan elverişli bir hatta. Sağ kanat ovanın en yüksek noktasında, buradan Ergene Nehri'nin yan kolları geçiyor. Istranca Dağları'nın eteklerinde 800 m yükseklikteki Vize şehri bulunuyor. Vize'den birçok yol geçiyor, Mahmut Muhtar Paşa emrindeki III. Kolordu'nun karargâhı da burada.

Karadeniz sahillerini ormanlarla kaplı yamaçlar dikine kesiyor. Civarda silahlı çeteler Bulgarlarla müşterek iş çeviriyor.

Türk ordusunun cephe hattı 70 km uzunluğunda olup güneybatıda Lüleburgaz'a kadar uzanıyor. Bu sol kanadı Meriç ve Ergene nehirleri koruyor.

Bulgarların kuşatma girişiminde bulunmaları cesaret ister, geniş cephe hattında yeterli birlikleri olduğunu sanmıyorum; bir de Edirne'yi muhasara etmek; sol veyahut sağ kanadı kuşatabilmek için birlikleri yeterli güce sahip değil. Kuzeyde Karatepe'de herhangi bir kuşatmaya hazırlıklı olmak için yeni bir Türk kolordusu bulunuyor. Doğu ordusu o bölgede bir hezimete uğramamalı, aksi takdirde geri çekilme hattını tehlikeye atar.

6.30, üç istasyon geçtik. Peronlarda heyetler ve öğrenciler, birlikleri coşkuyla selamlıyor.

Aksilikler, aksilikler

1 Kasım Cuma. Her şey düşünülenin tam tersinde gelişiyor. Saat 7, hâlâ Sinekli'deyiz, Çerkezköy'e varmamız dört saat daha sürebilir. 1000 kadar yaralı taşıyan bir tren geçti. Salı günü Maraş'ta meydana gelen savaştan geliyorlar; II. Kolordu'ya bağlı olduklarını, ölüden ziyade çok yaralıları olduğunu ve Çorlu'ya kadar sürüklenerek geldiklerini söylediler. Maraş'taki çarpışma Türklerin lehine olmuş.

Maraş, Edirne'nin güneyinde Üsküdar köyü civarında. Salı günü müstahkem mevkiden bir huruç hareketi yapılmış olmalı. Tren hattı düşman elinde olduğu için, yaralılar Çorlu'ya kadar yürümüş olmalı. Düşman herhalde zayıftı ki yaralıları esir alamamışlar.

Hâlâ buradayız. 8.30'da yaralıları taşıyan ikinci bir tren geçiyor. Nihayet 8.45'te yola devam ediyoruz. Bu son yaralılar Vize'den geliyor; Bulgarlar orada ağır kayıplar, özellikle de çok ölü vermiş.

Beklemekten yoruldum. Çerkezköy'e telgraf çektim ve kendim için bir trende yer edinme yetkisini aldım. Şimdi bir furgonda (yük vagonunda) gidiyorum. Saat 1.30'da gideceğim yere rahatça vardım.

Veit'ın öldüğüne dair bir şey bilinmiyor, muhtemelen hâlâ hayatta. Albay Veit süvari tümenini bulmuş ve kumandanı Salih Paşa'nın yanında, karargâhta kalmıştı.

Mahmut Muhtar Paşa gerçekten bir zafer kazanmış ve birlikleri ile Bunarhisar'a [Pınarhisar] kadar ilerlemiş. Bu arada Türkler Lüleburgaz'da geri çekilmek zorunda kalmış.

Abdullah'ın karargâhı hâlâ Çorlu'da. Askeri ataşeler de şimdi Çorlu'ya geldi. Çerkezköy'de yeni bir kolordu kurulduğu ve cepheye gitmeye hazır olduğu haberini aldım, Keşke hücuma geçmek için, tüm bu hazırlıkların yapılması beklense idi!

Her yer yaralı dolu, trenler istasyonu tıkamış.

Bir saat sonra Vize'ye gideceğim. Umarım, Muhtar Paşa hâlâ oradadır. Tam bu sıra Paşa'dan gelen telgraf, bugün de çatışmaların olduğunu ve şu ana kadar başarılı geçtiğini bildiriyordu.

Otomobil ile Vize'ye gidecek olan Pertev Paşa ile görüştüm. Harbiye Nazırı'nın kendisi, bana da hemen bir araba bulunması için emir verdi. Bir an önce cepheye gitmek istiyorum.

Muhtar Paşa'nın kurmay karargâhına gitmek isteyen bir kolağası da bana katıldı; iyi Fransızca konuşu-

yor. Üç kağnımız, dört askerimiz ve iki de rehberimiz var; kendime bir at buldum. Çok ağır ilerliyoruz.

İlk vardığımız köyde araba bekleyen yaralılara ve yol kenarlarına bırakılmış ölülere rastladık. Kimse ilgilenmiyor.

9'da Saray'ın artık iyice tanıdığım jandarma binasına vardık. Tüm askeri ataşeler burada; yatmış uyuyorlar. Biz de portatif yataklarımızı açtık. İnsanın bir–iki parça eşyasına kavuşması ne hoş!

Muhtar Paşa'nın önden gittiğini ve muhtemelen henüz Pınarhisar'da olduğunu öğrendim. Erkenden orada olmak istiyorum. Gece gene gökyüzü delinmiş gibi yağmur yağıyor.

2 *Kasım Cumartesi.* Saat 7'de hareket ediyoruz; askerlerin ikisi iz bırakmadan kayboldu. Rehberlere bizi gideceğimiz yere hemen ve sağ salim götürürlerse iyi bahşiş vereceğime söz verdim.

Askeri ataşelerin ekserisi hâlâ uyuyorlar; uyanmış olan Bay v. Strempel'e yiyecek bir şeyler temin ettim. Ağırlıklar gelmemiş.

Bugün çatışma olacağı kanısındayız. Saat 7 sularında top seslerini duyuyoruz.

Yavaş ilerliyoruz. Zemin dipsiz kuyu gibi; dereler yükselmiş. İki saat sonra askeri ataşeler, beraberlerinde rehberleri alayı ve hizmet erleri ile bize yetişti.

Kerpiç bir kulübenin önünde durdum. İçerisi asker ve yaralı dolu; müthiş havasız. Zavallılar günlerdir tek bir lokma yemediklerini söyledi. Saray'dan aldığım büyük somun ekmeğimin yarısını onlara verdim. Bu kadar insanın nesine yeter? Cephenin gerisindeki sefaleti daha iyi anladım.

Yolumuza devam etmeliyiz. Yağmur yavaşlamamıza neden oluyor. Beş saattir yoldayız, uzaktan Vize ve kalesi gözüktü.

Aniden karşımıza bağırış çağırış arabalar, süvariler, cephane kolları ve birçok doktorun olduğu bir sıhhiye bölüğü çıktı. Hepsi büyük telaş içinde. Arkalarından korku içinde durmadan arkalarına bakan tek başına kalmış askerler ve küçük birlikler geliyor.

Aşağı yukarı 1000 m uzaktan bir kara kalabalık bize doğru geliyor; kağnı arabalarının sürücüleri ileri gitmek istemiyor.

Atım yok, arabanın arkasında oturuyorum. Akşam atımı bir jandarmaya vermiştim; bataklığa saplanmış olan cephane kollarını getirmesi için Muhtar Paşa telefonla yardım edilmesini rica etmişti.

Bozgun

Olağanüstü bir şey olduğu belli. Sorularımız üstüne herkes bir ağızdan bağırıyor. Askerlerimiz kaçtı; arabacımız aksi yöne döndü, böylesi daha uygun; bu balçık yollarda, kaçışan yığınların arasından geçip yola devam etmemiz imkânsız.

Bir süre onlarla beraber sürüklendik, binlerce kişi yanımızdan geçti. Birden bir araba sürücüsünün kaçtığını gördüm, kolağası farkına varmadı. Seslenmem boşuna, bu gürültüde sesimi duyuramam. Arkasından benim sürücüm de kaçtı.

Askerler taşımaktan kurtulmak için tüfeklerini bir şey demeksizin arabamın üstüne koyuyorlar, hiç olmazsa atmak istemiyorlar.

Öküzler balçık içindeki yolda arabaları kendi kendilerine çekiyorlar. Bir dereye geldik, üstündeki tek tahta köprüden geçebilmek için herkes birbirini itiyor; korkunç bir kargaşa.

Öküzlerim doğruca dereye gidiyorlar, onları zapt edemiyorum, arabadan aşağı atladım, olan oldu, araba devrildi, öbürleri de oldukları yerde kaldılar.

Süvarim kendi güvenliği için kaçtı. Geri gelmesini söylediğimde bana, "Benim halim ne olacak?" diye cevap verdi. Balçığın içinde, çılgın gibi gözü dönmüş kalabalığın ortasında tek başıma kaldım. Subaylara askerlere ve Paşa'nın eşyalarını taşımama yardım etmeleri için yalvarıyorum, kimse umursamıyor.

Askerin biri üstüne atlayıp kaçmak için, yara bere içindeki küçük sıska bir atın koşumlarını su arabasından çözüyordu. Hemen aklıma bir fikir geldi! Atı ondan istedim, düzgünlere yapışınca göğsümden itti. Ağırlıkları götürmek için yardım getirmem gerektiğini anlattım. Kendi canı söz konusu olunca hiçbir şeye aldırış etmiyordu! Önce bir mecidiye, sonra bir Osmanlı lirası, nihayet iki Osmanlı lirası teklif ettim. Bunun üzerine beygiri verdi.

Öylesine ıslanmış ve donmuşum ki, ata binmeye zorlanıyorum. Tahmini yarım saat at sırtında yol aldıktan sonra, başka bir asker, kaçabilmek için, zorla beni attan indirip kendisi binmek istedi. Benimle boğuşurken kılıç kayışımı da koparttı; ne yazık ki Browning marka tabancam daha evvel kaybolmuştu.

Bir saat sonra Saray'daydım. Jandarma binasında yardım edecek birilerini bulacağımı ümit ediyordum. Herkes gitmiş. Elimden bir şey gelmiyor, kaçanların ardı arkası kesilmiyor. Savaşı kaybettiğimizi anlıyorum. I.

Kolordu da kısım kısım geri dönüyor. Akşam olmak üzere, kendi vaziyetimi düşünmeliyim. Eyerim olmaksızın atımı Çerkezköy yoluna doğru sürdüm.

Savaşın korkunçluğunu birebir yaşıyorum. Bir asker perende atarmış gibi önümde yuvarlandı ve yere düştü; bir kere kendi etrafında döndü ve öldü. Ölüler ağırlık yaptığı ve yaşayanların ilerlemesine engel olduğu için arabalardan atılıyor. Yarı bele kadar gelen sarı, buz gibi soğuk dereden geçmek gerekiyor.

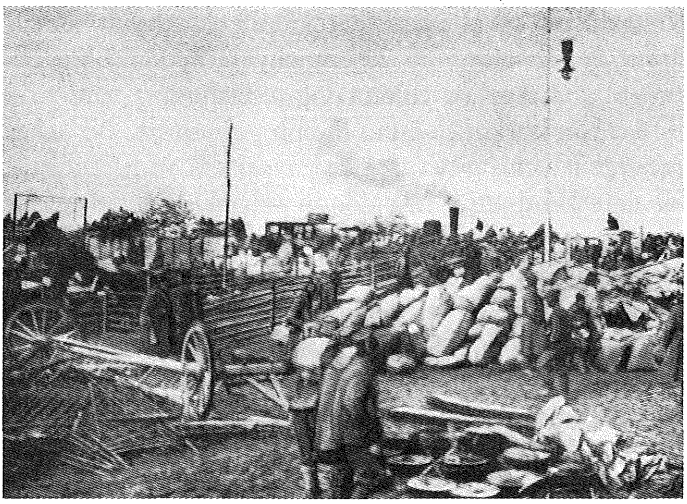
Feryat eden, bağırıp çağıran yerli halk, uzun konvoylar hâlinde kaçıyor. Bir yerden bir yere gitmek saatler alıyor; gece oldu ve yağmur dinmek bilmiyor.

Yağmur iliklerime kadar işledi. Her tarafım ağrıyor. Saatlerce eyersiz at sürmek çok yorucu. Çerkezköy önlerinde iki yataklı vagona bir güzel yerleşmiş olan askeri ataşelere rastladım.

İstasyon binasına, tren yolu memurlarından Kalder, Müfettiş Snyder, Brand ve Hahn adlı beylere rastladım. Benimle çok candan ilgilendiler ve yardım etmek için birbirleriyle yarıştılar. Sadık atımı bir ağaca bağladım; önce yağmur altındaki 14 saatlik yorucu yolculuğumdan kaskatı kesilmiş vücudumu rahatlatmaya çalışıyorum. Bay Kalder, bana kendi yatağını ve bir tas sıcak çorba verdi. İki saat sonra bu satırları yazabilecek duruma geldim.

11 Kasım Pazar. Ölü gibi uyumuşum. Etrafa göz atmak istiyorum.

Gece, buradan biraz ilerde doğu yönünde, tren raydan çıkmış. Yol saat 1'e kadar kapanmış. Eli silahlı bir subay, makinisti, treni hareket ettirmesi için zorlamış. Vagonların üstünde yüzlerce çocuk, kadın ve yaralı varmış. Köprüler demir putrellerle bağlı, trenle putreller

Çorlu istasyonundaki karışıklık.
Kaçan sivil halk vagonların üstüne bile çıkmış.

arasında sadece 10–15 santim açıklık kalıyor. Bu nedenle, vagonların üstünde bulunanlar, tıpkı eldiven elden çıkarılırmış gibi, hareket halindeki trenden savrulmuşlar.

İstasyonda inanılmaz kargaşa var. İnsanlar kaçabilmek için, geri götürülmesi gereken cephanelerin yüklendiği trenlere hücum ediyor. Askerlerin yardımıyla trenleri tekrar boşaltmak gerekiyor.

Abdullah Paşa azledilmiş, fakat kısa süre sonra tekrar göreve iade edilmiş, emir geri alınmış. Yol açılır açılmaz, Harbiye Nazırı geri dönecek. Bakanlığın yüksek rütbeli bir subayı, bana, "Tout est perdu, même l'honneur!"[6] dedi. Çatalca hattını tutmak istiyorlar, mümkün olacak mı?

6 Ne yazık ki her şeyi kaybettik!

III. Kolordu'nun çevresinin dün Pınarhisar'da kuşatıldığı ve Muhtar Paşa'nın tamamen tecrit edilmemek için geri çekilmek zorunda kaldığı konuşuluyor, buna muvaffak olabilecek mi?

Her şey karmakarışık, haber alamıyoruz; sanırım akşama doğru olaylar netlik kazanır. Aç, moralleri çökmüş birliklerle sonuca varılabilir mi? Uzun zamandan beri bu konudaki inancımı yitirdim.

Bir karara varmak zor, burada kalmamın anlamı yok. Çatalca'ya gidip, birilerine katılmak, bir zamanlar zafer vaat eden durumun şu anki üzücü halini en azından sonuna kadar yaşamak istiyorum.

Böylesine acıklı olmasa, hareketliliği izlemek, keyifli bile olabilirdi. Nazım Paşa'nın otomobiline eşyaları konuluyor. Az ilerimde 5. Piyade Alayı'ndan birkaç Bulgar esir duruyor, kırmızı apoletleri ve başlarında Ruslarınkine benzeyen kasketler var. Zaten, Bulgar saflarında pek çok Rus gönüllü savaşıyor, birçok Rus tüfeği de ganimet olarak ele geçirildi.

Tren hattı 180. kilometreye kadar kapalı, Çorlu ile bağlantı kesilmedi. Muratlı yolu ise kapalı. İstihkâmın nakli için hazırlıklar yapılıyor. Abdullah Paşa ve kurmayları da geldi, herkesin yüzü asık.

Nihayet Çatalca müstahkem hattına geri çekilme kararı verildi. Muhtar Paşa'nın emrinde her iki Vize çarpışmasına katılmış Albay Tupschoewski'ye rastladım. Hastalandığı için İstanbul'a dönüyordu. Muhtar Paşa, Nurettin Bey ve onun anlattıklarına göre, çarpışmalar şöyle gelişmiş:

Mahmut Paşa, emrindeki kolorduya yeni düzen verip, güçlendirene kadar, beklemek istiyormuş, fakat Bulgarları durdurması emri verilmiş. İstemeden bu emre uymuş.

Mahmut Muhtar Paşa'nın kurmayları Çatalca mevziinde bir keşifte. Kır ata binen, Abdullah Paşa'nın kurmay başkanı Cevat Çobanlı.

30 Ekim Çarşamba günü Pınarhisar'ın 30 km doğusunda hafif bir topçu düellosu olmuş. Gece saat 2'de piyadeler de çarpışmaya katılmış. Türklerin tekrar ileri harekâta geçmesi, Vize'ye ilerleyen Bulgarları durdurmuş, birlikler gündüz ele geçirdikleri hatları gece de terk etmemişler.

Karşı taarruz

Muhtar Paşa ancak gece geç vakit Vize'ye varabildi ve kısa süreliğine dinlenmeye çekildi. Ana kuvvetler ve yeni gelen takviye kıtası ile gün doğmadan evvel hücuma geçmek istiyor, çarşamba günü elde ettikleri küçük başarıdan faydalanmak istiyor. Gündoğumundan evvel tüfek seslerinin duyulduğu savaş alanına varıldı. Türk piyadeleri heyecanla ileri atıldı ve topçu birlikleri Bul-

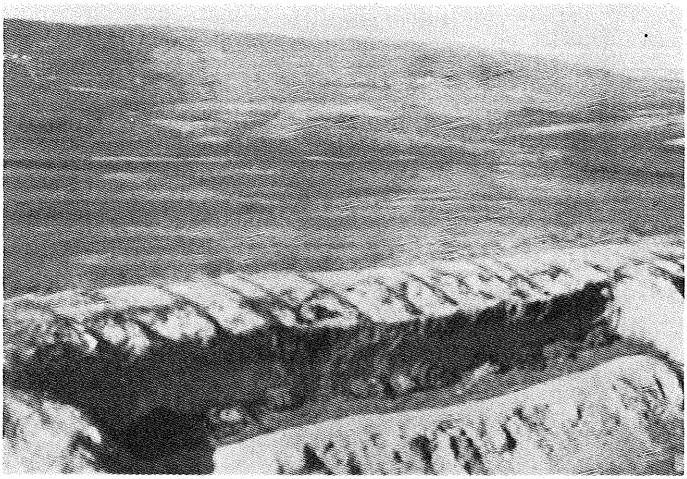
garları büyük kayıplara uğrattı. Topçu birlikleri Soğucak [Sucak] Deresi'nin batısındaki tepede; sağ kanat Evrencik yönünde geriye doğru kavis çizmiş. Kolordu'nun sol kanadı Karaağaç'ta bulunan 17. Kolordu ile birleşti, onların güneyinde I. Kolordu savaşıyor. Topçu atışları 3800 metreyi buluyor. Düşman topçuları Pınarhisar'ın güney doğusunda savaş hattının tam ortasında.

Hücum eden Türk sağ kanadı arazinin bir kısmını ancak uzun sürede zapt etti ve düşman kanatlarına doğru kuşatma harekâtına başladı. Sanırım bu bölgede düşman kuvvetleri zayıf. Çarpışma, galibi belli olmaksızın saatlerce sürdü. Bulgarlar ölülerini bırakıp, ağır ağır geri çekildiler. Türk birlikleri cesurca savaştı, akşam vakti ikinci dereye, Karaağaç Deresi'ne kadar ilerlediler. Ölüler gömülemedi.

Bulgarların birbiri ardına gelen isabetsiz atışlarına karşın, Türk topçularınınki hedefini buldu. Gariptir ki Bulgarlar gün boyunca çok miktarda cephane tüketti. Sebebini anlayamadım, ancak göz korkutmak için olabilir.

Akşam birlikler mevzilerde kaldı ve yeni siperler kazdı. Kırkkilise'de olduğu gibi, burada da öncü kuvvetler keşfe çıkmadı; Paşa tepelerdeki açık karargâhta ateş yakılmasını yasakladı!

Mahmut Muhtar Paşa bir kere daha herkesin gönlünü kazandı ve kişisel çabası ve enerjisi ile bugünkü başarıyı perçinledi. Çevresindekiler onun aşırı cesaretinden ötürü dikkatli olmasını arzu etmelerine rağmen, Muhtar Paşa bu konunun konuşulmasını yasakladı. Kolordu Komutanlığı da açık ordugâhını savaş alanında kurdu.

Siperler ve sazların üzerine yerleştirilmiş tüfekler.

Bulgarlar da kendilerini yeterli görmüyor, gece boyunca siper kazdılar.

1 Kasım Cuma. Yeterli cephane getirtilemediği için Muhtar Paşa önce saldırılmamasını emretmişti, ama öğle saatlerine doğru yeterli cephane gelince avcı siperlerinde beklemekte olan Bulgarlara saldırma emri verildi. Bu sırada kendisi Doğu Ordusu'nun kuzey grubu başkumandanlığına atandı.

Sol kanadımızda –XVII. ve I. Kolordular– durum iyi değil. Her iki kolordu da gece geri çekildi ve Cuma günü, öğleden önce XVII. Kolordu, III. Kolordu'nun desteğini istedi. Fakat bu durum Muhtar Paşa için tehlikeli; geri çekilme hattı kesilmiş ve kuzeye doğru sıkıştırılmış oluyor. Gece saat 2 sularında otomobille gelen Pertev Paşa, kumandanın kahramanlığını övdü ve tüm üst makamların zafer için kendisine ve emrindeki askerlere ümit bağladığını bildirdi.

Harbiye Nezareti Genelkurmay Başkanı Pertev (Demirhan) Paşa.

Vize'den daha ileriye gidemeyen Pertev Paşa, sonradan düşman eline geçmesini önlemek için, otomobilin yakılmasını emretti.

Saat 12'ye doğru çatışma kızıştı ve biraz daha arazi zapt ettik; bugün de kesin zafer elde edilmedi. Akşam 9 sularında, düşman merkezimizdeki Konya tümenine süngüyle saldırdı. Saflarımız geri çekilmek zorunda kaldı, zaten sağ kanadımız günbatımında geri çekilmişti.

Yeniden geri çekiliş

Tümen kumandanı Cemal Bey[7] "Allah, Allah!" nidalarını duyunca kendi tümeninin saldırıya geçtiğini sandı; fakat askerlerinin gece karanlığında bağırarak kaçtığını fark etti. Bu esnada subaylar askerlerin sabah kazdıkla-

7 Geleceğin Bahriye Nazırı ve İttihat ve Terakki Yöneticisi Cemal Paşa, bu savaşta Konya Redif Tümeni kumandanı olarak görev yapmıştı (e.n.).

rı mevziilerde kalmasını sağladı. Ne yazık ki sol kanattan; özellikle XVII. Kolordu'dan gelen bozgun haberleri, dinmeyen yağmur, birliklerin cephane yetersizliği ve yiyecek kıtlığı Muhtar Paşa'yı geri çekilmeye mecbur bıraktı; saat 3 gibi Vize'ye doğru gelen ricat emrini verdi.

Birlikler önceleri düzenli bir biçimde geri çekiliyordu. Muhtar Paşa III. Kolordu'nun kumandasını devretmişti. Fakat karargâhı şimdiye kadar ki yerinde kalmıştı. O, Osman Paşa ile buluşmak üzere iki bey ile birlikte at sırtında Congara'ya [Cevizliköy] gitmişti.

2 Kasım Cumartesi. Orada sabah 8.30'a kadar hâlâ çarpışılıyordu, ama burada da yedekler geri çekilmeye başlamışlardı. III. Kolordu'nun topçularının ricat esnasında yanlışlıkla kendi birliklerine açtığı ateş karışıklığa neden oldu. Subaylar kısa sürede ricat eden birlikler üzerindeki otoritelerini kaybetti, kötü hava koşulları, askerlerin ve yaralıların aç oluşu giderek Kırkkilise'dekine benzer artan paniğe neden oldu; öğleden önce 11 sıralarında Vize–Saray hattında korkunç bir kaçış başladı. Akşamüstü 5 sularında Vize'ye gelen Muhtar Paşa sadece kaçanlardan geriye kalanlarla karşılaştı ve atını Saray'a sürdü.

Doğu Ordusu iki koldan geri çekiliyor, IV, II ve I. Kolordular Çorlu–Çatalca tren hattının güneyinden, V, XVII ve XVIII. Kolordular ise Istranca üzerinden, hattın kuzeyinden. Topçu birlikleri çok büyük kayıp verdi, şimdiye kadar 40 bataryadan az olmadığı sanılıyor. Şehit düşen subay da çok fazla, bu sebeple bazı birliklerin başında komutan yok.

Yaralıların durumu ise hafif, avcı hendeklerinden atış esnasında sol el siper edildiği için, yaralanmalar daha ziyade sol kol ve elde.

Su sıkıntısı yüzünden başka bir felâket baş gösterdi. Kuyulardan su yerine çamur geliyor; salgın hastalık çıkmasını önlemek için kuyular kapatıldı.

Kendimi zar zor askeri ataşelerin trenine attım. Kozmopolit konforla, savaşın acı gerçeği: ne garip zıtlık! Ataşeler iki kompartıman tutmuşlardı. Trenin dış yüzünde büyük harflerle "London–Kostantinopel (Londra–İstanbul)" yazıyor; kondüktörler Wagons–Lits şirketinin amblemini taşıyan kahverengi kıyafet giyiyorlar. Burada General Holmsen'in ataşeleriyle, Albay v. Pomniatowski ve Albay Tyrill'den ve maiyetlerine verilen beylere kadar hepsiyle karşılaştım. Maiyet subaylarının giysileri ıslak, bir gün öncesinin kiri içinde ve bagajları yok, yarın arkalarından Çorlu'dan yollanacak. Alman askeri ataşesi Bay v. Strempel'e bir ekmek ile birkaç yumurta götürdüm. Dikkatlice pişirdiler ve kardeş payı yaptılar.

Benim dışımda başkaları da, hasta olan Prens Aziz ve Muhtar Paşa'nın sadık yardımcısı Nurettin Bey Vlorada, bu trene binmek istiyor. Nurettin Bey Muhtar Paşa'nın yanından yeni gelmiş ve oldukça ateş altında kalmış.

İyi kalpli Muhtar Paşa yolumu kaybettiğimi veyahut esir düştüğümü sanıp, beni bulmaları için bugün keşif kolu çıkartmış.

Gazeteciler cephede

Saat 2. Çeşitli gazetelerin muhabirleri geldi. Bir Türk subayının denetimi altında olacaklarının ve onların onayı olmaksızın herhangi bir işe kalkışmayacaklarının teminatını vermişler. Şu ana kadar bir şey görme-

diler, fakat haber de geçmek durumundalar. Aralarında tanınmış beyler de var, örneğin Binbaşı Zwenger, v. Tyszka, v. Reistzenstein, Rhein, Bumiller ve diğerleri. Kısa zamanda nasıl göndereceklerini bilmedikleri için, onları da trene aldılar. Askeri ataşeler, beylere yer vermek zorunda.

Harbiye Nazırı gitti. Abdullah Paşa karargâhını köye kurdu.

Tren hattı boyunca Çerkezköy'e akın akın gelen askerlerin arkası kesilmiyor. Vagonlar ağzına kadar dolu, hatta vagonların tepesinde, merdivenlerde ve tamponlarda oturanlar var.

Çorlu'dan yükleri getiren tren, istasyondan önce durdu; gerekli şeyleri almak için 1,5 km kadar yürüdük. Bana ait eşya olmamasına rağmen, bu gezintiye katıldım, bakarsın bir konserve kutusu önüme düşer. Nitekim öyle de oldu; kompartımanlarda hemen yemek pişirilmeye başlandı, ama herkes korka korka yalnız başına uğraşıyor. Herkes bana karşı çok nazik, çevremdekilerin her biri, birer lokma ikram ediyor, fakat mönü her mideye göre değil.

Bu uluslararası hareketliliğe katılmak ve büyük devletlerin temsilcilerinin görüşlerini dinlemek oldukça keyifli. Birçoğu, savaşın yakında biteceğini ve Türkiye'de büyük kargaşa yaşayacağımızı söylerken, bu fikirlerinde pek yanılmıyorlar. Saat 9 olmasına rağmen hâlâ istasyondayız.

4 Kasım Pazartesi. Yataklı vagonda mükemmel uyudum. Gece tren arızalandığı için, sabah saat 9'da hâlâ Sinekli'deydik. Trenin sadece beş vagonu var, onların da tepeleri bile dolu.

Uzun konvoylar halinde kaçan askerler görülüyor. Hat boyundaki insan kalabalığından ötürü çok ağır ilerliyoruz. Trende içecek su kalmadı. Saat 10 sularında bir kuyunun bulunduğu Kurfalı'ya geldik. Akla gelebilecek her şeye su dolduruldu.

Nihayet güneş yüzünü gösterdi.

Çatalca'ya doğru yol alıyoruz; tren hattı mevzilerin doğu kanadından geçip, sekiz km sonra Hadımköy'e varıyor; yol durum değerlendirmesi yapmamızı sağlıyor. Etrafta eski tabyalar gözüküyor.

Çatalca hattı terk ediliyor

Genel anlamda Çatalca hattından vazgeçildi. Hemen hemen tüm ağır toplar Edirne'ye getirildi. İnşallah İstanbul ve Çanakkale boğazlarından buraya başkaları

Yabancı askeri ataşeler trenle geldikleri Hadımköy'de. Pencereden bakan, Prens Aziz Hasan Paşa.

getirilecek. Tüm avcı hendeklerinde hummalı bir çalışma var, fakat nedense mevziler tepelerde kazılıyor!

Eski tabyaları ve ilerdeki tepeleri az sayıdaki toplarla işgal etmeli ve topçu barınakları için hazırlık yapılmalı, geceleri ise bu tepelerde ateş yakarak düşman yanıltılmalı. Tepenin ortalarında açılan avcı hendeklerinde sipere yatırılan askerlerin burayı terk etmeleri tehlikeli olacak. Sonra yeterli erzak ve cephane sağlanmalı ve askerlerin ihtiyacı karşılanmalı.

Böylece 25–30 km uzunluğundaki dar uzun tabya hattında Bulgarları başarı ile püskürtmek kolay olacak.

Savaşa bu kadar erken girilmese idi, hazırlıklar tamamlanana kadar, bu hatta veyahut Midye–Çorlu hattında düşman beklense idi, son 14 günün kayıpları da bu kadar yüksek olmazdı. Henüz bu yanlışları düzeltmek için geç değil. Massena karşısında aynı duruma düşen Wellington da üstün kuvvetlere karşı pes etmemişti. Son günlerdeki kayıplardan sonra Bulgarlar o kadar da güçlü değil.

Geri çekilen ordunun müşkül olan yeniden yapılanmasını bu hatta kim uygulayabilecek?

Saat 4. Hâlâ Çatalca hattının sol kanadında Bahçeköy'deyiz. İlerimizdeki tren hattını yaralıları taşıyan trenler tıkamış.

4.30. Bir ölü bizim vagonun önünden geçirildi, kelimenin tam anlamı ile üstüne laf ola beri gele biraz toprak attılar. Köpekler, bu gece cesedi o çukurdan çıkarır.

Saat 7, hâlâ aynı yerdeyiz. Yarın atla İstanbul'a gitmeyi deneyeceğim. Bir muhabirin atını alabilirsem 6–7 saatte İstanbul'a varırım.

5 Kasım Salı. Sabahın 7'si. Hâlâ istasyondayız ve ilerleyemiyoruz. 50 km yolu kat etmek için 36 saattir yoldayız.

Hava ne kadar da değişken! Yağmur tekrar başladı. Trende içecek suyumuz kalmadı.

Berbat bir at buldum, Bay v. Tyszka ve oğluyla beraber İstanbul'a gideceğiz, öğleden sonra orada olabiliriz. Haritada gösterilen ana yollar çok kötü durumda, ancak dörtte Yeşilköy'e bir saat uzaklıkta olan Ziraat Okulu'na vardık. Beyaz atım, yorgunluk, açlık ve susuzluktan, iki kez yere yıkıldı. Atı Yeşilköy'e doğru sürdüm, onu bırakıp, bir gemi bulmaya çalışacağım, atımı sonra aldırırım.

Yolda Hadımköy'e giden bir piyade tugayıyla karşılaştık. İyi bir intiba bırakıyordu, kafilenin yürüyüş düzenini beğendim.

Yeşilköy'deki tümen kumandanı İzzet Fuat geldiğimi duyunca, olayları anlatmam için, beni çağırttı. Güzel ve modern döşenmiş konağında, bu çok iyi Fransızca konuşan zeki ve akıllı adamla sohbet etmek zevkli oldu. Büyükelçi ve süvari sınıfının başmüfettişi olan İzzet Fuat 1907'de yazdığı "L'occasion Perdue (Kaçırılmış fırsat)" adlı kitabı ile büyük bir yankı uyandırmıştı.

Yabancı savaş gemileri İstanbul'da

Şimdi bir kolordunun başına geçecek ve Yeşilköy'e gelen birlikleri Çatalca hattına yollayacak. 3–4 gün sonra kendisi de oraya gidecek.

6 Kasım Çarşamba. Önce sefarete gidiyorum.

Bir gün evvel şehirde panik baş göstermiş, katliamdan korkuluyor. Hatta Avusturya Büyükelçisi, koruması altında olanları gemilere bindirmiş.

Yabancı hükümetlerin temsilcileri menfaatlerinin gerektirdiği anda, savaş gemilerini İstanbul'a çağırma tale-

bini kabul ettirdiler. Halbuki şehirde şimdiye kadar bir olay olmadı ve sessizlik hâkim. Başıboş askerlerin yağma için şehirde yayılacağından korkuluyor, çok saçma.

Kırkkilise–Saray taraflarından gelen kaçaklardan tekrar toplanıp cepheye gönderilmeyenler, çoktan gemi ile İzmir ve diğer limanlara gönderildi. Çorlu'dan gelen 10.000 redifi Abdullah Paşa, "İhtiyaç yok" diye Anadolu'ya geri gönderdi. Askerlerin arasında kolera çıktığı için, Şam'dan gelen tümen de durduruldu.

İstanbul'daki yaralılar

İstanbul'da çok yaralı var, Avrupalı şirketler Kızılay'a yardım ediyor.

Sefaretin büyük salonu askeri hastaneye çevrildi ve sefirenin başkanlığında hanımlar yaralı subayların bakımını üstlendi; o kadar iyi bakılıyorlar ki, mümkün olsa hep kalacaklar.

Modern tüfek mermileri parçalanmadan delip geçtiği için yaralar ağır değil, eğer kemik kırığı yoksa ve tabii kurşun kalbe gelmemişse. Ciğerlerinden yaralanmışları, 3 ile 4 kurşun isabet etmiş olanları gördüm, hepsi de 3–4 gün kilometrelerce yürümüşlerdi ve trenlerin açık vagonları ile sevk edilmeyi bekliyorlardı.

Tabii yaralılardan yüzlercesi de yetersiz bakımdan, soğuk, açlık ve susuzluktan öldü. Kirli bezler ve pis paçavralarla şarapnel yaralarını bastıran insanlar da gördüm, yaralar her şeyin birbirine karıştığı kızıl–kahve renkte kabuk tutmuştu. İstasyona gelip, doktor aradıklarında, sargıları temizleyip çıkartmak için su bile yoktu; onlar inim inim inlerken, temiz pansuman için, yapışmış bandajı çekip çıkartmaktan başka çare yoktu.

İstanbul'a tren ile yaralı sevkıyatı durdu, bu büyük bir rahatlık getirdi. Şehirdeki yaralı sayısını kimse bilmiyor, ama binlerce olduğunu sanıyorum.

Savaşın birinci aşaması taarruz gücünü kaybeden Osmanlılar için kapanmıştı. Böylesine kendine güvenen, gururlu bir ordunun paramparça olmasının altında yatan nedenleri incelemek yerinde olur.

Savaş Öncesi Yapılan Hatalar

Doğu Ordusu'nun yığınak hattı batıya doğru fazla yayılmış ve genişlemişti. Yığılma ve yayılma harekâtı tamamlanana kadar Çatalca hattında kalınmalıydı.

Bu kadar büyük bir ordunun seferberliğinin uzun süreceği bilinmeliydi, ayrıca Harbiye Nazırı açıkça ordunun henüz hazır olmadığını kabinede söylemişti.

En büyük hata, bu yığınak hattından çok çabuk taarruza geçilmesiydi, Kırkkilise'deki büyük yenilgi üst kademeyi akıllandırmamıştı.

Muhtar Paşa'nın Vize'den, tekrar tekrar emrindeki birliklerin henüz hazır olmadığını, gerek geriden gelen cephanenin, gerekse nakliye kollarının düzensizliğini bildirmesine rağmen, derhal yeniden ilerlemesi emredildi. Ve diğer kolordular Paşa'yı bu ileri harekâtında destekleyemedi; o da elinde kalanları kurtarmak için geri çekildi.

Hükümet, Bulgarlarla yapılacak bir savaşta, savaş alanının Edirne yöresinde olacağını bilmesine rağmen, geçen yıllar boyunca hiçbir önlem almamıştı. Ne tren hatları inşa edilmiş, ne yeni yollar, ne de yeni köprüler yapılmıştı. Son ana kadar savaşın çıkacağına ihtimal verilmedi. Bu, yedeklerin kısa bir süre önce terhis edilmesinden de belli oluyor. Birlikler o kadar zayıftı ki, bazı

taburlar sadece 250 kişiden meydana geliyordu. Seferberlik başladığında düşman her bakımdan çok büyük bir avantaja sahipti.

Seferberlik planı iyi hazırlanmış olmasına rağmen, uygulaması çok ağır işliyordu.

Bakanlıktaki bürolarda büyük bir karışıklık hâkimdi ve deneyimsiz kurmaylar katı gerçeklerin gerektirdikleri karşısında şaşkına dönüyorlardı.

Bir başkumandanın (Abdullah Paşa), bir de ordu başkumandan vekilinin (Harbiye Nazırı), olmasının isabetli bir karar olup olmadığı tartışılır. Bu durum ilerde emir kumanda zincirinde sayısız anlaşmazlıklara neden oldu.

Chemins de Fèr Orientaux (Orient Express) manevra hatları olan tek bir hatta çalışıyor. Rampalar yeterli değil. Büyük özveri ile çalışan demiryolları personeli uzun çalışma saatlerinden yorgun düşüyor, temizlenemeyen lokomotifler kısa zamanda bozuluyor. Kuyularda su kalmadı, ahalinin ve kaçakların trenlere hücumu, istasyonlarda kargaşalığa neden oluyor ve trenler elli–altmış kilometrelik yolu birkaç günde alabiliyor.

Aktif birlikleri içeren askeri donanım mükemmel, askerler iyi eğitilmişler. Alman eğitmenler zorluklarla karşılaşmış, umdukları desteği alamamış, buna rağmen görevlerini iyi yerine getirmişler. Yemen, Trablusgarp, Havran ve Arnavutluk'taki savaşlardan[8] ötürü çok fazla insan gücü kaybolmuş ve yeterli yedek asker yok. Ta-

8 Sözü edilen savaş ve ayaklanmalar şunlardır: Arnavutluk İsyanı, 1909-1911; Havran (günümüzde Suriye'nin güneyi, Lübnan'ın batısında kalan ve burada yaşayan Dürzilerin Osmanlıların son yüzyılında pek çok kez ayaklandığı bölge) İsyanı, 1910; Yemen İsyanı, 1911; Trablusgarp Savaşı, 1911 (e.n.).

burlara gelen askerler eğitimsiz ve disiplinin sağlanmasından endişe ediliyor.

Eğer becerikli subay sayısı yeterli olsaydı, tüm bu endişelere gerek kalmazdı. Fakat ordu çok genç, dolayısıyla iyi eğitim görmüş subayları bünyesinde bulundurması zor; genç subayların olamadığı yüksek kumanda mevkilerinde bu açıkça hissediliyor.

İlk bakışta redifler gayet iyi gözüküyor, fakat uzun yolculuktan, kötü bakımdan ve açlıktan hepsi yorgun düşmüş. Aralarında kör ve topal bile var; Abdülhamit'in bir tek kurşun bile sıkmamış askerleri!

Bunları İstanbul'da iki–üç gün bir yerlere tıkıştırdıktan sonra cepheye yolluyorlar. Bu güruhu görenler, onlara pek de iyi gözle bakmıyor. Eksik olan, iyi yetişmiş subaylar, mevcut ise fakir, az para ödenen memurlar, başlarını sokacak bir yer buldukları için mutlu olan uyuşuk tipler. Bu subaylar, emirleri altındaki askerleri bir arada düzen içinde tutamıyor. Askerlerin birçoğu ağızdan dolma tüfekleri tanıdığı için, tüfek yatağı nasıl açılır bilmiyor. Yürüyüş nizamına da alışık değiller.

Topçular, Krupp marka seri ateş gücü olan toplar ile iyi izlenim bırakıyor. Ne yazık ki, iri, kuvvetli atları yoktu. Alelacele müsadere edilenler alıştırılmamış ve kötü besleniyor.

Süvariler ve mitralyöz bölükleri yeterli sayıda. Hemen bir süvari tümeni teşkil edilmiş ve keşif işlerinde başarılı olmuş.

Gördüğüm nakliye kolları iyi, fakat bu büyük ordunun için sayıları yetersiz. Mandaların çektiği kötü malzemeden yapılmış kağnı arabaları ile ordunun gereksinimleri karşılanamaz!

Kumanya temini için hiçbir şey yapılmamış. Seyyar mutfaklar, ekmek için sahra fırınları bile yok. Ambarlar arazide düzenlenecek!

Anladığımız anlamda cephane kolları ve yedek cephane yoktu. Savaş başlamadan yolların kötü durumu göz önünde bulundurulup, mandaların çektiği kağnılar değil, doğru dürüst sağlam arabalar yapılmalı idi. Cephane kolları için sorumluluk sahibi kumandanlar gerekli. Her çarpışmada ve sonrasında özellikle topçu birliklerinde cephane sıkıntısı yaşandığını izledim.

Topçu birliklerinde cephanenin çabucak harcandığını ve ertesi gün yeter miktarda temin edilemediğini gördüm. Bu kadar fazla cephane israfı gereksiz. Türk topçu birlikleri savaşın başlangıcında güçlerini birleştirmeyi ve müşterek ateşle düşman hedeflerini yok etmeyi beceremedi.

Bulgar piyadelerinin kuvvetli ateş altında olmasına rağmen, duraklamadan ilerlemelerinin sebeplerinden biri budur.

Diğer nedenleri korunma ve ileri karakol bölümlerinde anlatacağım.

Sağlık ekiplerine gelince, doktor hemen hemen çok azdı, cepheye gidenler ise gerekli araç gereçten yoksundu. Yaralıların bakımı için korunaklı yerler ile su ve hasta nakil araçları yoktu. Yaralıları ekseriyetle iki ila dört kişinin omuzlayıp cephe gerisine taşıması, ana hatlarını gereksiz yere zayıflatıyordu.

Feci tablolar

Bardaktan boşanırcasına yağan yağmurun altında aç yaralılar, kötü veyahut hiç pansuman yapılmamış hal-

de, istasyona kadar sürünerek gidiyorlar ve İstanbul'a gidene kadar günlerce orada bekliyor. Görüntü, cepheye giden taze birliklerin moralini bozuyor.

Sadece birkaç telgraf ve telefon hattı var.

Eldeki iki uçak da daha ilk gün bozuldu ve imha edildi.

Az sayıdaki otomobilleri de elverişsiz yollarda kullanma imkânı yok.

Telsiz telgraf genel karargâhlar arasındaki emir iletişimini sağlıyor.

Kent ve kasabalar yok, sadece nüfusu firar etmiş köyler var, kaçarken bindikleri uzun araba konvoyları yolları tıkıyor. Bu köylerin büyük bir kısmı bugün yanmış ve yıkılmış durumda.

Almanya'da olsa yollar en azından, "Topçu birlikleri geçemez" diye belirtilirdi, çünkü yüzlerce küçük derenin üstünde köprüler inşa edilmemiş. Şose diye adlandırılan yollardan en önemlisi olan Babaeski–Edirne arasında gerekli köprüler yok, ümitsiz bir durum. Tüm bunlar ve kötü mevsim şartlarına rağmen, 15 Ekim'de bu bölgede saldırıya geçildi.

Mareşal F.v. Goltz seferberlik tamamlanmadan hiçbir girişimde bulunulmamasını önermişti! Yöneticiler daha iyi biliyordu!

Sevk ve idare tek elden yapılmıyor. Daha evvel sözünü ettiğim üst düzey kumandanların çokluğundan ötürü, tutarsızlıklar meydana geliyor.

Kumanda edecek generaller, albaylar yerlerine atandıkları zaman, ne kurmaylarını ne de birliklerinin yerini biliyor. Örneğin, 21'i akşamı tümenini atanan bir kumandan, ertesi sabah askerlerini cepheye sürmek zorunda idi!

Can u gönülden yardıma hazır olduğunu bildiren Alman ıslahatçılar da reddedildi. Bugün, bu konuda bize verilen açıklamaya inanıyorum; düzensizliğin boyutları bilindiği için, herhalde yabancıların durumu görmesini istememişlerdi. Halbuki, ıslahatçıların savaşta çok yardımı dokunabilirdi, hepsi boşa gitti.

Askeri ataşelerin ve gazetecilerin de endişeyle uzak tutulmasının sebebi buydu. Diplomatik sakıncalar da göz önünde bulundurulmuş olmalı.

Emir komuta zinciri ağır ilerliyor, emirlerin iletilmesi zor ve emniyetsiz. Bulgar ve Rum ahali düşmanca davrandığı ve silahlandığı için, sık sık keşif kolları yok ediliyor.

Koordine bir tutum yok. Subayların çarpışmalarda kendi beceri ve inisiyatiflerini kullanması çoğu kez yetersiz.

Yürüyüş kolları muntazam düzenlenmemiş, ya çok büyük ve hartalar ya da aralarında geniş mesafeler var, cephane sandıkları ve diğer yükler katırların sırtında.

Yürüyüş sırasındaki korunma yeterli değil. Muntazam keşif yapılmıyor, çarpışma esnasında ise tamamen duruyor.

Genelde geniş cephede savaşıldığı için, birlikler ve kolordular arasındaki bağlantı ekseriya kopuyor.

İleri karakolların gereksiz olduğu düşünülmüş! Kısaca, birlikler düşmana rastladıkları an, çarpışmaya girişiyor; sonra tekrar siperlere çekiliyor. Aynı durumu Bulgarlarda da gözlemledim, çarpışmalara bilgisizce, gözü kapalı giriyorlar, sonra da süngü saldırıları başlıyor.

Avcı hatlarındaki piyadelerin davranışı ve ateş açmaları çok farklı idi. Bir kısmı nişan almaksızın tetiği çekiyor. Genelde sol el yaralanmalarının, askerlerin siperle-

re büzülmeleri ve silahlarını dışarı doğru tutup, körlemesine ateş etmelerinden kaynaklandığını söylemeliyim. Bulgar piyadelerinin davranışı kesinlikle daha iyi.

Bölgelere göre değişken olmasına rağmen özellikle topçu ateşi nedeni ile ölü sayısı çok yüksek; başka bölümde bu konuya değineceğim.

Suç kimde?

Tüm bunlar göz önünde bulundurulursa, Kırkkilise ve Vize'deki panik daha kolay anlaşılır ve bu durumdan ne tek başına Türk askeri, ne de Alman eğitimi sorumlu tutulabilir!

Kabahatin, bu elverişsiz şartlarda Türk askerini cepheye sürenlerde olduğuna inanıyorum. Ne için savaşa gittiğini anlamadan, eline tutuşturulan silahın tertibatını bilmeksizin, günlerce kendisinin diye görmediği bir memleketin yollarında aç susuz sürüklenen, sıcak iklimden gelen bu Anadolu çiftçisinin maneviyatını da düşünmek gerekir. Kendi başına terk edilmişler, ayakkabı benzeri bir şeylerle çamurun içinde yalpalayarak ilerleyerek, soğuk geceyi sırılsıklam, korunaksız geçirdikten sonra, gündoğumu ile tekrar cepheye gidiyorlar. Bir saat ateş altında çarpıştıktan sonra fişeği tükeniyor, Bulgarlar giderek yaklaşıyor; yağmurda şişen cephane sandıkları ne kürekle, ne de kasatura ile açılabiliyor. Adam bir gün önce gördüğü yaralıların acıklı durumunu düşünüyor. İliklerine kadar korku ve ölümü hissediyor. Geri dönüyor, diğerleri onu takip ediyorlar, –önce felaketin yükü altında şaşkın, sonra hızla koşarak– yaklaşan düşmandan kaçıyor. Her şeyi beraberinde sürükle-

yip götüren panik böyle başladı. Yolların sanki başı sonu yok, ilerlemek imkânsız, dereler taşmış, köprüler yıkılmış, köyler yanıyor ve düşman ateşi safları biçiyor. Bu akınlar halinde kaçış korkunç. İnsan hayvana dönüşmüş ve savaşın tüm iğrençlikleri, felaketi almış başını gidiyor, bu sahneleri yaşayan ömrü boyunca unutamaz!

SAVAŞI KAYBEDEN TÜRK ASKERİ DEĞİLDİ, KABAHAT sorumsuzca davranıp gerekli önlemleri almayan SORUMLU MERCİLERİNDİR.

Genç subayların oldukça kabarık kayıp listesi –daha erattan bahis bile edilmiyor– sonradan onların nasıl kahramanca davrandıklarını ispat edecektir.

Bundan sonra Kırkkilise, Lüleburgaz, Vize ve benzeri yerlerden kaçanlara bir taarruz harekâtında asla güvenilmez. Şimdi savunmayı nasıl gerçekleştireceklerini göstermeliler. Nizamiye ordusunun ihtiyat birlikleri zamanında gelebilecek mi? Esas şart erzak ve cephanenin yeterli temin edilmesi.

Politik durum hakkındaki görüşler çok değişik. Alman sefiri müdahale teklifi reddedildiği için, Türklerin ancak iyi bir savunma sonucunda durumlarını düzeltebileceğini söyledi. Bu görüş birçok askeri çevrede de yaygın. Müdahalede bulunabilmek için, eğer barıştan yana iseler Balkan devletleri ile ileri sürecekleri şartları konuşmak gerekir. Kimsenin inkâr edemeyeceği galibiyet ve başarılardan sonra statüko muhafaza edilemeyecek. Türk hükümeti şartları kabul etmeyebilir, çünkü bu Avrupa Türkiyesi'nin[9] sonu demektir. Çatalca hat-

9 O dönemde Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki toprakları için Batılıların kullandığı terim (e.n.).

tında başarılı bir müdafaanın olmaması için sebep görmüyorum.

7 Kasım Perşembe. Abdullah Paşa İstanbul'a geri döndü. Mevcut kolordularda yeni düzenlemeler yapılacak; kumandanları henüz belli değil. Mahmut Muhtar Paşa hâlâ Sinekli'de; yarın sabah orada kalmak için yanına gideceğim. Bugün telgrafla birkaç parça şey getirmemi rica etti. Albay Veit da Çorlu'dan telgraf çekti, sağlığı yerinde imiş.

Bulgarların planının ne olduğunu tam olarak tahmin edemiyoruz. Aşikâr olan, günlerdir sadece üç tümene karşı savaştığımız (bu aşağı yukarı üç Türk kolordusuna eşittir.). Bulgarlar çok zayıf düşmüş olmalı, takip etmiyorlar. Cepheye varınca işin aslını öğrenebileceğimi ümit ediyorum.

8 Kasım Cuma. Saat 12.30'da Hadımköy'e götürmek üzere erzak yüklenmiş trenle hareket ettik.

Bugün Çorlu'dan da yaralıları taşıyan bir tren geldi. Türkler daha sonra oradaki köprü ve su deposunu havaya uçurdular. Sadece ana vananın çıkartılması yeterli olurdu. Hadımköy ve diğer bazı istasyonlarda rampalar inşa ediliyor.

Şimdi gelen bir habere göre kolera başlamış. Bazı Arap birliklerinden bulaşmış olmalı. Trene bol miktarda dezenfekte ilacı yüklendi. Alman Hastanesi'nde yatan bir demiryolu memurunun öldüğü ve birçok hastanın kolera olabileceği haberi de geldi. Bir salgın hastalık eksikti.

Mahmut Muhtar Paşa Hadımköy'de!

Gece 10.30 gibi Hadımköy'e varmamıza rağmen Mahmut Muhtar Paşa beni yanına çağırttı ve İstanbul'daki

durumu anlatmamı istedi. Kendisi buraya dün gelmiş ve ikametgâh olarak basit bir vagonu tercih etmiş. O, artık yeni kolordulardan birinin, III. Kolordu'nun kumandanı.

Başkumandan Nazım Paşa hâla burada, ama yakında İstanbul'a gideceği zannediliyor. Abdullah Paşa artık geri dönmeyeceği için, orduda üst düzeyde emirler ikiye bölünmeyecek.

Mahmut Muhtar Paşa Çatalca hattı ilerisi için yeni bir savunma planı önerdi.

Bu konuda konuşmak üzere yirmi dört saatliğine İstanbul'a gidip, bakanlarla görüşmek istiyor. Onu, barış isteyen partiyi sabırlı davranma ve durumun düzelebileceği konusunda ikna etmesi için destekliyorum. Ben de aynı doğrultuda İstanbul'da oldukça etkili olabilirdim. Eski Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın her ne kadar bu sıralar güçlü olduğu söyleniyorsa da, ben buna inanmıyorum.

İstanbul'da bazı kaçaklar, düzeni sağlamak ve gözdağı vermek için kurşuna dizilecek.

Ne yazık ki kolera olayları arttı, 400 asker, tren yolu yakınında bir kampta karantinaya alındı. Yakında salgının önünün alınacağı ümit ediliyor.

9 Kasım Cumartesi. Saat 12. Eşyalarımız yüklendi; atla yeni karargâhımız Yassıören'e gidiyoruz. Buradaki hastanede koleradan yatan hasta sayısı çok ve bunları nakletmek imkânı yok.

Ali Rıza Paşa müstahkem mevki kumandanlığına getirildi, kumandayı Abdullah Paşa'dan devraldı.

Alman teğmen pilot Knörzer de görev için buraya geldi. Savunma bakanlığının elinde on tane Fransız savaş uçağı var; Knörzer bunları kullanıp kullanmayaca-

ğına bilmiyor. Muhtemelen yanında pilot getirip oryantasyon subayı olarak onlarla birlikte uçacak.

Saat 1'de yeni gelmiş olan v. Strempel ve v. Lossow ile buluştum. Savunma hattını kontrol etmek istiyorlar; kanımca erken, henüz top mevzileri tespit edilmedi. Yeni hat eski tabyanın dört ila altı km batısında olacak.

Saat 2.30'da Genelkurmay Başkanı Kemal Bey ve Binbaşı Selahattin Bey ile beraber Yassıören'e gitmek üzere atlarımıza atladık; ben Paşa'nın güzel doru atına biniyorum. Önce eski tabyaların arasından geçen geniş yolda ilerliyoruz. Yolun durumu, iyi ve güzel bir deniz manzarası olan Mesetepe tabyasına kadar tepelerin arkasında korunaklı derin vadilerin bulunduğu dağlık arazi, bodur ağaçların hâkim olduğu bir ormanla kaplı. Tabyanın ön taraflarındaki ölü açıların çokluğu sağ kanadımızın tahkim edilmesini güçleştiriyor. Yarın sabah yeni tabyanın keşfine çıkacağız.

Saat altı sularında birkaç fakir görünümlü evden meydana gelen Yassıören'deki karargâha vardık. Benden başka Genelkurmay'dan beş subay var, hepimiz beş metrekarelik bir odada kalıyoruz; orada çalışıyoruz, yiyoruz ve uyuyoruz. Her şeye rağmen bu perişan yerin avantajları da var; aşağıdaki ahırın sıcak havası odanın zeminindeki geniş yarıklardan yukarı vuruyor. Aşağıdan gelen kokuya ise alıştık, yemek lezzetini ve kokusunu ise ilerde zaman içinde hatırlarız.

Gece karanlıkta dışarı çıkmak isteyen rahat tepesi üstü düşer ve sakat kalır; iyi ki gençliğimde patenle kaymayı öğrenmişim!

10 Kasım Pazar. Sabah 7.30 gibi kumandan teftiş etmeden önce, biz mevzilere gidiyoruz. Yeni bir şey yok. Süvari birliğinden bir at temin ettim. Zavallı doru ata,

at demeye bin şahit ister; ağzına gem niyetine bir demir çubuk geçirmişler, fakat sağlam bacakları var, bu da en önemlisi.

Hâlâ bu kadar çok topçu birliğiyle karşılaşmak beni şaşırtıyor. XVII. Kolordu'nun tamamladığı III. Kolordu'nun hâlâ 22 bataryası var.

Muhtar Paşanın enerjisi ve kararlığını gösteren bir olayı burada anlatmadan geçemeyeceğim.

Vize'den büyük ricat başladığı zaman altı bataryayı atlarla çektiremediğimiz için geride bırakmak zorunda kalmıştık. Ertesi gün Paşa, çamura batmış bataryaları ve cephaneyi kurtarmak için, süvarileri iki tabur ve 400 mandayla Saray'dan Vize'ye gönderdi. Topların tekerlekleri gözükmüyordu, balçıktan dev yumrulara dönüşmüşlerdi. Düşman takip etmediği için, 36 saat içinde çok zahmet çekerek her şey kurtarıldı. Özel eşyalarımız yağmalanmıştı, geriye kalanlar ise derenin içinde yüzüyordu. Saray'da bataryalara hayvanlar tekrar koşuldu ve fasılalarla yola devam edildi.

Saat 9'da genelkurmay başkanının şimdiye kadarki vekili olan, Şam'dan tanıdığım Mahmut Paşa ile buluştuk. Kendisi bir zamanlar oradan Mekke'ye Kabe'nin kutsal örtüsü olan Sürre'yi götürmüştü. Daha sonra Sungurlu'daki tümenin kumandanı İdris Paşa ve yüksek rütbeli subaylar bize katıldılar.

Durum değerlendirilmesi yapıldı. Atlara binerek ileri araziyi keşfe çıktık. Sol kanadımızdaki Örcünlü'den başladık. Ateş alanına engel teşkil ettiği için bu köyün yok edilmesi gerekiyor. Eski tabyaların da önemi kalmadı. İki sıra halinde avcı hendekleri kazılıyor. Çalılıklar yakılacak. Bir mevziiden diğerine at sürerek, her bir bölümdeki paşalar ve albaylar ile görüştük.

Mevzi üç bölüme ayrılmış, sağ kanattan itibaren 8, 9, ve 7. tümenler bulunuyor. 14 tane seri ateşli batarya, iki obüs bataryası, üç dağ bataryası ve dört kale topu mevcut. Sonraki yerleşimler krokide görülebilir.

Bunları batı yönünü gösteren bir elin şekli ile açıklamak istiyorum: Orta parmaklar hizasında kademeli olarak bataryalar bulunuyor, parmak uçları kenarları ise piyade mevzilerini gösteriyor.

Arazi engebeli, dağ silsilesi hakim. Bu nedenle mevzileri savunmak için çok sayıda askere ihtiyaç var.

Hemen hemen gerekli bütün malzeme getirildi. Düşman çok yavaş takip ediyor, evvelki gün sadece üç km geldiler. On saat at sırtında gittikten sonra, saat 6'da konakladığımız eve vardık.

Askeri kırıp geçiren salgın

Yassıören'de de kolera salgını baş göstermiş. Sadece bugün yetmiş vaka var, bir tanesi de Kemal Bey'in emir eri. Feci şekilde can vermiş, cesedini bu sabah evin altındaki ahırda bir yemlikte büzülmüş olarak bulduk.

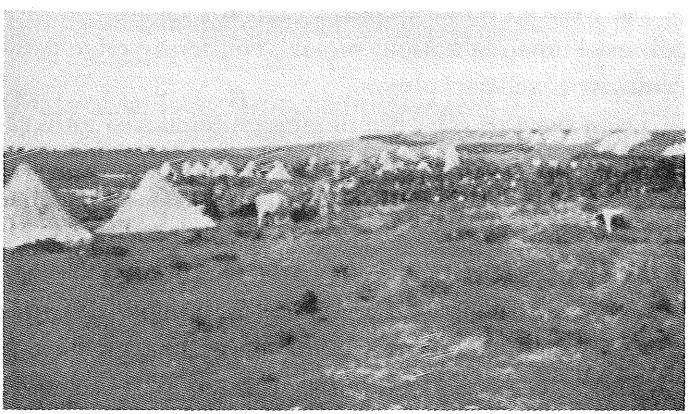
Yassıören'de bir emir erinin koleradan öldüğü komutan evi.

Ne yazık ki bu evde ikamet etmek zorundayız. Yağmur gene bastırdı, kalacak başka bir yer yok. Bir şeyler yiyip içmeye korkuyoruz. Sadece kaynatılmış su içiyoruz. İlacımız yok. Pilav yedikten sonra çalışmaya başladım.

11 Kasım Pazartesi. Sis o kadar yoğun ki, on metre ilerisi gözükmüyor. Bu durum Türkler için kötü, umarım hava yarın düzelir. Aksi takdirde Bulgarların çok işine yarayacak.

Karargâhın artık pencereleri olmayan bir telgrafhaneye kurulacağı Kurukavak'a atla gidiyorum. Saat 8.30'da atla Hadımköy'e gidip Mahmut Muhtar Paşa'yı alacağım ve onunla Harbiye Nazırı'na çalışmalar hakkında bilgi vereceğim. Nazım Paşa'ya Kolordu için dezenfektan ilaç temin etmeliyim. Hadımköy'e giden yolda insan kaynıyor. Bu karışıklıkta düzenin nasıl sağlanacağını aklım almıyor.

Ne kadar çok hasta ve can çekişen var! Zavallı insanlar simsiyah olmuş. Her yerde ölüler yatıyor. Bu hayalet gibi korkutucu salgın daha da ilerlerse, elden bir şey gelmez.

Kurukavak'ta III. Kolordu'ya bağlı birliklerin ordugâhı.

Yağmur tekrar başladı. Kurmay başkanına bilgi veriyorum. Bana Terkos Gölü'nden su sağlamamız gerektiğini söylüyor.

Ne cevap ama! Bunu ancak neler olduğundan haberi olmayan, cephede bulunmamış biri söyleyebilir. Terkos Gölü İstanbul'un su kaynağı. Salgının buraya bulaşmaması için önleyici tedbirler almak gerekir ve ilk başta Hadımköy'le irtibatı kesilmeli.

İstanbul'dan gelen treni beklediğim birkaç saat içinde, istasyonda başmühendis Doll ile beraber yemek yedim. Bu süre içinde Osmanlıların durumunun ne olacağını düşünme fırsatım oldu.

Muhakkak Bulgarların durumu kolay değil, takviye kuvvet beklemek zorundalar, ilerlerken Osmanlıların geri çekilirken çektikleri zorlukların aynını çekiyorlar, ellerinin altında demiryolu da yok. Fakat galip gelecekleri inancı içinde ilerlemekten geri kalmıyorlar.

Türklerin morali bozuk. Çoğunluğun başarı inancını yitirdiğini gözlemliyorum.

Ne yazık ki bu kargaşada düzen zor sağlanıyor. Birçok üst kumanda katının olması, emirlerin yerine getirilmesine engelleyici oluyor.

Daha önce de söz ettiğim gibi, en tehlikelisi gittikçe yayılan kolera idi; bana bildirildiğine göre ana sağlık deposunda bol miktarda ilaç olmasına rağmen, kolera için olanı yoktu.

Hiçbir yerde su bulunmadığından askerler su birikintilerinden susuzluklarını gideriyor. Birlikler aşırı yorgun düştü, salgına, yağmura, soğuğa ve açlığa karşı koyamayacaklar. Benim emir erlerim ancak dün sabahtan beri ilk defa burada bir–iki lokma yediler.

Şu ana kadar ikmal ve birliklerin erzakı için düzenleme yapılmadı. Muvasala (ulaşım) hendeklerinin açılması için yapılan bunca çalışma neye yaradı, eğer daha düşman gelmeden askerler içinde ölecekse?

Sanırım bugün Bulgarlar oldukça ilerlemiş olmalı; en iyisi çatışmaya girilmesi, iyi veyahut kötü, en azından savaşın sonucu belli olur. Şiddetli bir muharebeden sonra her iki tarafta da geriye sadece yıkıntılar kalacak.

Hadımköy tren istasyonundaki kargaşalık gün geçtikçe artıyor. Nazım Paşa'nın kendisi tüm bu olayları yaşamadı, fakat kurmay subaylar ve üst düzey kumandanlar sürekli durumla ilgili toplantı yapıp, bilgi veriyor.

Bugün Türklere barış yapmaları tavsiye edilmeli; sanırım gereksiz yere birliklerini feda edecekler.

Son günlerde üstünlüğü sağlamak için gerekli olan savaşma gücünün eksikliğini görüyorum.

Perşembe günü başka türlü düşünüyordum. Eğer yağmur yağmaz ve Bulgarlar da hemen saldırmaz ise, Türkler için durum düzelebilir.

Hasta diye kireçlenip öldürülenler

Saat 4.30. Biraz evvel 2000 tane açlıktan kadidi çıkmış asker geldi; yiyecek verildikten sonra, trenle İstanbul'a sevk edildiler. İnsanlar düzineler halinde açlıktan yere yuvarlanıyor. Rayların arasında iki asker ölü gibi yatıyor. Doktorun birini uyarmama rağmen, bir bakış fırlattı ve gitti. Bir üçüncüsü daha düştü. Nihayet arkadaşları onları sırtlayarak, yük vagonuna kadar sürükledi. Daha ne kadar böyle sürecek? Açlıktan yere yığılan-

ları kolera hastası sanıyorlar; adamın ölüp ölmediğini kontrol etmeden, kireç kaymağını üstüne serpiyorlar. Kireç göz çukurlarını yakıyor. Hayattan artık bir şey beklemeyenlerin bu dehşeti bir dakika görmesi yeter!

Mahmut Muhtar Paşa, İstanbul'dan yola çıktığını telgrafla bildirdi, dokuzdan önce burada olamaz. Tren zamanında geldi. Harbiye Nazırı'yla beraber, onun ikametgâhına dönüştürülmüş vagonunun salonunda yemek yedik. Mahmut Muhtar Paşa, İstanbul'daki yenilikleri anlattı; buna göre, savaşa devam kararı alınmış.

Avusturya seferberlik ilan edecekmiş?!

Edirne'deki askeri harekâtlar başarılı olmuş. Bu zor günler geçiren Türk ordusu için teselli oldu. Edirne'de bulunan birçok kimseden iyi haberler aldım. Birlikler cesurca dövüşüyorlarmış.[10]

Muhtar Paşa'ya çizdiğim Çatalca mevzilerinin krokisini verdim ve durumu uzun uzadıya anlattım. Daha birçok konu hakkında konuştuktan sonra, yarın öğleden evvel benimle atla mevzilere gelmeye karar verdi.

Kargaşa gideriliyor mu?

12 Kasım Salı. Sabah erken yola çıkmamız gerekirken saat 9.30 oldu.

İstasyondaki kargaşaya Muhtar Paşa'nın dikkatini çekmeyi başardım. Durumu kendi gözleriyle gördükten sonra hemen ilgili subayları çağırdı ve emirler verdi. Ayrıca yığınlar halinde etrafa dağılmış olan yiyecek maddeleri de bozulmadan bizim birliğe taşınacak, o kadar

10 Edirne'deki muharebeler 18 Ekim 1912'de başlamış ve 26 Mart 1913'te zaferle sona ermişti.

Çatalca müstahkem hattının kumandanı Ali Rıza Paşa

ihtiyacımız var ki! Doktor eşliğinde tıbbi malzeme taşıyan bir otomobil de hareket etti.

Bir tümseğin üzerinden aşağıda büyük bir toplu mezar kazanları gördüm. Beyaz önlüklü askerler, ardı arkası kesilmeksizin sedyelerle taşıdıkları cesetleri bu mezarın içine deviriyorlar. İlerde orada kimlerin yattığı bilinmeyecek.

Güneşin yüzünü göstermesine rağmen şiddetli bir rüzgâr esiyor, umarım beraberinde yağmuru getirmez.

Atlarımızı Yassıören'e sürdük. Oradaki görüntü de aynı, her yerde hasta ve ölüler. Yolda bir sürü yaralı at yatıyor. Kurukavak'ta her yerde birlikler var; hepsi düzenli olarak çadırlı ordugâhlara yerleştirilecek. Çadırların muntazam safları, yoklama için toplanan bölükler, nihayet askeri düzen ve görüntüyü sağladı.

Fırtınadan zarar gören küçük telgrafhanede müstahkem hattın kumandanı Ali Rıza Paşa ile buluştuk, Muhtar Paşa ile uzun uzun konuştular.

Kolordu komutanının Boyalık'taki evi.
Solda Kolağası Tahir Bey, sağda Prens Preysing.

Bu binada genel karargâhı kuramayız, Boyalık'ta yerleşmemiz daha uygun olacak. Yüklerimiz oraya yollandı, biz de atlarımızı Ayvatlı tabyasına sürdük.

Mevzilerde sıkı çalışma var. Kazma işi için köy ahalisinden de istifade ediliyor. İleri arazi temizlendi. Özellikle sağ kanatta çok ağaçlık olduğu için, bu temizlik gerekli idi. Zeminlikler inşa edildi, dört büyük kalibreli topu mevziinin ortasının arkasına gizledik. Mesafeler tespit edilip, işaretlendi. Cephane yeterli.

Bütün, vadilerde, her yerde birliklerin çadırları ormanların içinde korunaklı olarak kurulmuş. Bazı alaylarda yiyecek bol, fakat dağıtım düzenli değil. Türkler, düşman tarafından rahatsız edilmeden istihkâmlara yerleşiyor, ne büyük şans!

Her iki kanada giden yollar ile Hadımköy'den Yassıören ve Terkos'a giden şose iyi durumda. Yedek birliklerin büyük bir kısmı geldi.

Mevziler ile karargâh arasında telefon bağlantısı var. İleri karakollar Tarfa [Örencik]–Kalfaköy–Akalan hattına kadar ileri sürülmüş.

Mahmut Muhtar Paşa'nın yokluğunda, ona iki gün için Genelkurmay Başkanı Mahmut Paşa vekâlet etti, şimdi bir yedek kolorduyu devir alıyor.

7. Tümenin mevzileri Örcünlü'nün 800 m kuzeyinde sol kanadı geriye doğru yay çizerek başlıyor. Örcünlü'nün doğusundaki iki km genişliğindeki vadi ancak III. ve II. kolorduların yan ateşi ile kontrol altına alınabilir. Urünlü'nün yerle bir edilmesi gerekiyor.

Tepeye altışar toplu iki obüs bataryası güzel bir şekilde yerleştirilmiş.

Piyade mevzileri Asım Paşa tabyasına kadar uzanıyor. Büyük olasılıkla, siperler iki kademeli olarak hazırlanacak. Bu tabyanın gerisindeki dağın sırtına altı tane seri ateşli batarya sipere yerleştirilmiş.

Ayvatlı tabyasının kuzeyinde 9. Tümen'in mükemmel ateş alanına sahip, iyi inşa edilmiş siperleri bulunuyor. Çanakça'dan Lezeri'ye [Yazlıkköy] giden yolun 500 m doğusunda altı adet seri ateşli bataryanın mevzileri var.

8. Tümen'in mevzii şimdiye kadar en az tahkim edilmiş olanı; ateş alanının temizlenmesi gerekiyor. Sağ kanadın en uç noktasına üç tane dağ bataryası yerleştirilmiş, kanadı Terkos Gölü koruyor.

Saat 2'de Ayvatlı tabyasından düşman piyadelerine aralıklı olarak ateş açılmasına rağmen, karşılık verilmedi.

Boyalık'a ancak geç vakitte vardık. Şöminenin sıcak ateşinin önüne bizim için sofra kurulmuş.

Temiz, küçük bir çiftlik evinde yatacak yer bulduk. Üst katta koridora açılan iki büyük yatak odasının yanında bir de çalışma odası var. Sanırım burada uzun sü-

re kalacağız, ben de rahatça bu odada günlüğümü yazabilirim. Düşmanın da kendi tarafında tahkimat yaptığına ve Tarfa–Çatalca arasında elverişli mevziler bulduğuna eminim. İki şık var, ya Türk mevzilerine saldırmak için ağır topları bekliyorlar veyahut tahkim edilmiş hatta zayıf kuvvetleri bırakarak ana güçleri başka yerde kullanacaklar. Tek bir cümle ile: Doğu Ordusu'nu kuşatarak, batıda kesin sonuç elde etmek için çalışacaklar. Eğer şimdi saldırırlarsa, Türkler için bundan daha iyi bir fırsat olmaz!

Bulgarlar başarılarından sonra, üçüncü kez aynı hatayı işledi ve Türkleri takip etmeyerek onlara toparlanmak için zaman kazandırdı. Süvarilerinin azlığından mı, bizim taraftaki durumu bilmedikleri için mi, yoksa birliklerinin zayıf düşüp birçok zorlukla karşılaşıp ilerleyememesinden mi, bilinmez.

Gerçek şu ki, bugüne kadar, yani 14 Kasım'a kadar sadece zayıf birlikler bizim orta mevzilerimize saldırdı. Üç ile dört taburdan meydana gelen iki kol 14 Kasım günü Tarfa'dan Lezeri ve Dağyenice köyü yönünde ilerledi. O günden beri bir hareket yok.

Tarfa'nın doğusundaki tepelerde iki Bulgar bataryası bulunuyor. Akalan'dan Kestanelik yönüne doğru ilerleyen topla teçhiz edilmiş bir düşman kolu görüldü. Bu sabahtan beri bir düşman alayı İnceğiz–Çatalca hattında, bir diğeri ise Çatalca–Lahana hattının doğusunda siper kazıyor.

Bu yüzden Mahmut Muhtar Paşa'nın ordu kumandanlığına acilen tavsiye ettiği, sadece Çatalca'nın batısındaki tepelere kadar geri çekilmeye dair planının kabul edilmemesi çok üzücü. Böylece düşmana tepelerde çok mükemmel bir mevzi bırakılmış oldu.

Mevzilerde siper kazanlar.

Paşa Çatalca'nın batısında İnceğiz'den 327 rakımlı Çakıltepe'ye kadar olan tepeleri tutmayı önermişti. Güneyden de donanmanın desteği alınabilirdi. Böylece düşmanın ilerleyebileceği iki yol kalır ve mevzilerimize saldırabilmek için üç misli daha çok kuvvet kullanması gerekirdi.

Bulgarlar bir kere bu mevzilerin önünde saplanıp kalırlarsa Türkler ana kuvvetleriyle kuzeydoğudan yan cenahlarına saldırabilirdi. Planın bir avantajı da daha çok hareket serbestisi sağlaması ve çok geriye çekilinmemiş olduğu için maneviyat açısından çok daha iyi bir tesir bırakacak olmasıydı.

Muhtar Paşa, Vize–Lüleburgaz hattında ricat eden birliklerin düzensizlik içinde olduğunu, fakat biraz evvel söz edilen bölgeye vardıklarında, kumandanların inisiyatifi tekrar ele alacaklarını bildirdi. Bu zamana kadar ilk takviyeler de zaten gelirdi. Kimse Muhtar Paşa'nın sözlerine inanmak istemedi, fakat haklı olduğu ortaya çıktı.

Kolera ve tifodan dolayı ne yazık ki ölü sayısı çok yüksek. Bir saatlik yol boyunca 65 ölü veyahut ağır hasta saydım.

13 Kasım Çarşamba. Yemekten sonra Paşa, mükemmel Almanca konuşan Kemal Bey ve ben savunmanın şekli hakkında uzun uzun konuştuk.

Kaldığımız yer rahattı, fırtınanın neredeyse camları aşağı indirecek olması umurumuzda bile değildi. Hava hâlâ güneşli.

Düşmandan henüz bir haber yok, halbuki istihbarat sağlanmalı idi.

Yeni takviye Alman subayları

Mareşal v.d. Goltz'un tavsiyesiyle eski bir Bavyeralı subay olan Üsteğmen Kont Preysing geldi. Atı var, güvenilir askerlerle birlikte keşif kolu kumandanı olarak görev almasının sağlamasını rica etti. Umarım, nazik ve hatırşinas olan Paşa'yı bu konuda ikna edebilirim. Türkçe bilmemesine rağmen Kont Preysing'in işimize yarayacağına eminim, bu iş için biçilmiş kaftan.

Başka bir Alman ıslahatçının, Binbaşı Lehmann'ın da Ali Rıza Paşa'nın maiyetine girdiğini duydum; onun da çok yardımı dokunur.

Saat 11.30. Karargâhta hummalı çalışma var, Muhtar Paşa henüz cepheye gitmedi. İstanbul'dan otuz altı tane çok genç piyade subayı geldi. Yaşlı redif subaylarına göre canlı, göze hoş gelen bir etki bırakıyorlar.

Muhtar Paşa ile Kont Preysing hakkında konuşma imkânını buldum. İlerde ondan faydalanmayı düşünüyor. Bugün atımın dinlenmesini istiyorum, evde kalacağım; bakalım yarın onu nerelere koşturacağım. Dün do-

kuz saat at sırtında idim, ayrıca günlüğümü de yazmam gerekiyor. Yeni bağlanan telefon çalışmaya başladı. İki süvari bölüğü bize katıldı. Atları çok yorgun düşmüş. Birkaç gün dinlenmeleri iyi olur. Türk süvarisi bizim anladığımız anlamda atına bakmayı bilmiyor.

Paşa, bazı kimseler ve Kont Preysing ile atla cepheye gitti. Kont'a her şeyi hazırlamıştım. Saat 2. Rüzgârın getirdiği top sesleri duyuluyor. Atımı eyerletip arkalarından gitmeyi düşünüyorum. İyi ki gitmemişim, çünkü bu gece sadece belirli mesafeleri ayarlamak için ateş tanzimi yapılmış.

Kurukavak üzerinden tüm tabyalarla telefon bağlantısı kurmamıza rağmen düşman hakkında henüz bir bilgi ulaşmadı.

Muhtar Paşa altı sularında geri geldi. Bir tabip ve birçok kaçağı kırbaçla sorguya çekti. Bu gerekli bir davranıştı ve bugün henüz keşfe gönderilmemiş olan Preysing'in çok hoşuna gitti.

Ekselansları ile etraflıca görüştüm. Mevziinin durumu hoşuna gitmiyor: Birbirinden kopuk, gözlemlenmesi mümkün değil ve çok uzun. Topçuların istihkâmları çok sıkışık ve avcı çukurlarına çok yakın olduğu için Bulgarların yoğun ateşine maruz.

Türkler, Tarfa'nın güneydoğu sırtlarına yuvalanmış olan ve akşam yapılan kısa süreli bir topçu düellosunda mermileri hep kısa düşen düşmanı, harp gemilerinin topçu ateşi ile oradan atmak istiyor.

Topçu mevzilerinin yeri yarın değiştirilecek.

Yemekten sonra ay ışığında uzun süre Almanya hakkında sohbet ettik.

14 Kasım Perşembe. Güzel güneşli bir gün. Saat 9'da atlarımıza binip cepheye gittik. Tümen kumandan-

ları arasında topçu mevzilerinin yeni yerleri konusunda anlaşmazlık var; Muhtar Paşa oldukça sinirli, sert ve kesin önlemler almaya kararlı, sanırım buradaki tümen kumandanlarının bazıları askeri düzeni yürütemiyor.

Atım meydanda yok, emir eri de gelmedi. Uzun aramalardan sonra onları buldum. Fotoğraf makinemi de alıp, atımı sürdüm. Belki birkaç resim çekebilirim, bugüne kadar sürekli yağmur yağdığı için fırsatım olmamıştı.

Ali Rıza Paşa'nın maiyetine katılmış olan Binbaşı Lehmann ile buluştum. Ne yazık ki Paşa koleraya yakalandığı için İstanbul'a gitmek zorunda kalmış. Bu ani değişiklik iyi olmadı.

Hadımköy'den araba ile gelen başkumandanlığın bir kurmay subayı beni düşman hakkında aydınlattı. Bu habere göre Marmara Denizi'nden Sürgünköy'e kadar olan güney bölgesinde düşman yok. Lahana'nın doğusundan Çatalca'ya kadar uzanan tepelerde bir alay siper kazıyormuş; orada ayrıca üç batarya tespit edilmiş. Diğer bir alay ise Çatalca'dan İnceğiz'e kadar olan bölgede siper kazıyormuş. Akalan'dan Kestanelik'e doğru topçu (iki batarya) eşliğinde bir kolun ilerlediği de bildirildi. Kuzeydeki diğer iki koldan daha önce söz etmiştim.

Arazinin engebeli oluşundan dolayı baskına uğramamak için özel tedbirlerin alındığı sağ kanadın en uç noktasına kadar gittik.

Muhtar Paşa bugün de zaman zaman kırbacını kullanmak zorunda kaldı, hatta yüksek rütbeli bir topçu subayının yüzünde kırbacını şaklattı.

Kont Preysing nihayet altı kişi ile beraber Celebköy –Tarfa hattında atlı keşfe çıktı. Aşağıda ovada gördüğümüz süvari keşif koluna katılacak ve kendisine iyi Al-

manca bilen bir subay eşlik edecek. Topçu mevzilerini ve değişiklikleri gözlemlemek üzere otomobil ile en uç sol kanada gittik. Ancak akşam karanlığında karargâha dönebildik.

15 Kasım Cuma. Görünüşe göre bugün çarpışma olmayacak, ben de diğer mevzileri etraflıca gezip, dönüş yolumda da genel karargâha uğrayıp düşman hakkında bilgi almalıyım.

7.30'da emir eri ile atlarımıza bindik. Kendi atımın nalı düştüğü ve yeni bir nal bulunamadığı için başka bir ata binmek zorunda kaldım.

II. Kolordu'nun yerleşimi şöyle:

Sağ kanat Gazibayır'da duruyor. Örcünlü Tacirtepe'nin doğusundaki vadilerde pek çok birlik var. Şimdi Harbiye Tabyası denen karakol nokta sırtlarına üç batarya çok güzel mevzilenmiş. Yamaçlarda üç taburun avcı çukurları var.

Ona çeyrek kala iki bataryalı bir süvari tugayı, bu mevzilerin önünde İzzettin köyünde Bulgarlarla şiddetli bir çatışma yaşadı.

Atımı o tarafa doğru sürdüm, çatışma tüm şiddeti ile devam ediyordu, sonucu beklemeden oradan ayrıldım. Atlar iyi korunuyor ve piyade erleri düzen içinde ilerliyor. Toplar yana doğru yerleşmiş. Nakkaşköy'ün güneyinde, Mahmut Paşa'ya doğru olan yolda siperler kazılmış. Bu vadiye iki batarya ile eski Mahmudiye tabyası tepelerindeki bir ihtiyat bataryası hakim. Oradaki bayırlarda da bir piyade alayı sipere girmiş.

Savunma hattı sonra güneydoğuya, çıkıntı yapan bir sırttaki Hamidiye tabyasına doğru uzanıyor; burada üç batarya var, biri tabyanın kuzeyinde, ikisi (obüsler) ise güneyinde.

II. Kolordu'nun düşman hakkındaki bilgisi çok az. Ayın 14'ünde Çatalca'da istasyona giden şosede ilerleyen zayıf düşman piyade kolları görülmüş.

Beni Yeşilköy'de kabul etmiş olan İzzet Fuat Paşa ile buluştum, kendisi şimdi yeni yapılandırılan III. Yedek Redif Kolordusu'nun kumandanı. Bu yeni kolordu Sazlıbosna'da toplanıyor ve kuzeyindeki II. Yedek Kolordu ile birleşerek Kurukavak Dursunköy'ün doğusundaki hattı ve Hadımköy'ün doğusundan Ömerli'ye kadar olan tepeleri tahkim edecek.

Askerlerin sağlık durumu giderek kötüleşiyor; II. Kolordu'nun geri hatlarında da hastalar gördüm; cephedeki birlikler daha sağlıklı gözüküyor. Hadımköy'de gömülmemiş yüzlerce ölü var. Her iki adamdan biri hasta. Bugün de kaçanlar var. Nakliye işlerini kim yüklenecek? Ispartakule'de durum daha da kötü. Az sayıdaki vagonlara ağır hastalar hücum etmiş, yığınlar halinde vagonların tepelerine bile kümelenmişler. Tıbbi malzemeler artık yeterli gelmiyor.

Korkum, cephedeki birliklerle bağlantının kesilmesi, o zaman her şey biter. Ordunun son büyük gayreti de boşa çıkar; en azimli istek bile bu salgının karşısında yetersiz. Şimdi bile yeterli gıda maddesi yok.

Harbiye Nazırı burada kalması imkânsızlaştığı için, özel treni ile Çatalca'ya doğru üç km daha gitti.

Çevre arazide birkaç ıslahatçı görülmüş. Mahmut Muhtar Paşa, Yarbay v. Lossow'un alay kumandanı olarak kendisine yollanmasını rica etti. Hemen İstanbul'daki elçiliğe telgraf çektim. Binbaşı Lehmann istihkâm kumandanı olarak atandı. Albay Bobb ve Yarbay v. Rogister dün Terkos'a gittiler, henüz kesin görevleri yok.

Şansımıza şimdiye kadar hava güzel gitti, geceleri ise soğuk oluyor.

Saat ikide Muhtar Paşa'ya bilgi vermek üzere Boyalık'a doğru yola çıktım. Ölülerin bulunduğu bölgeden ayrıldığım için mutluyum.

Mütareke dedikoduları

İstanbul'dan bir sürü dedikodu geliyor. Hangi birine inanılacak bilemiyorum. Bulgarlarda da salgın olduğu için, mütareke yapılacağı konuşuluyor.

Tren yolunun Yassıören yolu ile kesiştiği noktada Harbiye Nazırı'nın özel treni duruyor. Edindiğim haberleri bildirmek için kurmay başkanı Pertev Paşa tarafından özel trene çağrıldım. Paşa haritama düşmanın şimdiye kadar saptanan mevzilerini işaretledi.

Duyduğuma göre donanmamız Marmara Denizi'nden Çatalca'nın güneyinde bulunan Erikli ve Arnavutköy'ün kuzeyindeki birer düşman bataryasını imha etmiş.

Bulgarların siperler kazacakları ve ağır toplar temin edecekleri kesin.

Ayın on altısındaki mevziler kitaba eklenen krokilerde belli oluyor.

Hadımköy'den bağımsız olmak için yeni bir menzil hattı önermek cesaretinde bulundum. En azından bir süvari alayı bize yollanabilir.

Teklifim nazarı itibara alınır gibi gözükmesine rağmen, henüz uygulamaya geçilmedi. Halbuki coşku ve enerji ile uygulanacağını zannetmiştim, ama bir şey yapılacağa benzemiyor.

Dönüş yolum da üzücü sahneler cereyan ediyor, her yer ağır yaralılarla dolu. Ayvatlı'dan gelen Muhtar Paşa

ile Boyalık'ta buluştum ve Kemal Bey ile beraber uzun süren bilgi alışverişinde bulunduk.

Terkos'ta menzil hattı kurulacak, mavna ve römorkörler ile Terkos'tan İstanbul'a gidilecek.

Salahaddin Bey, Terkos'ta bir kışla ve köyün güneyinde ambar için elverişli binalar araştırdı.

Düşmanla yakın temas

Kont Preysing de geri döndü. Benim için öğretici olacak şeyler anlattı. Kendisinden yaşadıklarını benim için kaleme almasını rica ettim, o da beni kırmadı.

Düşmanla ilk karşılaşmasını şöyle anlatıyor:

"14 Kasım günü öğle saatlerinde Terkos Gölü'nün en sağ kanadındaki dağ bataryalarını teftişten dönen Mahmut Muhtar Paşa, bataklığın kuzey kıyısında Tarfa'ya doğru adım adım ilerleyen bir süvari keşif kolu gördü.

Onları kendi birliklerimiz zannettik. Ben de bugün Tarfa'da olduğu sanılan düşmanın sol kanadınla ilgilenmem emrini aldığım için, Muhtar Paşa, Binbaşı v. Hochwaechter'in ısrarları sonucu, bana acilen o yöne gitmemi ve keşif kolunun kumandasını almamı emretti.

Yanıma tercüman olarak iyi derece Almanca konuşan üsteğmen Ahmet Mithat Bey'i verdiler. Atlarımızla çakıl taşları ve dikenli çalıların arasından geçerek, kesme taşlarla yapılmış olup bataklıktan geçen yola indik.

Yol vaktimizi aldı, bendi 20 ila 50 adımda bir çatlamış olduğundan, zamanın büyük bir kısmını köprüyü geçerken kaybettik. Yere sağlam basan Türk atları bile ilerlemekte zorlandı. Karşıya geçtiğimizde keşif kolu gitmişti. Daha önce gözlemlediğimiz yönde ilerle-

dik, birden düşman mevzilerine doğru gittiğimizi fark ettim.

Yarım saat sonra onları gördük.

Etrafımızda dağlar ve vadiler çepeçevre dikenli çalılarla kaplı, yolun genişliği ise bir veya iki metre kadar. Her tarafa patikalar uzanıyor. Arazi atlı keşif için zor.

Beraberimdeki Ahmet Mithat Bey'i bu konuda uyardım. Bu sıra da o 'Piyadeler' dediği anda yirmi adım ötemizde birkaç el ateş edildi.

Belli ki düşman keşif kolunu takip etmiş ve düşman piyadelerinin içine düşmüştük.

Sola dönüp, hemen bir geçide girdik. Düşman birkaç el daha ateş etmesine rağmen, bizi ıskaladı. Fakat kaçarken daha 50 adım atmadan dikenli çalılara takıldık.

Baş aşağı, yüzüm yara bere içinde sol üzenginin üstünde asılı kaldım. Benim sadık al dorum Kemir bir dalın çatalı arasına sıkışmış, –Tanrı'ya şükür– nasıl kurtulacağını bilmeden duruyordu. Durumumuz ciddi olmasına rağmen, gülmekten kendimizi alamadık.

Bulgarların bizi takip etmediği belli idi. Atlarımızdan inip, yürümemiz gerekiyordu. Atlarımızı bir ağaca bağladıktan sonra sık çalıların arasında ilerlemeye çalıştık. Bu arada Istranca ormanlarının düzenli birliklerin ilerlemesine engel teşkil edeceğini anlamış olduk.

Gerisin geriye birkaç kilometre gittikten sonra, nihayet ağaçsız bir alana geldik ve buradan önümüzde Tarfa'ya kadar uzanan tepelerin birkaç karakol ve keşif kolu hariç düşmandan yana temiz olduğunu tespit ettik.

Akşam geç vakit, yolun kenarında oturan bir nöbetçiye rastladım, galiba beni fark etmedi. Yanından geçemeyeceğim için onu vurmak zorunda kaldım. Hemen

arkamızda sesler yükseldi ve takip edildik, kaçarken Ahmet Mithat Bey'i kaybettim.

İlk nöbetçi tarafından vurulmadan tek başıma Türk mevzilerine geri dönemeyeceğim için, yıldızlarla yönümü tayin ederek atların yanına varabildim.

Günün ilk ışıklarıyla birlikte atımla adeta yürüyerek taş bende doğru giderken her taraftan ateşe tutuldum.

Bizimkilerin çok dikkatli olduğu belli oluyor! Kalpağımı sallayarak, avazım çıktığı kadar bağırdım; ancak sipere 300 m kadar yaklaşınca, "Alman, Alman!" diye tanıdılar. Mahmut Muhtar Paşa gün boyunca arazide dolaştığı için, kendisine keşif sonucunu ancak akşam saat 7'de verebildim.

Terkos Gölü'nden taarruza geçmeyi planlayan Muhtar Paşa için bu bilgi çok önemli idi.

Yarbay v. Lossow'u bu bilgilerin ışığında görevlendirmeyi düşündü. Paşa için düşman kuvvetlerinin göle ne kadar yaklaştığı ve arazinin oradaki durumu önemli idi.

Setin genişletilip, düzeltilmesini emretti ve güçlü bir müfrezeyi oraya sürdü."

16 Kasım Cumartesi. Bütün gece kâbus gördüm gözüme uyku girmedi. Gerçekten dehşet dolu anlar geçirmiştim.

Hadımköy girişinde yolun sağ tarafında büyük bir tarla, tepede ise birkaç ev var. Bir süre evvel bu binalar askeri hastane olarak kullanılmıştı. Mezar kazıcılar ilk zamanlar ölüleri sıra sıra diziyorlardı, fakat ilerleyen zaman içinde arabalar dolusu getirdikleri cesetleri yere yığdılar. Kazık kesilmiş kol veyahut bacaklar dışarıda kalabiliyordu. Belki de bu zavallılar hastaneye gelirken yolda ölmüşlerdi.

Yolun diğer tarafında ise beyaz önlüklü adamlar büyük çukurlar kazıyor. Bunların gömülmeden etrafta yatan yüzlerce ölü için olduğunu sandım; fakat bir süre sonra arabalardan oluşan uzun kuyruklar görünce, bu çukurların da toplu mezar olacağını ve yüzlerce isimsiz askerin burada yatacağını anladım.

İstasyonda yürümek nerede ise imkânsızdı. Avurtları çökmüş, gözleri çakmak çakmak, binlerce insan, iki uzun tren katarına doğru gidip vagonların içine ve üstüne tırmanmaya çalışıyor. Vagonların damında orada ölmüş olanların cesetleri var, kolları bacakları aşağıya sarkıyor. Henüz sıhhatte olanların kısa sürede hastalanması an meselesi. Subay ve doktorlar ortalıkta gözükmüyor, sanırım onlar da hastalanmış.

Daha dört gün önce kumandanlığın orduevi olarak kullanılan ve son yemeğimi orada yemiş olduğum binayı, subaylar için hastane yapmışlar.

Her taraftan dinmek bilmeyen iniltiler duyuluyor; etraf avları için birbirleriyle boğuşan akbaba ve köpek sürüleri ile dolu. Kokudan geçilmiyor, tüm arazi ölü tarlası gibi. Bu görüntüler hafızamdan çıkmıyor!

7.30'da atlarımıza atlayıp, cepheye gittik. Açık hava sinirlerime iyi gelecek. Yeni topçu mevzilerini gezmek ve buna göre bir kroki çizmek istiyorum.

Preysing bu akşam sağ kanadı keşfe çıkacak; eğer düşman hâlâ Celebköy'e gelmemiş ise, İbrahim Paşa süvari tugayı ile oraya gidecek.

Ali Rıza Paşa ve Cevat Bey'in kolera olduklarını ve İstanbul'a döndüklerini duyduk.

Uşak tabyasında tümen kumandanı ile buluştuk, kendisi Preysing'e cesur davranışından ötürü teşekkür etti ve örnek davranış olarak bundan askerlerine söz et-

tiğini anlattı. Diğer subaylar da bu tür keşiflere çıkmak için başvurmuş. Üsteğmen Ahmet Mithat da tekrar ortaya çıktı.

Herkese savaş coşkusu ve cesaret geldiğini memnuniyetle izliyorum; nerede ise insanüstü gayret sarf ediliyor.

3.30'da eve döndüm ve yemeğe oturana kadar krokileri çizdim. Şimdi yaşam koşullarımız iyi, Muhtar Paşa'nın aşçısı yoktan var etmeyi biliyor ve bu koşullar altında lezzetli yemekler pişiriyor. Herkese İstanbul'dan az çok iyi şeyler gelmiş.

Eski okul arkadaşım, can dostum bay v. Haas bana bir koli maden suyu yolladı. Bugünkü mönümüz kuzu pirzola, fasulye, kabak dolması, pilav ve armut kompostosu!

Yarbay v. Lossow'un yarın buraya gelmesini bekliyoruz. Yeni menzil hattını denetlemek için Pazar günü Terkos'a gitmek istiyoruz. Donanmaya Terkos Gölü açıklarında kol gezmesi ve gerekli durumlarda müdahale etmesi emri verildi.

Bulgarlar Çekiliyor

17 Kasım Pazar. Sabah karanlığında müthiş bir top ateşi ile uyandık.

Üç köy yerle bir edilmiş. Urcunlu–Kestanelik–Dağyenice. Toplar gürlüyor, dağlar bu sesin yankısı ile sanki titriyor. Muhtar Paşa bu top ateşinin gemilerden olduğunu söyledi. Hayatımda şimdiye kadar böyle gürültü duymadım.

Top atışı bir saat kadar sürdü. Genel bir topçu düellosu başlayabilir mi? Bu sebeple Bekir Paşa tabyasına telefon edildi.

Aslında Muhtar Paşa yeni menzil hattını şahsen görmek için Terkos'a gitmek istiyordu, ama bundan vazgeçti ve Kurukavak'a gitmeye karar verdi. Atlarımızı ileri sürdük, tüm hatta şiddetli bir topçu çatışması var.

Saat 8'de Kurukavak'a vardık, buradaki tabyadan tüm arazi kuşbakışı görülebiliyor. Yanan köyler, şarapnel bulutları, obüslerden atılan mermilerin yarattığı toprak yığınlarının görüntüsünü hiçbir zaman unutamayacağım.

Denizde üç tane savaş gemisi sağ kanattan yapılan saldırıyı destekliyor. Çarpışmanın odak noktası Bekir Paşa Tabyası ve II. Kolordu'nun sağ kanadı.

Sabahın erken saatlerinde İzzettin'de bulunan bir Bulgar tümeni ağır kayıplar verdi. İlerleyen piyadeleri kanlı çarpışma sonucu durduruldu.

8.45'te Pertev Paşa otomobili ile geldi ve iyi haberler getirdi, her tarafta vaziyet iyiymiş. Muhtar Paşa çeşitli tabyalara telefon ettirerek durumlarını öğrendi, ileri mevzilere gitmeyi düşünüyor.

Düşman mevziimizin tam ortasını kuvvetli ateş altına aldı, fakat Muhtar Paşa bataryaları geri çekmiş ve aldatıcı siperler kazdırmıştı. İyi seçilmiş top mevziimizle düşmanın üstesinden geleceğimiz kesin gözüküyor.

Ne yazık ki çadırlarımız ön kısımlarda ve düşmanın atış alanı içinde. Bu bölgede çok şarapnel patlıyor.

Muhtar Paşa sağdan saldırmayı deneyecek, Terkos'ta bulunan Lossow'a gönderilmek üzere bana uzun bir emir yazdırdı. Lossow bir alayın kumandasını almakla görevlendirildi. Sanırım Boyalık'tan hemen Terkos'a geçmiş.

Dün Binbaşı Lehmann ve Teğmen Jahnow, Muhtar Paşa'nın maiyetine katıldı, şimdi bizimle beraber cepheye geliyorlar.

Topçu çatışması yavaşladı. Atlarla ileriye doğru gidiyoruz.

Öğleden önce yağışlı olan hava şimdi açtı.

11.45'te avcı hendeklerindeki ilk hafif yaralılara rastladık, yaralı bakım yerine götürülüyorlar. Topçu düellosu tekrar şiddetlendi. Saat on iki sularında Ayvatlı tabyasına vardık. Her yanımızda şarapneller patlıyor, başımızın üstünden mermiler geçiyor. Muhtar Paşa her zamanki gibi umursamıyor. Birden on adım ilerimizde bir şarapnel patladı, Binbaşı Lehmann henüz sıcaklığını koruyan parçayı eline aldı; Muhtar Paşa gülerek bana döndü ve resim çekip çekemediğimi sordu.

Yarım saat kadar bu şiddetli ateş altında kaldıktan sonra atlarımızı daha öndeki tabyaya doğru sürdük. Yolda rastladığımız Lossow, Ali Rıza Paşa'nın vefat et-

Ayvatlı topçu bataryası mevziinde, havada şarapnellerin uçuştuğu bir sırada Mahmut Muhtar Paşa'nın isteği üzerine yazarın çektiği fotoğraf. Ortada Muhtar Paşa, solda Binbaşı Lehmann, sağda Pilot Teğmen Jahnow.

tiğini ve Cevat Bey'in ağır hasta olduğunu bildirdi; bir mütarekenin de söz konusu olduğunu söyledi. Muhtar Paşa, Lossow'a emri bildirdi, o da sevinçle bu şerefli görevi yerine getirmek için Terkos'a doğru atını sürdü.

Tehlikeye maruz bir vadiyi ateş altında tutabilmek için, Binbaşı Lehmann iki bataryalı bir topçu mevzisi hazırlatmak emrini aldı. Arazinin zor koşullarına rağmen, topçular ateş altında kalmadan mevziilere yerleşti.

II. Kolordu'dan, düşmanın Urcunlu'nun arkasındaki bölgede geri çekildiği haberi geldi, tüm piyade saldırıları geri püskürtülmüş. Bulgarlar *açık arazide ilerleyemediler, hepsi yerle bir edildi,* verdikleri kayıp çok yüksek olmalı.

Saat 2.30'da Erzurum tümeninin takviye olarak geldiği bildirildi.

Saat 2.45'te Muhtar Paşa bu dinç birlikle beraber sağ kanadımıza ilerleme emri verdi. Düşman orta ke-

Mahmut Muhtar Paşa, Erzurum'den gelen takviye tümenin subaylarına bir konuşma yapıyor.

simde direniyordu sadece top atışları zayıflamıştı. Saat 3'te Paşa bir kurmay subayı ile beraber sağ kanada gitti.

Bizler topçu mevzilerinde kaldık. Şarapneller ardı arkası kesilmeden tepemizden geçip gidiyorlardı. Fakat patlama noktaları oldukça yüksekte idi. Buna karşılık Türk topçularının atışları isabetli idi. Bugün dış basının Krupp topları hakkında çıkardığı asılsız kötü haberler böylece alt edilmiş oldu.

Saat 3.30. Yanımızda bir mermi ile iki kişi şehit düştü ve altı at vuruldu. Subaylardan biri 5650 metreye ayarlanmış bir tapa buldu.

Muhtar Paşa cesareti ve enerjisi ile herkese örnek oluyor.

Topçu mevzilerine takviyeler geldi ve tepelerin arkasındaki siperlere yerleştiler. Bu dinç birlikleri görmek insanın moralini düzeltiyor.

Saat 3.45. Muhtar paşa bu birliklere ateşli bir konuşma yaptı ve coşkuyla karşılık buldu. Kumandanları Kemal Paşa.

Kurmaylar, Türk topçularının düşman üzerinde yarattığı etkiyi inceliyor. Solda, yerde patlayan bir şarapnel.

Saat 4.50. Düşmanın kanatlarda kolordumuzun önünden geri çekildiği haberi geldi.

Hava kararmaya başladı. Saat 4.30 sularında topçu düellosu tüm hızıyla tekrar başladı. Bizim topçularımız hemen hemen hiç kayıp vermedi; bu kez cephane yeterli. Saat 5 sularında bataryaların arkasına kurulmuş olan çadırlarımıza çekildik. Portatif yataklarımız ve biraz da yiyeceğimiz var. Muhtar Paşa ve Kemal Bey ile aynı çadırda uyuyorum.

Sabah saat 5'te yola çıkmalıyız. Daha bir süre o gün gelişen olayları konuştuk. Gece gözlem için tabyalara gitmiş olan kurmay subaylar iyi haberler getirdi. İfadelerine göre kayıp sayımız az imiş ve sadece bir dağ bataryası ağır yara almış.

Beş kilometre uzaklıkta düşman, dört bataryasını bırakmış. Muhtar Paşa mümkün ise gece bunların getirilmesi için bir taburu görevlendirdi. Durum iyi gözüküyor.

Paşa dün kırbacını şaklattığı topçu subayını bugün cesaretinden ötürü kutladı!

Bayerische Staatsbibliothek

Bugün birlikler bende soğukkanlı, cesur, kahraman bir izlenim bıraktılar, adeta bunlar başka birlikler. İyi hava şartları, düzenli beslenme ve ciddi idarenin çok yardımı dokundu. Subaylar bu kez iyi kumanda ediyorlardı ve askerlerini idareleri altına almışlardı.

Yükselen moraller

Büyük bir meydan muharebesi sonrası birliklere adeta yeni bir ruh gelmişti. Bu, modern savaşlarda görülebilecek en büyük ve şiddetli topçu çarpışması olmuştu. Türk tarafı bu kez mutlu olmalı. Bulgarların yarın daha enerjik çarpışacaklarını sanmıyorum.

Bulgarlar mevzileri ele geçirebileceklerini sandı, yoksa bu beyhude süngü hücumları niye yapılmış olsun? Boş yere zayıf düşmüş olmalılar, buna mukabil bize mükemmel taze kuvvetler geliyor.

Binbaşı Lehmann ve ben bir kere daha Muhtar Paşa'dan bu kadar ön saflarda çarpışmamasını rica ettik. Kendisi, "Bana kurşun işlemez" diye cevap verdi. Keşke bu sözleri gerçek olsa idi!

Kont Preysing'den maalesef haber almadık; daha sonra kendisi bana başından geçenleri aşağıdaki şekilde yazdı.

"16 Kasım'da düşman henüz önemli bir harekette bulunmamıştı. Dürbünle bakıldığı zaman Cebelköy [?] yakınlarında görünen beyaz çizgileri siper kazıldığına yorumladık. Bu sebeple on piyade ile birlikte bölgeyi keşfe gönderildim. Mevziinin ilerisindeki Kureldere [Karanlıkdere] çiftliğinde 100 kadar Çerkez süvarisi ve 120 de Türk piyadesi vardı. Akşam saat 7.30'da oradan yola çıktım, fakat eski deneyimlerime dayanarak, ayrılmadan önce kara yağız atımı Çerkezlere bıraktım.

Mahmut Muhtar Paşa (en soldaki) kurmay subayları ile birlikte: (soldan sağa) Kazım (Dirik) Bey, Kemal Bey, kurmay başkanı.

Eğer iyi idare edilirse Türk askerinin ne kadar becerikli ve cesur olduğunu kısa sürede görecektim.

Gökyüzü bulutlu ve yıldızsızdı. Karanlıkta az sayıda var olan yolların bir kısmını bulamadık, bir kısmından da geçmek istemediğimiz için, ormandan geçmeye çalıştık. Bu gün de Tarfa ile Cebelköy'de düşman görülmedi. Tarfa'dan bu tarafa doğru büyük bir meydan savaşının hazırlandığına dair ses seda yok. Cebelköy civarında, ormandaki bir rasat yerinde mola verdik, sabah gün ışırken tekrar yola çıkacağız. Amacımız Tarfa'nın güneyinde olduğu sanılan sol kanata doğru ilerlemek, çünkü Kureldere yönünden duyulan tek tük tüfek atışları uzun süredir dikkatimi çekmişti ve bunu çiftliğin gece yapılan işgali dolayısıyla ileri karakol çatışması olarak yorumlamıştım. Fakat silah sesleri giderek büyük bir çarpışma belirtisine dönüştü.

Tam da bana bizim tarafımızdan çevrildiklerini zannedip Celebköy'e doğru kaçan çetecileri gördüğümüz sırada aniden ilk top seslerini duyduk. Sanki bir işaretle düşman tüm bataryalarını harekete geçirmişti: Çatalca Meydan Muharebesi başlamıştı.

Artık keşif yapmanın anlamı da yoktu. Tüm bağlantımız kesilmişti.

Terkos Gölü'ne kadar geldik; orada bizi unutulmayacak bir görüntü bekliyordu. Kureldere çiftliği cayır cayır yanıyor, yüzlerce Bulgar şarapneli göle ve beş katı bir kuvvete karşı çarpışarak geri çekilen takım takım Çerkezler ile Türklerin ve alevler içindeki binaların etrafına düşüyordu. Bu cesur ve kahraman adamlardan 35 tanesi şehit düştü. Zavallı, güzel yağız atım ise alevlerin arasında yandı.

Terkos Gölü'nün kuzeyinde de avcı erleri çarpışırken, denizden de top gümbürtüleri duyuluyor. Eski Alman zırhlısı Prens Friedrich Wilhelm, şimdinin Barbaros Hayrettin'i, tüm gücüyle Mandıra ve Derbent'i topa tutuyor."

18 Kasım Pazartesi. Sabah sis içinde atla en öne gidiyoruz. Kemal Paşa, Selahattin [Köseoğlu], Kazım [Dirik], Nazım beyler, ben ve bir emir eri. Diğerleri tabyada kaldı.

Binbaşı Lehmann çadırlarda yatacak yer olmadığı için akşam adamları ile beraber Boyalık'a gitmişti, henüz geri dönmedi.

Uşak–Ayvatlı üzerinden hızla ileri mevzilere gidiyoruz. Muhtar Paşa hücumun nasıl yapılacağını bizzat tespit etmek istiyor. Başkalarına güvenemez. Fazla bir şey görmeye imkân yok, başımızın üzerinden vızır vızır mermiler geçiyor. Tek tük geri dönen kimselere rastlıyoruz. Acelemizden kimse onlara niçin cepheden geriye döndüklerini sormuyor. Paşa ve biz onları ileriye sürüyoruz.

Yazarın fotoğraf makinesinin 50 metre ötesinde patlayan bir şarapnel. Sağda Terkos Gölü.

Atları dörtnala sürmeye başladık. Etrafımızda mermiler vızıldıyor, nereden ateş edildiğini görmüyoruz, sadece vınlayan kurşunu duyuyoruz ve atlarımızı tabyanın koruyucu duvarlarına doğru sürüyoruz. Bir dakika sonra siperde olacağız. Aniden etrafımızda askerlerin ayağa kalktıklarını ve tabyadan dışarı çıktıklarını gördüm.

Nazım Bey, "Bulgarlar!" diye bağırdı. Evet, yirmi adım ilerimizdeki Rus kasketlerini gördüm. Bir subay elini havaya kaldırarak bize, "Dur!" diye bağırdı. O kadar yakınımda duruyordu ki, bugün bile görsem tanırım. Atımı yüz geri çevirdiğimde, Muhtar Paşa, Kemal Bey ve emir erinin sol tarafa doğru koştuğunu gördüm, biz de Selahattin Bey önümde, Kazım Bey arkamda koşarak uzaklaştık.

Muhtar Paşa yaralanıyor!

Selahattin Bey önümde yere düştü ve hareketsiz kaldı, öldüğünü sanıyorum. Arkamda birisi daha düştü, Ka-

zım Bey'miş, ama tekrar atına bindi ve ağır ağır yoluna devam etti. Birden atı vurulan Muhtar Paşa'nın topallayarak yürüdüğünü gördüm.

Yardım etmem imkânsız, sağ tarafta çok uzaktayım. Bir kurşun kalpağımı sıyırıp geçti, iki saniye daha, sonra tepenin arkasındayım. Uzaktan eyerine sıkı sıkı tutunmuş, atını adeta yürür gibi sürerek bana doğru yaklaşan Kemal Bey'i gördüm, o da kalçasından yaralanmış. Emir eri ise şehit düştü.

Muhtar Paşa'yı gözden kaybettim, sadece yara almamış olan Nazım Bey yanıma yaklaştı. Birbirimize kısa bir bakış fırlattıktan sonra, atımı dörtnala sürerek bir tabur getirmeye gittim. En iyi birliklerden biri. Kumandan ile dil sorunumuz olmadı. Eğer Muhtar Paşa şehit düştü ise, bu askerler naaşını kurtarmalı.

Bulgarlar sisten faydalanıp, özellikle zayıf bıraktığımız tabyanın önlerine kadar gelmişti. Askerler süngü takarak ilerlediler ve Bulgar bölüğünü geri püskürttüler.

Cesur Paşamızı göremiyorum.

Umarım kimse şimdi yokluğunu fark etmez! Yavaşça Kemal Bey'e yaklaştım, atının yularını bir asker tutuyor. Sisten göz gözü görmüyor.

Diğer birliklere rastladık. Kurmay başkanı Kemal Bey bir konuşma yapıp kumandayı Kemal Paşa'ya devretti, sonra onu ve Kazım Bey'i sargı yerine götürdüm. Yaraları ağır değil. Sonra Hadımköy'e nakledilebilirler. Paşa'yı bulabilmek için atımı tekrar geri yöne çevirdim.

Yarım saat aramadan sonra Paşa'yı en ilerideki tabyadan sargı yerine giden yol üzerinde buldum. Ağzımdan tek kelime çıkmıyordu, ona sadece bakabiliyordum; o anda bu muhteşem adamı ne kadar sevdiğimi ve ona nasıl bağlandığımı anladım. Sanırım bakışlarımdan hislerimi anladı. Sessizce el sıkıştık. Paşa'yı bir to-

parlağa bindirerek naklettiler. İki veyahut üç kurşun yarası almış. Yanında genç bir yüzbaşı oturmuş, yaralı bacağına bir sargı ile yukarıda tutup destek sağlamaya çalışıyordu.

Paşa'nın başında bir doktor kalpağı vardı ve bir asker kaputuna sarınmıştı, çok acı çektiği belli oluyordu. Güzel doru atı da vurulmuştu. Paşa ilk kurşunu aldıktan sonra, sürünerek ilerlemişti, uzun süre düşman ateşi altında kalan Paşa'nın ikinci kurşun kalçasına isabet etmişti. O sırada yanından geçen hasta ve güçsüz Eyüp adlı asker, yanına yanaşıp yardım etmek istemiş, onu teselli etmiş ve nihayet kendisi de hasta olmasına rağmen bir tabya duvarının arkasına kadar 500 m sırtında taşımıştı.

Sis dağılmaya yüz tuttu ve topçu savaşı da başladı. Bulgarlar düne göre daha geride ve top atışları da zayıf.

Muhtar Paşa'yı sargı yerine getirdik. Kurşunun biri kemiği parçalamış. Tanı, bacak ve kalça kırığı. Sedye üzerinde altı km uzaklıktaki Kurukavak'a taşıyacaklar. Kurukavak'a bir kamyon çağırılmış.

Atımı tekrar cepheye doğru sürdüm, çarpışmanın durumunu bizzat görmek istiyorum, yaralılar nakledilirken onlara yetişebilirim. Her tarafta olduğu gibi orada da durum iyi.

III. Kolordu'nun kumandası resmi olarak Abuk Paşa'ya geçti.

Çadırların kurulduğu yere giderken Binbaşı Lehmann ile karşılaştım. Lehmann bana candan davranarak, hemen Kurukavak'a gideceğini ve eşyalarımız için Boyalık'a telefon edeceğini söyledi.

Bugün Bulgarlar ile ilgili kesin bir tablo çizemeyeceğim. Sanki sadece var olduklarını ispat etmek için savaşıyorlarmış gibi bir hava sezinliyorum. Lossow birlikleri ile ileri hatta ve Bulgarları geriye doğru atması gereki-

yor. Keşke Muhtar Paşa burada olsa ve saldırıya kendi kumanda etse idi!

Saat bir sıralarında Kuruçavak'ta yaralıların nakline yetiştim. Sedyeyi kamyona yerleştirdik. Muhtar Paşa kendisini sırayla taşıyan on iki askere birer altın lira verdi. Atı ve paltosu elinden giden Preysing'i de sağ salim karşısında görünce sevincini belli etti.

Preysing'e aşırı yorgun atımı verdim ve onu karargâha kadar götürmesini rica ettim. Nazım Bey ile beraber Paşa'yı mümkün olduğunca yavaş bir şekilde Hadımköy'e taşıyan kamyona bindim.

Mahmut Paşa'yı Alman Hastanesi'ne gitmeye ikna edebildim. Ricası üzerine ona refakat edeceğim. Burada artık ne yapabilirim ki? Bizim karargâhtan da kimse kalmadı burada.

Yolda ordunun kurmay başkanı İzzet Paşa ile karşılaştık. Dostların karşılaşması hislendiriciydi. İzzet Paşa, kahramanı alnından öptü.

Büyük bir heyet eşliğinde Harbiye Nazırı bizi istasyonda bekliyordu.

Ordu kurmay başkanı İzzet Paşa

Sedyeyi bir özel trenin furgonuna yerleştirdik. Kemal ve altı kurşun isabet eden, ağır yaralı Selahattin beyler de bizimle beraberdi.

Bu hüzün dolu yaralı treni saat 6'da hareket etti. Dostum olan hastane başhekimi Dr. Schleip'a telgraf çekerek, ameliyatın hemen bu gün yapılmasını rica ettim. Tren hızla ilerliyor.

Paşa'nın hayatını kurtaran asker de bizimle beraber, artık onun yanında kalacak. Paşa cesur ve dayanıklı, acısını belli etmiyor; bir süre benimle konuştuktan sonra uykuya daldı.

Bulgarlar ne kadar da kötü ateş etmiş! Allahın lütfu bizi korudu, ölebilirdik! Furgonda, Paşa'nın sedyesinin yanında oturmuş, bu satırları yazıyorum.

Paşa'nın ve bütün kurmay subaylarının yaralanması Türkler için büyük kayıp.

Çatalca savunmasının sonuçları

Bulgarların şansı varmış. Türklerin Çatalca'daki savunmasına karşı duramadılar. Saldırıda öylesine kayıp verip yorgun düştüler ki, Terkos Gölü'nden yapılacak bir kuşatma onlar için felaket olabilirdi.

Kont Preysing'in son keşfindeki gözlemlerini onun kendi kaleminden okumanın yararı var:

"Ricat hattım kesilince haber ulaştıramayacağım için, bir ara gölü yüzerek geçmeyi düşündüm. Beraberimdeki on cesur Anadolu askerini geride bırakamazdım, onlarla ile sadece işaretle anlaşıyorduk. Böyle bir davranışta bulunursam, yanlış yorumlanabilir ve kaçtığım sanılırdı. Esir düşmek de istemiyordum. Bu sebeple kuzeye doğru ilerlemeye karar verdim.

Göl boyunca bataklıktan, sazlıklardan ve dikenli çalılardan geçerek, yolumuzu bulmaya çalıştık. Aniden karşımıza düşman süvari postası çıktı. Otuz adım ilerimizdeki atından inmiş olan ve kendi karakollarından yardım çağıran süvariye ateş açtım. Nişan almadan ateş açılan küçük bir çarpışma oldu, tam alaturka. Dar yolda, sağımız ve solumuzdaki sık çalılıktan dolayı yan ya-

na da uzanıp mevzi alamıyorduk. Bu durumda "alaturka" taktiği yapılacak en doğru şeydi.

Yavaş yavaş tekrar göle doğru çekildik ve tarifi mümkün olmayan zorluklar altında sahilde kaldık. Dikenleri ve birbirine geçmiş dalları kasatura ile keserek yürüdük ve nihayet Celebköy civarında sazların arasına saklanmış küreksiz bir balıkçı sandalı bulduk. Sandalın zemînindeki iki faş tahtasını kürek niyetine kullanarak Terkos Gölü'nü geçtik. Gece geç vakit, kırk saatlik açlıktan sonra karaya vardık, geceyi açık havada geçirdik. Ertesi sabah 25 km yürüyerek Kurukavak'a geldik. Orada karşılaştığım Binbaşı v. Hochwaecter bana atını verdi.

Mahmut Muhtar Paşa'nın kurmay heyeti dağıldığı için II. Kolordu'ya başvurdum. 20 Kasım'ı 21'e bağlayan gece ilerde bulunan arazinin püskürtülen düşman tarafından tamamen terk edilmiş olup olmadığını tespit etme emri aldım. Birkaç asker ile beraber Hamidiye Tabyası'nın güneyinden Çatalca'ya doğru giderken yolda Bulgar cesetleri ile karşılaştım. Solumuzda yanan Mandıra köyünün alevleri tüm araziyi aydınlatıyordu. Türk savunma hattının 10 km ilerisinde tam tren yolunun şose ile kesiştiği noktada Bulgar ileri karakolunu gördüm. Arazinin geri kalan kısmı düşman tarafından terk edilmişti. Sadece yolun 800 m kuzeyinde, Hamidiye Tabyası'ndan 600 m kadar uzakta gece kazılan siperlerde düşman piyadeleri direniyorlardı. Aniden Bulgarların yaylım ateşini duydum ve yarım dakika sonra Türklerin savaş narası "Allah Allah!" etrafta yankılandı ve sonra etrafı ölüm sessizliği kapladı. Gece kanlı savaşın sırlarını örtmüştü. Ertesi sabah da düşmandan eser yoktu."

Çatalca muharebeleri Türkler için bir başarı abidesidir. Osmanlı topçu birliklerinin üstünlüğü sayesinde Bulgarlar yenildi. Bulgarlar hedeflere çoğu kez tam isa-

bet ettiremedi. Türk askerinin Krupp toplarını güven ve soğukkanlı kullanması sayesinde, bu topların ne kadar değerli olduğu bir kez daha ispatlandı.

Muhtar Paşa'nın yaralanmasından bu yana 14 saat geçti, nihayet saat 8'de İstanbul'a vardık!

Eğer Muhtar Paşa 14 saatte hastaneye sevk ediliyorsa, sanırım normal insanlar için bu süre iki–üç güne çıkar! Paşa'yı karşılamak için istasyona akrabaları, dostları gelmiş, 200 kişi kadar. Alman sefaretinden gelen beyleri ve Dr. Schleip'ı hemen fark ettim. Alman sefiri v. Wangenheim kendi arabasını yollamış.

Kalabalığın arasından zorlukla bir yol açtırdım ve on dakika sonra hastaneye doğru yola koyulduk. Göben'in kahraman "Mavilileri" el verdiler ve Paşa hemen ameliyathaneye alındı.

Hayat kurtaran cesur asker, Paşa'nın kılıcını ve heybesini elinden bırakmadan, hastaneye kadar arabanın arkasından koşarak bizi takip etti. Pislik içindeki, açlıktan yorgun düşmüş görünümüne rağmen yaptığı kahramanlık anlatılınca, paşaların hepsi bu askerin iki yanağından öptüler.

Alman bankasının genel müdürü Bay Kaufmann, Nazım Bey ile beni evine yemeğe davet etti. Pazar gününden beri midemize doğru dürüst bir şey gitmemişti ve iki gündür de çarpışıyorduk, daveti memnuniyetle kabul ettik!

Saat 10.30'da hastanede her şey tamamlanmıştı. Muhtar Paşa'nın kırılan kemiği altı hafta içinde iyileşecekti. Selahattin Bey'in durumu iyi değildi, kurşun yaralarının bazıları ağırdı.

Tanıdıklarımla beraber bir otele gittim. Binebileceğimiz bir araba yoktu. Bayan Lehmann eşinden haber alabilmek için ziyaretime geldi. Ancak saat 12.30'da

uyumak için yukarı odama çıktım. Ölesiye yorgun olmama rağmen, mutlu idim. Öyle anlar vardır ki, insanın kendi kıymetini ve büyüklüğünü anlayabilmesi için yaşaması gerekir.

19 Kasım Salı. Cephede savaş hâlâ sürüyor, Bulgarlar ileri mevziilerden yavaş yavaş geri çekiliyor. Örneğin, Papazburgaz'daki [Ahmediye] kaleden düşman geri çekilmiş ve arkasında çok sayıda ölü ve yaralı Sırp bırakmış; bu da bir Sırp tümeninin savaşa katıldığını gösterir.

Türk ordusunda moraller yüksek, yeni gelen birlikler dinç ve istekli. Sanırım Bulgarlarda da kolera ve açlık başladı.

Türk tarafında kolera salgını devam etmesine rağmen, hastalık kontrol altına alındı. Hadımköy'de bütün ölülerin gömülmüş olduğunu ve istasyonda düzenin oldukça sağlandığını gördüm; merkez Yeşilköy ve İstanbul. Sakıncalı görülenler Yeşilköy'e yollanıyor, İstanbul'da camilerde, okullarda ve resmi binalarda çok sayıda hasta bulunuyor.

Beyoğlu'nda oturanların yağmadan ve salgından korkmaları garip karşılanmamalı, büyük devletlerin temsilcileri de savaş gemilerinin Türk karasularına gelmesini talep ediyordu. Fakat denizcilerin karaya çıkması da halkın tedirginliğini arttırmıştı.

Bizim *Göben* gemisi olağanüstüydü ve kıskananların bile hayranlığını kazanıyordu. Dost canlısı Amiral Truppel bizzat kendisi bana zırhlıyı gezdirdi ve her Alman vatansever böyle bir gemiye sahip olduğu için gurur duymalı.

Yeniden mütareke dedikoduları

20 Kasım Çarşamba. Bir mütarekeden söz ediliyor, her devlet üç delege tarafından temsil edilecek. Almanya'daki Türk sefiri de bekleniyor.

Bulgarların istekleri bana göre kabul edilemez. Edirne hatta ve Çatalca hattını istiyorlar: Bu Osmanlı Devleti için Avrupa'da Osmanlılığın son bulması demek. Ama ellerinde bir üs bulundurmaları gerekiyor.

21 Kasım Perşembe. Savaş alanında da tam bir sessizlik hüküm sürüyor. Üstelik bayram, öğle vakti sadece bir iki top atışı duyuldu.

Edirne direnebilir, ama daha ne kadar? Sel saldıranların işini zorlaştırıyor, tabii Türkler için bir avantaj. Edirne'nin savunması Türk kahramanlığının ve cesaretinin en parlak noktalarından biridir.

23 Kasım Cumartesi. Çatalca hattında neredeyse tüm toplar sustu. Savaşma isteği tamamen geçti.

Delegeler pazarlığa oturdu. Müttefikler isteklerini geri almak zorunda kalacak, çünkü Bulgaristan'ın gücü tükendi, barışa ihtiyacı var.

Gazeteler istediklerini yazsın, masallara inanmıyorum. Eğer Bulgar ordusunun yeterli çarpışma gücü olsa idi, İstanbul'a girmek için hiçbir fedakârlıktan kaçınmaz ve bir an bile düşünmezdi. Denedi, fakat Türklerin ısrarlı ve cesur savunması onları durdurdu.

Kolera bir hayalet gibi yakalarına yapıştı, iaşe temini giderek zorlaştı. Şimdi oturup birtakım fikirler yürütmek, o veyahut bu tarafın ne yapmak istediğini konuşmak, son derece anlamsız.

Bir tek şey kesin: Türkler Çatalca hattında her gün biraz daha güçleniyor ve eski parlak günlerine dönüyor.

Savaşın başındaki talihsizliklerden kaçınılabilirdi, eğer şimdi konuşlanan yere daha önce yerleşilseydi ve cephede aktif birlikler bulundurup, geri araziyi ikmal için hazırlasaydılar. Tüm bunlar şimdi yapılıyor, tabii çok geç. Gene de yararı var, bazı şeyler telafi ediliyor. Donanma büyük önem kazandı.

Mütarekenin uzun sürmesi Türkiye'nin yararına olur. Kahraman şehir Edirne açlığa mahkum olmadıkça, düşmana teslim olmayacak ki bu da yakın zaman içinde gözükmüyor.

Buna rağmen Babıâli'nin kabul edilebilir şartlar altında bir sulh anlaşmasına yanaşmasının haklı nedenleri var; çok kurban verildi, zararın tamamen giderilmesi kolay değil.

Barışa doğru mu?

24 Kasım Pazar. Mütareke için hemen hemen anlaşıldı; bir süre için izinliyim.

Preysing de Çatalca'dan döndü. O da benim gibi gemiyle eve dönmek istiyor.

Beni geçirmeye gelen Preysing'in elini sıktım. Sıktığım son el onunki oldu. Bunun dışında son hafta ile ilgili elle tutulur bir şey hatırlamıyorum. Bembeyaz güzel Rumen gemisi Boğaz'daki muhteşem siluetlerin arasından süzülüyor. Kim bir hafta önce buralarının top sesleri ile inlediğini söyleyebilir?

Bu güzel toprak parçası Türk olarak kalacak mı? Tüm kalbimle bunu diliyorum. Birkaç yıl çalıştığım ve ikamet ettiğim bu ülkeyi ve insanlarını seviyorum. Buranın insanları için yaşadıkları zorluklar bir uyarı olsun ve bir an önce barış anlaşmasından sonra kendisine kalan bu ülkeyi yeni baştan inşa etsin ve parti kavgalarını, nifakları bir yana bıraksın.

Türkiye savaşın kendisine gösterdiği hataları anlarsa kendisini bekleyen büyük görevlerin üstesinden gelebilir.

Ancak o zaman ülkenin yaptığı fedakârlıklar meyvesini verecek ve kanla sulanmış bu toprakta yeni hayatlar can bulacak! İnşallah!

Dizin

I. Kolordu 12, 13, 19, 22, 23, 27, 28, 31, 34, 49, 50, 79
II. Kolordu 13, 40, 79, 85, 86, 93, 95, 106
II. Ordu 10
III. Kolordu xxxi, 12, 17, 18, 20, 21, 27, 31, 34, 39, 47, 50, 52, 69, 71, 73, 103
XVIII. Kolordu 35, 37
II. Abdülhamit xviii, 62

Abdullah Paşa bkz. Kölemen, Abdullah
Abdürrauf Bey (Kıta kumandanı) 20, 27, 28, 30, 32, 36, 37
Abraham Efendi 10, 11
Abuk Ahmet Paşa 13, 16, 103
açlık 9, 24, 35-36, 57-58, 62, 75, 78, 107, 108
Ahmediye, bkz. Papazburgaz
Ahmet Mithat Bey (Üsteğmen) 88, 89, 90, 92
Akalan 79
Ali Rıza Paşa (Tümen kumandanı) 7, 69, 77, 82, 84, 91, 94
Alman Bankası 107
Alman Hastanesi 68, 104
Alman(lar) vii, xi, xxvii, xxviii, xxxi, 5, 9, 11, 28, 53, 61, 65, 66, 67, 69, 82, 90, 107, 108
Almanca 10, 11, 27
Almanya 83
Anadolu 6, 66, 105
Anılmış, Nihat (Kıta kumandanı) 20
Arap(lar) 68
Arnavutköy 87
Arnavutluk xix, 61
Avrupa xiii, xvii, xviii, xxiv, 67
Avusturya viii, xiv, 57, 76
Ayastefanos, bkz. Yeşilköy
Ayvatlı 78, 79, 87, 94, 95, 100

Babaeski 12, 16, 17, 18, 19, 27, 28, 31, 32, 34, 37, 64
Babıâli 3, 110
Bahçeköy 56
Balkan Harbi xxxi
Balkanlar vii, viii, ix, x
Barbaros Hayrettin zırhlısı 100
Berlin 4
Berlin Antlaşması xiv
Bobb (Albay) 86
Bosna-Hersek xiii, xiv
Boyalık 78, 79, 87, 88, 94, 100, 103
Brand (Tren yolu memuru) 45
Breslau 4
Bulgar(lar) vii, viii, ix, xiv, xvi, xvii, xxv, xxvii, xxix, 6, 7, 12, 16, 17, 20, 23, 25, 26, 28, 29, 33–35, 40, 41, 47, 49, 50, 56, 60, 63, 65, 68, 73, 74, 75, 81, 83, 87, 89, 93, 95, 98, 101-103, 105, 106, 108-109

Bumiller (Muhabir) 54
Bunarhisar, bkz. Pınarhisar

Celebköy 84, 91, 99, 106
Cevat Bey, bkz. Çobanlı, Cevat
Cevizliköy, bkz. Congara
Chemins de Fer Orientaux (Orient Express) 61
Congara (Cevizliköy) 52

Çakıltepe 81
Çanakça 79
Çanakkale 10, 55
Çatalca vii, xiv, xxviii, 46, 47, 48, 52, 55, 57, 60, 67, 69, 76, 77, 80, 81, 84, 87, 105, 106, 109, 110
Çatalca Meydan Muharebesi 100
Çerkez 98
Çerkezköy 9, 10, 32, 33, 35, 37, 40, 41, 45, 54
Çeşmeköy 17
çete(ler) 34, 40 , 99
Çobanlı, Cevat (Albay) 32, 91, 95
Çorlu 29, 31, 32, 35, 37, 41, 40, 47, 52, 53, 54, 56, 58, 68

Dağyenice 80, 93
Demirhan, Pertev (Harbiye Nezareti Genelkurmay Başkanı) 6, 41, 50, 51, 87, 94

Derbent 14, 100
Devletli 17
Dimetoka 7, 12
Dirik, Kazım (Kurmay subay) 101, 102
Doğu Ordusu vii, x, xxiv, xxix, 7, 8, 12, 39, 40, 50, 52, 60, 80

Doll (Başmühendis) 74
Dresden 4
Dursunköy 86

Edirne viii, xi, xvii, 6, 13, 17, 19–22, 34, 39, 40, 55, 60, 64, 76, 109, 110
Epir 7
Erdemoğlu, Bülent x
Ergene Nehri 39, 40
Erikli 87
Erzurum 95, 96
Eski Polos 20, 22, 35
Evrencik 49

Fransızca 8, 10, 19, 41, 57

Goltz Paşa (Mareşal) 4, 64, 82
Gottschalk (Binbaşı) 9
Göben gemisi 107, 108
Günther 38

Haas 92
Hadımköy 54, 55, 57, 68, 73, 74, 75, 78, 84, 86, 87, 90, 102, 104, 108
Hadi Paşa 6
Hahn 45
Halepli Zeki Paşa 7
Hamidiye kruvazörü viii
Hamidiye tabyası 85, 106
Harbiye Nezareti xix, 5, 8
Hasan İzzet Paşa 17
Hasanbeyli 27
Hasköy xxvii, 34
Havran 11, 61
Havran Harbi 11
Havsa 12, 13, 15, 16
Hayret Mahmut (Eski Harbiye Nazırı) 69
Hıristiyan(lar) 27

Hochwaechter (Binbaşı) 88
Holmsen (General) 53

Ispartakule 86
Istranca Dağları 39, 52

iaşe 13, 109
İbrahim Paşa 12, 20, 91
İnceğiz 80, 81, 84
İstanbul viii, xix, xx, xxi, 4, 5, 6, 14, 30, 31, 33, 34, 35, 39, 47, 53, 55, 57, 59, 62, 64, 69, 74, 76, 82, 84–88, 91, 97, 102, 107-109
İşkodra 7
İştip 7
İtalya viii, xv, xix, 3
İzmir 58
İzzet Fuat Paşa 57, 86, 104
İzzettin 85, 93

Jahnow (Teğmen) 94

kadın(lar) 5, 29, 37, 45
Kalder (Tren yolu memuru) 45
Kalfaköy 79
Karaağaç vii, 49
Karacaali 34
Karadağ vii, 7
Karahamza 22
Karapınar 17
Karatepe 35, 37, 40
Katırcıoğlu, Muhtar x
Kaufmann (Alman bankası genel müdürü) 107
Kavakdere 34
Kavaklı 13, 19, 27
Kazıkilise 14
Kazım Bey bkz. Dirik, Kazım
Kemal Bey (Kurmay subay) 70, 72, 82, 88, 97, 101, 102
Kestanelik 80, 84, 93
Kırcaali xxvii, 13
Kırkkilise (Kırklareli) 7, 13, 17, 19, 20, 21, 27, 32, 33, 35, 49, 52, 58, 60, 66, 67
Kızılağaç 14
Kızılay 58
Knörzer (Teğmen pilot) 69
Koçana 7
kolera 58, 68, 69, 72, 74, 76, 82, 84, 91, 108, 109
Kont Plessen 8, 39
Kont Preysing 78, 82, 83, 84, 88, 91, 98, 104-105, 110
Kölemen, Abdullah (Doğu Ordusu Başkomutanı) 4, 7, 8, 11, 19, 20, 30, 41, 47, 48, 54, 58, 61, 68, 69
Köseoğlu, Selahattin (Binbaşı) 11, 70, 100, 101, 104, 107
Köstence 4
Krupp topları 25, 62, 96, 107
Kuleli 13
Kureldere 84, 98, 99, 100
Kurfalı 55
Kurukavak 73, 77, 83, 86, 93, 103, 104, 106

Lahana (köy) 80, 84
Lehmann (Binbaşı) 84, 86, 94, 95, 98, 100, 103, 107
Lezeri (Yazlıkköy) 79, 80
Londra 53
Londra Antlaşması ix
Lossow (Yarbay) 5, 8, 10, 12, 13, 32, 70, 86, 90, 92, 95, 94, 103
Lübnan 11, 64
Lüleburgaz vii, xxiv, xxvi, xxix, 8, 10, 11, 14, 27–31, 34, 35, 40, 41, 67, 81

Mahmudiye tabyası 85
Mahmut Muhtar Paşa (III. Kolordu Komutanı) x, xxix, xxxi, 12, 17, 18, 19, 20, 28, 29, 32, 33, 36, 38, 39, 41, 48, 49, 69, 73, 76, 79, 80, 86, 88, 90, 95, 96, 99, 106
Mahmut Paşa bkz. Hayret, Mahmut
Makedonya vii, 7
Malazla 17
Mandıra köyü 100, 106
Maraş 40
Marmara Denizi 84, 87
Martin tüfekleri 10
Massena 56
Mekke 71
Meriç Nehri 14, 40
Mesetepe 70
Moda 38
Muratlı 10, 47
Mustafa Hilmi Bey 17
Mustafa Natık Paşa 30
Mustafapaşa (Lalapaşa?) 14, 15
Müler 28

Nakkaşköy 85
Nasuhi Bey (Kurmay subay) 20
Nazım Bey (Emir subayı) 20, 100-102, 104, 107
Nazım Paşa (Harbiye Nazırı) 6, 47, 69, 73, 75
Nihat Bey bkz. Anılmış, Nihat
Nurettin Bey Vlora 30, 32, 36, 47, 53

Osman Paşa 28, 52
Osmanlı(lar) xvi, xxxi, 59, 61, 74
Osmanlı Devleti vii, viii, xiii, xv, 3, 4, 20, 67, 109,
ölü(ler) 38, 40-42, 45, 49, 56, 66, 73, 77, 82, 86-87, 90-91, 106, 108-109
Ömerli 86
Örcünlü 71, 79
Örencik, bkz. Tarfa

Papazburgaz (Ahmediye) 108
Pera Palas Oteli 38
Pertev Bey bkz. Demirhan, Pertev
Petra 13, 20, 21, 24, 26, 33, 35
Pınarhisar (Bunarhisar) xxix, 41, 42, 47, 48, 49
Pomniatowski (Albay) 53
Posselt (Albay) 8
Prens Aziz (Prens Aziz Hasan Paşa) 22, 23, 31, 34, 53, 55
Prusya x

Rakliça (?) 21
Refik Bey (Muhabere subayı) 20
Reistzenstein 54
Rhein (Muhabir) 54
Rodosto (Tekirdağ) 29
Rogister (Yarbay) 86
Rum(lar) 28, 34, 36, 65
Rus(lar) 47

Sadrazam Ferit Paşa 30
salgın hastalık(lar) 53, 68, 69, 72-74, 86, 87, 108
Salih Paşa 12, 42
Sami Paşa 11
Saray 35, 36, 37, 42, 44, 52, 58, 71
Sazlıbosna 86
Schleip (Doktor) 104, 107
Selahattin Bey bkz. Köseoğlu, Selahattin
Selanik 7, 8,
Seyitler İstasyonu 30
Sırp(lar) viii, xiv, 7, 108

silah(lar) 10, 24, 30, 34, 36, 40, 45, 65, 66,
Sinekli 9, 40, 54, 68
Snyder (Müfettiş) 45
Soğucak (Sucak) Deresi 49
Strempel (Alman askeri ataşesi) 42, 53, 70
Sungurlu 71
Suriye 11, 61

Şam 3, 58, 71
Şark Ordusu, bkz. Doğu Ordusu
Şevket Turgut Paşa (II. Kolordu komutanı) 13
Şükrü Bey (Albay) 15, 18

Tahir Bey (Kolağası) 78
Taksim 5
Tarfa (Örencik) 79, 80, 83, 84, 88, 89, 99
Tekirdağ, bkz. Rodosto
Terkos Gölü 74, 79, 86, 88, 90, 92–95, 100, 101, 105, 106
Tesalya 7
Tevfik Bey 33
top(lar) 17, 21-23, 25-27, 33, 37, 39, 42, 48-49, 55-56, 62-64, 70-72, 78-80, 83, 85, 87, 93-100
Trablusgarp vii, xv, xvi, 3, 61
Trakya ordusu 7
Tunca 14
Tupschoewski (Albay) 47
Türk(ler) xvi, xxv, xxxi, 3, 4, 15, 16, 32, 36, 39, 40, 41, 48, 49, 63, 66, 67, 68, 73, 75, 76, 78, 81, 82, 83, 88, 90, 96, 100, 105, 107–110
Türkiye (Osmanlı İmparatorluğu) 11, 54, 67, 110
Tyrill (Albay) 53
Tyszka 54, 57

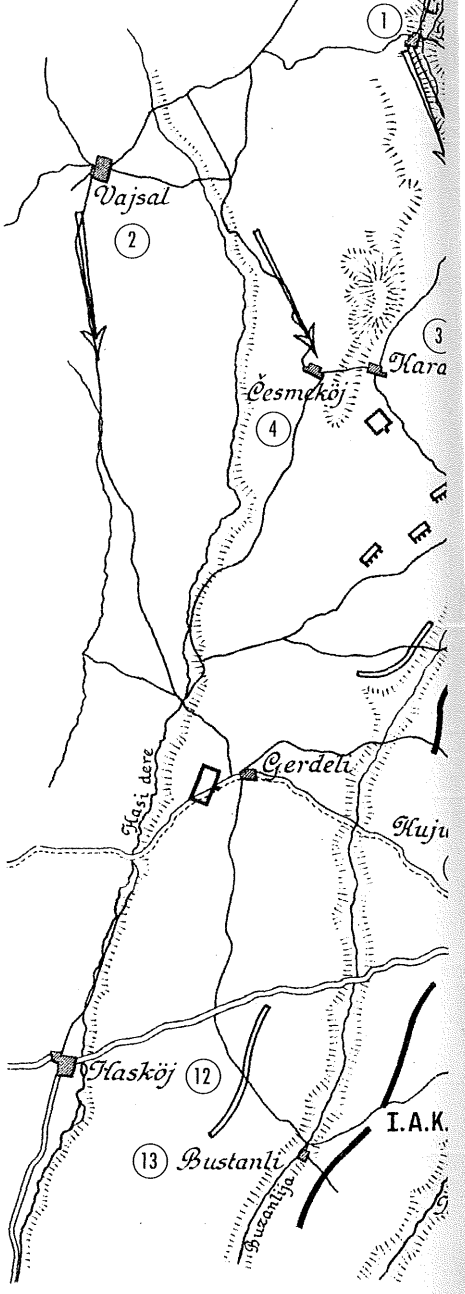
Üçtepe 14
Üsküdar (Edirne'nin köyü) 40
Üsküp (Kırklareli'nin köyü) 7

Varna 20
Vaysal 13, 17
Veit (Albay) 5, 14, 41, 68
Vize xxiv, 13, 32–37, 39, 41, 47, 48, 51, 52, 60, 67, 71, 81

Wagons-Lits Şirketi 53
Wangenheim (Alman sefiri) 107
Wellington 56

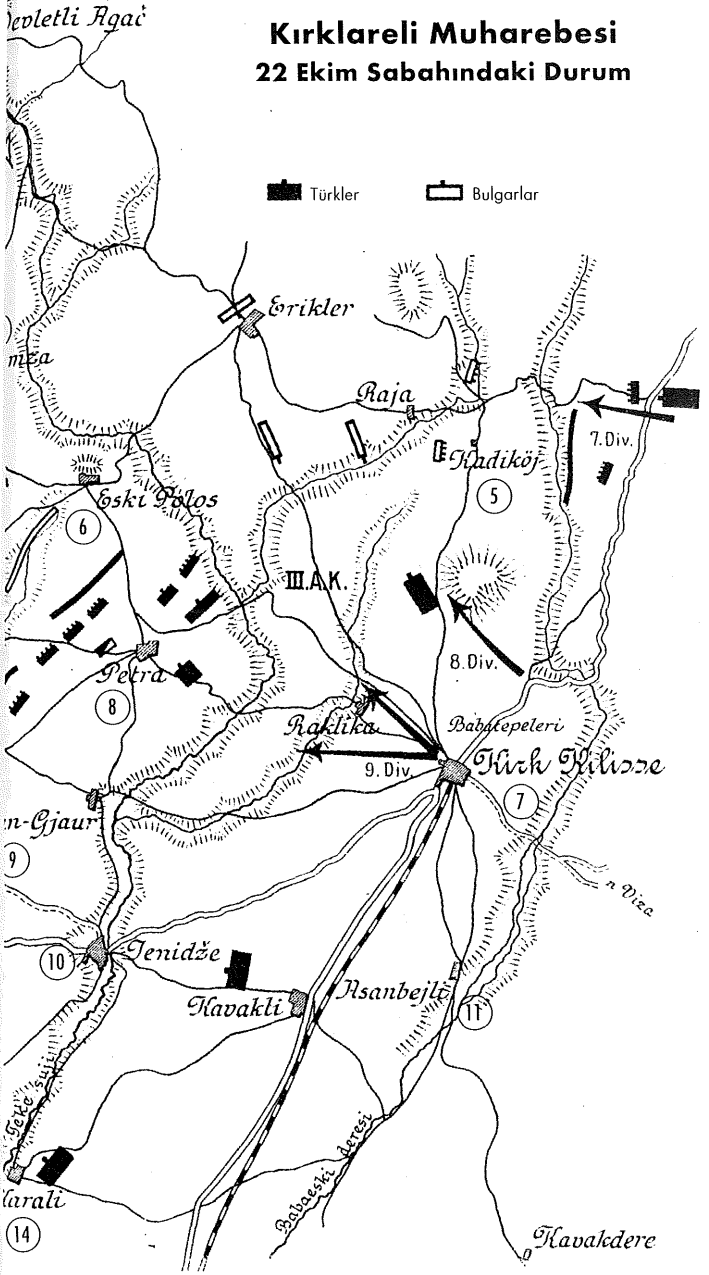
Yanbolu 14
Yanya viii, ix, 7
yaralı(lar) 26, 30, 31, 36, 37, 40-42, 45, 52, 56, 58-59, 63, 65, 66, 68, 77, 87, 94, 101-105, 107-108
Yassıören 69, 70, 72, 77, 78, 87
Yazlıkköy, bkz. Lezeri
Yemen xv, 61
Yenice 13
Yeşilköy 6, 38, 57, 108
Yunan xiv, xxv, 6, 7
Yunan Savaşı xxviii

Zeki Paşa bkz. Halepli Zeki Paşa
Ziya Bey 20
Zwenger (Binbaşı) 54

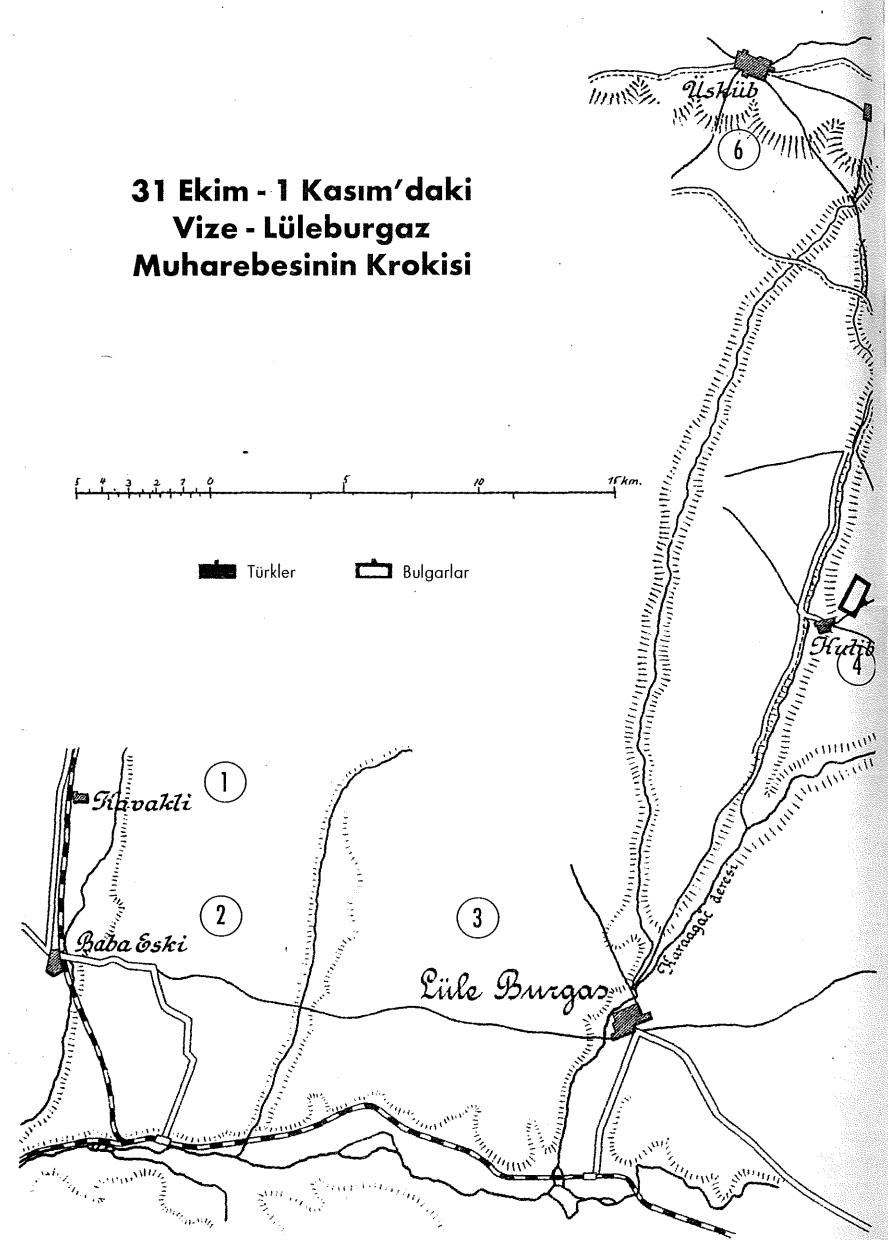

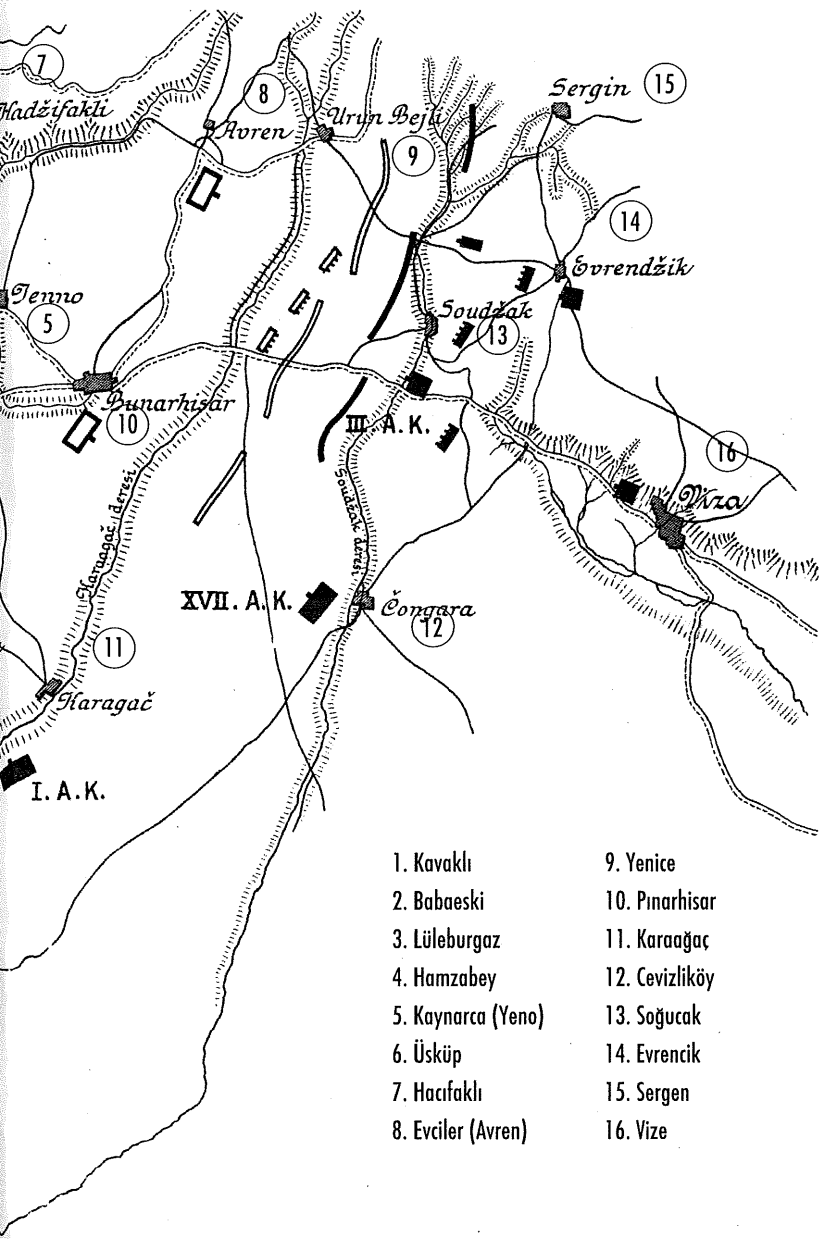
1. Devletliağaç
2. Vaysal
3. Karahamza
4. Çeşmeköy
5. Kadıköy
6. Yoğuntaş (Polos)
7. Kırklareli
8. Kayalı
9. Koyunbaba
10. İnece
11. Asılbeyli
12. Hasköy
13. Bostanlı
14. Karahalil

A.K.: Kolordu
Div.: Tümen

Kırklareli Muharebesi
22 Ekim Sabahındaki Durum
Türkler
Bulgarlar
Erikler
Raja
Kadiköj
7. Div.
Eski Polos
III.A.K.
8. Div.
Petra
Raklika
Babatepeleri
9. Div.
Kirk Kilisse
Jenidže
Kavakli
Asanbejli
Babaeski dereci
Kavakdere
5
6
7
8
9
10
11
14

31 Ekim - 1 Kasım'daki Vize - Lüleburgaz Muharebesinin Krokisi

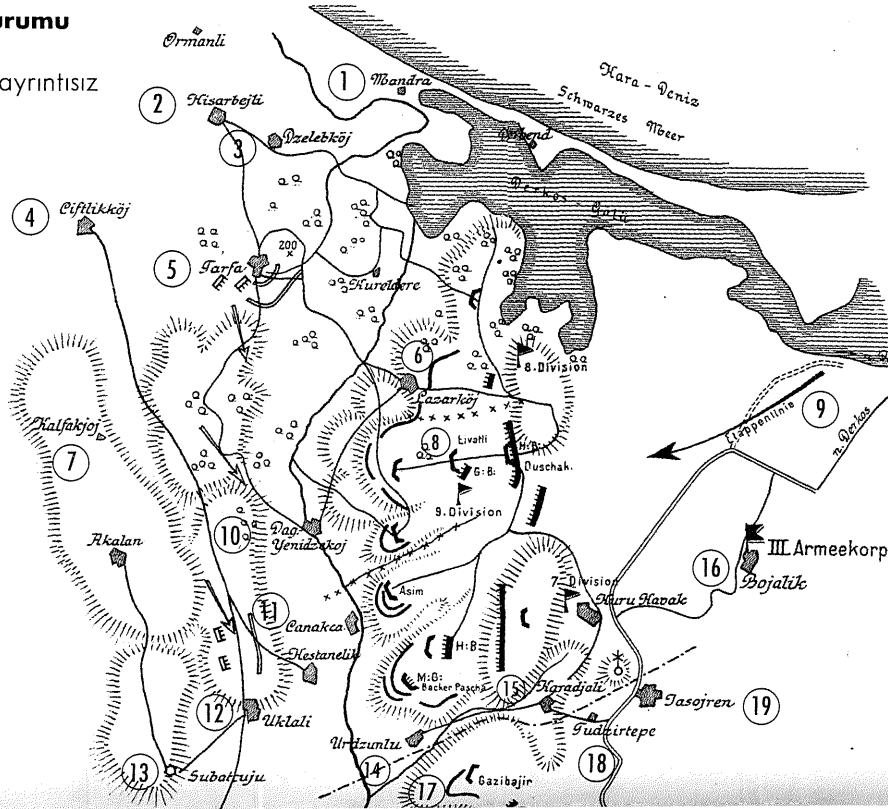

1. Kavaklı
2. Babaeski
3. Lüleburgaz
4. Hamzabey
5. Kaynarca (Yeno)
6. Üsküp
7. Hacıfaklı
8. Evciler (Avren)
9. Yenice
10. Pınarhisar
11. Karaağaç
12. Cevizliköy
13. Soğucak
14. Evrencik
15. Sergen
16. Vize

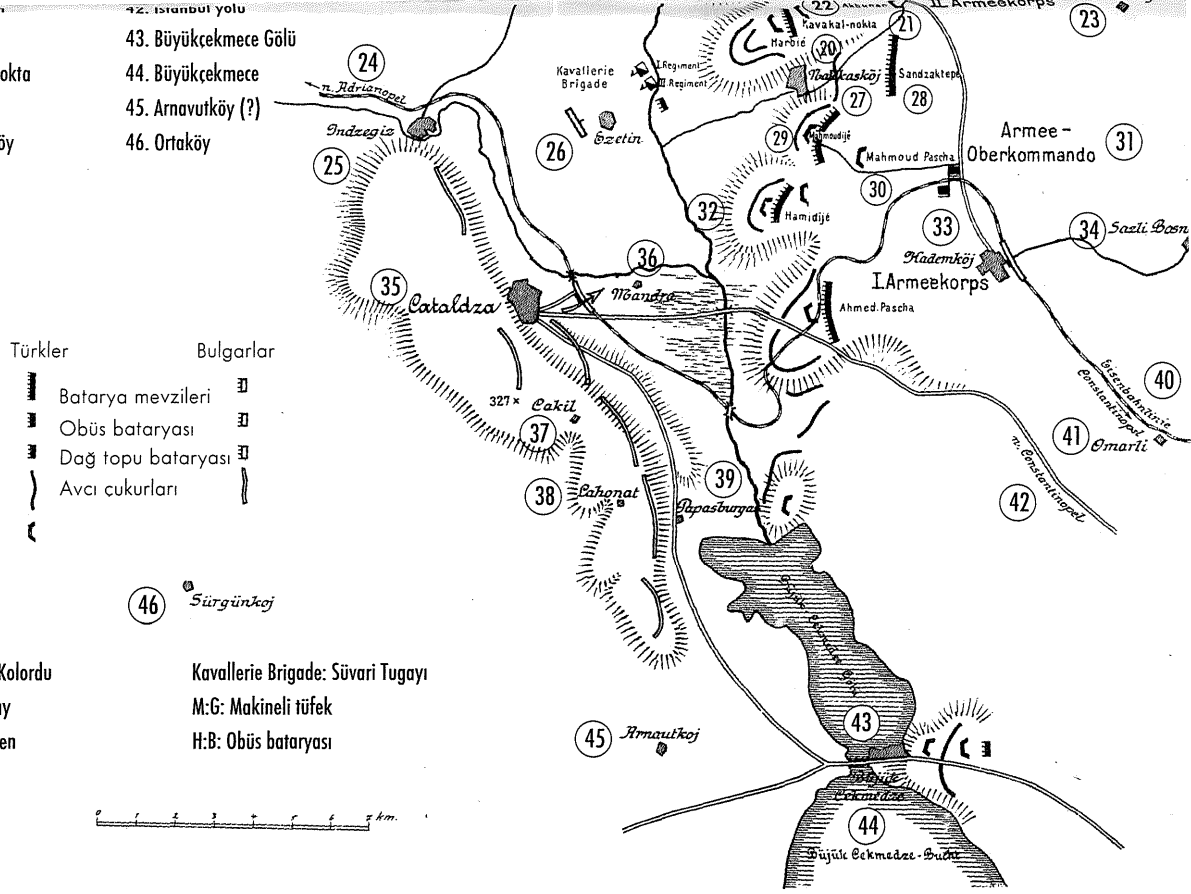
Çatalca Müstahkem Mevkiinin ve Özellikle de III. Kolordu Mevzilerinin 16 Kasım 1912 Akşamındaki Durumu

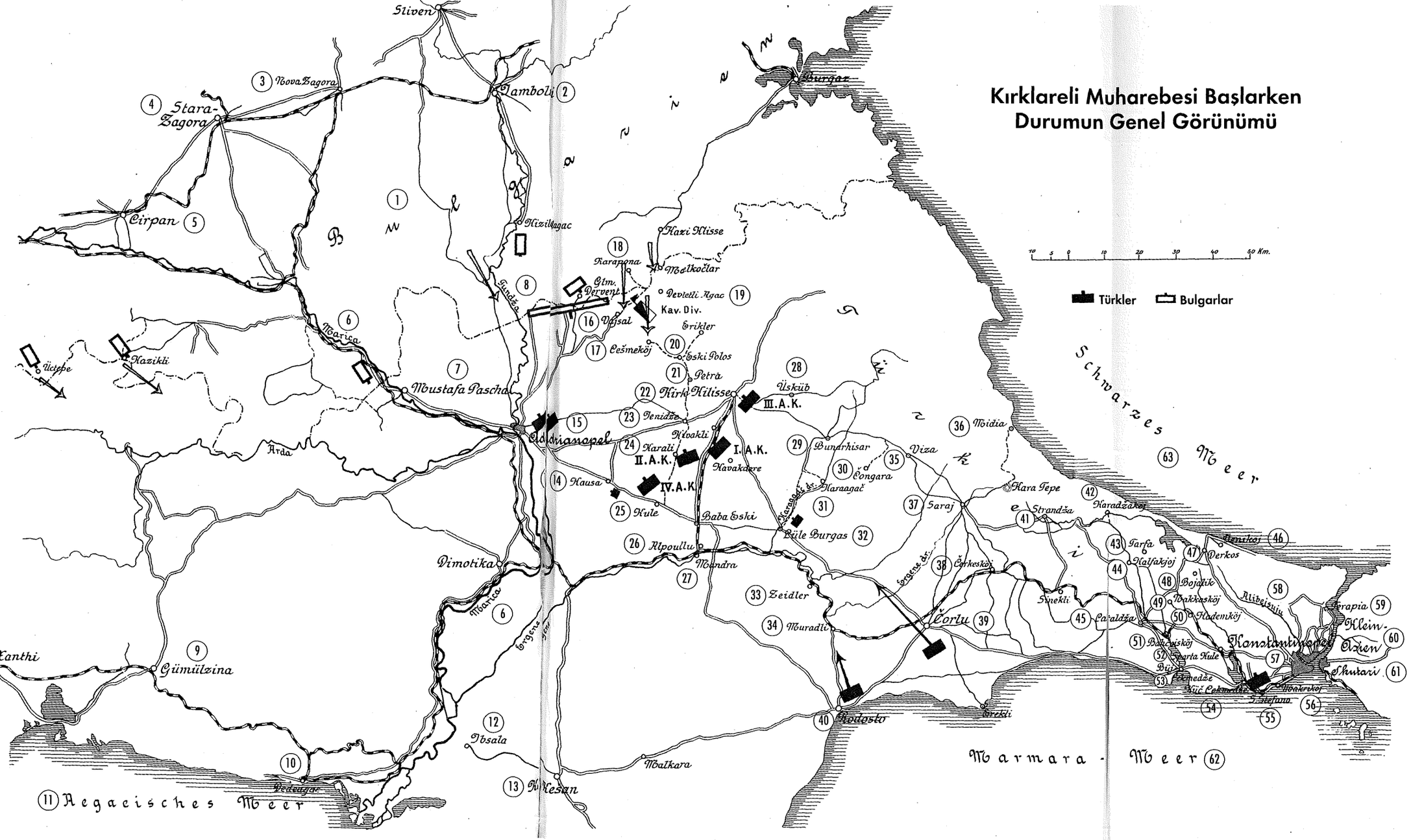
Kroki mevzilerin genel durumunu ayrıntısız olarak göstermektedir.

1. Ormanlı (Mandıra)
2. Hisarbeyli
3. Celepköy
4. Çiftlikköy
5. Örencik (Tarfa)
6. Yazlıkköy (Lezeri)
7. Kalfaköy
8. Ayvatlı
9. Menzil hattı
10. Dağyenice
11. Çanakca
12. Oklalı
13. Subaşı
14. Örcünlü
15. Kızılcaali
16. Boyalık
17. Gazibayır
18. Tacirtepe (?)
24. Edirne'ye
25. İnceğiz
26. İzzettin
27. Nakkaşköy
28. Sancaktepe
29. Mahmudiye
30. Mahmut Paşa
31. Ordu komutanlığı
32. Hamidiye
33. Hadımköy
34. Sazlıbosna
35. Çatalca
36. Mandıra
37. Çakıl
38. Muratbey
39. Ahmediye
40. İstanbul Demiryolu
41. Ömerli

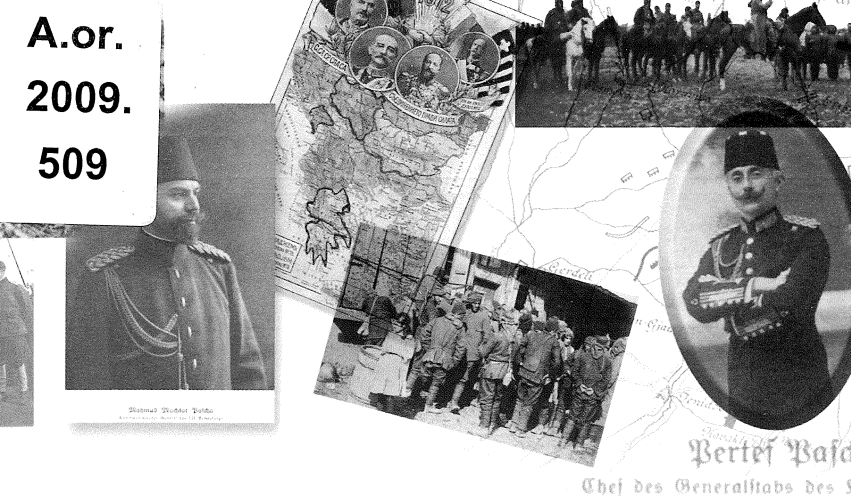
19. Yassören
20. Harbiye
21. Kavaklınokta
22. Akpınar
23. Dursunköy
42. İstanbul yolu
43. Büyükçekmece Gölü
44. Büyükçekmece
45. Arnavutköy (?)
46. Ortaköy

1. Bulgaristan
2. Yambol
3. Yeni Zağra (Nova Zagora)
4. Eski Zağra (Stara Zagora)
5. Çırpan
6. Meriç
7. Mustafapaşa
8. Tunca
9. Gümülcine
10. Dedeağaç
11. Ege Denizi
12. İpsala
13. Keşan
14. Havsa
15. Edirne
16. Vaysal
17. Çeşmeköy
18. Karapınar
19. Devletliağaç
20. Yoğuntaş
21. Kayalı
22. Kırklareli
23. Yenice
24. Karahalil
25. Kuleli
26. Alpullu
27. Pancarköy
28. Üsküp
29. Pınarhisar
30. Cevizliköy
31. Karaağaç
32. Lüleburgaz
33. Seyitler
34. Muratlı
35. Vize
36. Kıyıköy (Midye)
37. Saray
38. Çerkezköy
39. Çorlu
40. Tekirdağ
41. Binkılıç (Istranca)
42. Karacaköy
43. Örencik (Tarfa)
44. Kalfaköy
45. Çatalca
46. Yeniköy
47. Durusu (Terkos)
48. Boyalık
49. Nakkaşköy
50. Hadımköy
51. Bahşayış
52. Ispartakule
53. Büyükçekmece
54. Küçükçekmece
55. Yeşilköy
56. Bakırköy
57. İstanbul
58. Alibey Deresi
59. Tarabya
60. Anadolu
61. Üsküdar
62. Marmara Denizi
63. Karadeniz

A.or.
2009.
509

balkan savaşı günlüğü

"TÜRKLERLE CEPHEDE"

Gustav von Hochwächter

Çeviren
Sumru Toydemir

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları